

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest

Pulska svakodnevica 1960-ih godina

DIPLOMSKI RAD

Katja Orlić

Zagreb, prosinac 2016.

Mentor:

Dr.sc. Ivica Šute

Sadržaj

1. Uvod.....	2
1. Poslijeratna svakodnevica grada Pule	6
2.1. Odmori se, zaslužio si!	12
2.2. Ča ćeš pojisti, ča ćeš popit?.....	23
2.3. Delaj pak troši!	26
2.4. Razvoj popularne kulture	35
2.5. Mladi u potrazi za kulturom i zabavom.....	41
2.6. KUD-ovi kao simbol između tradicijskog i modernog načina života	45
2.7.Zakantajmo, zatancajmo.....	49
2.8.Hramovi kulture	52
2.9.Film- brzi prodor socijalističke ideologije u mase	56
2.10.Film pod zvijezdama	58
2.11. Dugo iščekivana stanica „Radio Pule“	63
2.12. Čitajte, gledajte, učite.....	65
2.13.Obrazovanje = oblikovanje novog modernog socijalističkog čovjeka	69
2.14.Zdravstvo.....	73
3. Zaključak.....	75
4. Izvori i literatura.....	79

1. Uvod

Tema mog diplomskog rada jest „Pulska svakodnevica 1960-ih godina.“ Ovu temu sam odabrala iz razloga što je Pula moj rodni grad. Baveći se ovim područjem koje nije dovoljno zahvaćeno znanstvenom literaturom želja je pridonijeti svome rodnom gradu i obogatiti ga ovim radom kao svojevrsnim kulturnim nasljeđem. Motivacija i inspiracija za pisanje o ovoj temi jest knjiga Igora Dude „U potrazi za blagostanjem“ koje sam imala priliku čitati u sklopu kolegija „Hrvatsko društvo i kultura 20.stoljeća.“ Naime, to je knjiga koja daje pregled i uvid u sam početak i pojavu potrošačkog društva, socijalnoj državi, jačanju osobnih dohodata, početku tiskanja niza časopisa, masovnoj upotrebi kućanskih aparata, pojava materijalističkog društva... U ovom diplomskom radu pokušat će se kroz sve ove navedene čimbenike prikazati život u Puli 60-ih godina. No, valja napomenuti kako će ipak fokus rada, (bez obzira na dodirivanje i drugih aspekata svakodnevice) biti upravo na turističkoj i kulturnoj domeni.

Na samom početku rada mora se objasniti zašto su odabrane upravo šezdesete godine. Naime, u radu se govori o 60-tim godinama zbog toga što one predstavljaju vrhunac poslijeratnog razdoblja. U to vrijeme vladalo je materijalno blagostanje, politička stabilnost i naglasak je na uživanje u životu. Tada je većina ljudi bila zaposlena, pruženo je besplatno zdravstvo i školstvo, a mnogo se ulagalo u stvaranje socijalne jednakosti te u razvoj prometa. Sve blagodati koje je donijelo šesto desetljeće 20.stoljeća stanovnicima grada, provlačit će se i bit će objašnjeni kroz čitav rad. Potrebno je još spomenuti što je to zapravo svakodnevica te koji aspekti se odnose na taj pojam. Kako bih to razjasnila, poslužila sam se tekstom Mirjane Gross „Mikrohistorija, dopuna ili suprotnost makrohistoriji“.¹ Gross objašnjava kako je Norbert Elias pod „svakodnevicom“ smatrao one dijelove života koji se repetiraju, a ne odnose se na neke ne svakodnevne događaje kao što su to proslave ili svečanosti. Dio svakodnevica su u fokusu tkzv. „mali ljudi“ koji su glavni akteri određene priče te koji stvaraju i utiru put povijesti svakodnevica. Unutar tog pojma ulazi niz drugih manjih čimbenika kao što su to: prehrana, društvene i političke te ekonomske promjene, posao, slobodno vrijeme... Mikrohistorija zapravo obuhvaća tek manje izvore koje potom valja smjestiti u širi kontekst. Drugim riječima, „ne sagledava se kontekst koji utječe na pojedinca,

¹ Gross, Mirjana. 1994. Mikrohistorija, dopuna ili suprotnost makrohistoriji? U: *Otium, časopis za povijest svakodnevica*. 1-2: 18-35.

upravo suprotno, svaki pojedinac stvara bar jedan kontekst ili više njih koji ga okružuju.“² Na taj način samu povijest kao disciplinu možemo definirati na način da se ona sastoji od niza fragmenata koji se potom pretvaraju u cjelovitu priču. Naoko vrlo jednostavna i samorazumljiva pojava može biti okosnica i baza za otkrivanje dubljih problema i njihovo sagledavanje. Pomoću mikrohistorije možemo vrlo detaljno istražiti određene fenomene, a pritom shvatiti i analizirati procese koji su tijesno povezani s prethodno odabranim elementom. Jednako tako, u (možda) beznačajnim detaljima krije se paleta značenja i priča koje su u određenom periodu, na određenom mjestu označile neku prekretnicu koja je važna za razumijevanje budućih događanja. Težnja ovog rada jest pokušati obuhvatiti sve te elemente koji se prožimaju i (in)direktno utječu jedni na druge, reinterpretirati pronađene izvore te prikazati na koji su se način ondašnji stanovnici Pule snalazili u danim okvirima.³

Rad je grupiran u nekoliko cjelina zbog lakšeg praćenja čitatelja. Pula je osebujan grad koji je tijekom svoje dugogodišnje povijesti promijenio nekoliko svojih vlasnika. Njome su gospodarile razne nacije- od Talijana, Francuza, Austrijanaca. No, kako ne bih pisala o bogatoj povijesti Pule, u ovom radu ću se osvrnuti isključivo na poslijeratno razdoblje. Prikazat ću povijest Pule u razdoblju od 1945. godine pa do 1970.-te. Grad je u to vrijeme doživio modernizacijski procvat. Pritom mislim na njezin uspon u industrijskom, gospodarskom, društvenom, kulturnom i ekonomskom polju. U to vrijeme nastali su i djelovali razni KUD-ovi, Pula se etablirala kao filmski grad, Radio Pula je započela sa svojim emitiranjem, turizam i turistička ponuda doživjela je veliki zamah, tvornice su se modernizirale, radni tjedan bio je skraćen, otvarane su mnoge prodavaonice. Nadalje, bit će riječi o svakodnevicu u Puli te na koji način su njezini građani provodili dane. Pritom, prvenstveno mislim u kakvim stanovima su ljudi živjeli, koliko ih je posjedovalo motorna vozila, u kojoj mjeri su bili zastupljeni kućanski aparati, koliki je bio stupanj obrazovanja i što se činilo po tom pitanju. Domaćice su redovito dobijale uputstva u novinama, časopisima, ali i na seminarima kako prava žena i domaćica mora izgledati i što bi trebala znati kako bi se uklapala u idealni kalup ondašnje žene. S godinama, Pula je poprimala karakteristike izgleda pravog grada.

Nadalje, u radu će biti prikazan kulturni život Pule. Pritom će se spomenuti RKUD „Matko Brajša Rašan“, OKUD „Istra“, Radio Pula, Koncertna poslovnica, zabavna glazba,

² Jelenić, Marko. 2014. *Intelektualni kozmos jednog povjesničara. Mikrohistorija u posljednjih četrdeset godina*. str. 120. hrcak.srce.hr/file/202573

³ Isto.

Eksperimentalna omladinska scena, Filmski festival, INK i kina. Također, opisat će se na koji način su se mladi zabavljali i što im je tada bilo omogućeno. S porastom pismenosti i stupnja obrazovanja, ljudi su sve više bili uključeni u kulturni, ali i zabavni život. Posebice ljeti, građani zajedno s turistima, boravili su više na otvorenom i očekivali su razne sadržaje čiji su dio željeli biti. Toga se desetljeća, ljudi masovno doseljavanju iz različitih mjesta u Istri, ali i iz cijele Jugoslavije u Pulu. Ljudi su bili željni boljeg života i nisu vidjeli svoju budućnost na selu. Htjeli su biti dio urbanog okruženja i uživati u blagodatima koje im grad pruža. Jednako tako, radni tjedan bio je skraćen te su radnici imali više slobodnog vremena i morali su ispuniti svoje dane. Također, plaće su bile veće, krediti su bili dostupniji te su na taj način stanovnici imali mogućnost uvesti promjene u svoj život.

Početak šezdesetih godina grade se kompleksi hotela, vila i restorana „Zlatne stijene“, „Verudica“ i „Ribarska koliba“. Ondje su vrlo često boravile poznate domaće, ali i svjetske ličnosti, a poseban gost bio je i Josip Broz Tito sa svojom suprugom Jovankom. Kako su godine odmicale, sve veća pažnja bila je usmjerena upravo na ovu djelatnost. Vodila se briga o marketingu, promidžbi, uređenju grada, otvaranju kioska, info pultova, izdavanju turističkih publikacija, održavani su seminari za ugostitelje i slično. Tijekom cijele godine se na razne načine apeliralo što se mora učiniti kako bi da svaka ljetna sezona bila duža i bogatija, što sadržajima, tako i turistima. Osim smještaja u hotelima, razvila se kućna radinost i otvarani su kampovi te je takva vrsta aktivnosti bila vrlo dobro prihvaćena.

Otvaranjem Pedagoške akademije i Više ekonomske škole, Pula se uzdigla na još jednoj razini. Time je grad, ali i cijela Istra dobila priliku za daljnje stvaranje intelektualnog građanskog sloja. Na taj način smanjio se udio nepismenih i neškolovanih. Uvodile su se brojne promjene u školstvo i nastojao se promijeniti mentalitet ljudi. Osim toga, za daljnje napredovanje bilo koje djelatnosti, bili su potrebni stručnjaci i kvalificirana radna snaga. Upravo iz tog razloga postojalo je i tzv. Radničko sveučilište u kojem su se odrasli ljudi doškolovali i pripremali za svoja buduća radna mjesta. Osim toga, u gradu su postojale biblioteke, čitaonice koje su pokušavale privući što veći broj ljudi te na taj način stvarati čitalačku publiku. Jednako tako, ulagalo se i u zdravstvo. Ponajprije se usmjerila pažnja na obnovu bolnice i medicinskih centara. U sklopu ovog plana, nastojao se povećati i broj ležaja te osuvremeniti prostore.

Osnovna istraživačka pitanja u ovom radu bila su:

1. U kojoj mjeri je kulturna djelatnost bila dio Pulske svakodnevice?

2. U kojoj mjeri se razvijao turizam te koliko je gradska i kulturna politika utjecala na njegov razvitak i ekspanziju?

3. Kakvi su bili životni uvjeti za građane Pule?

Ono što je u ovom radu predstavljao veliki problem jest nepostojanje arhivske građe (Kina „Beograda“, „Istre“, „Partizana“, „Zagreba“, INK, Filmskog festivala i dr.). Naime, 1993.godine gradska arhiva u kojoj su se nalazili svi dokumenti vezani uz te institucije, poplavila je i pritom uništena, dok je drugi dio relevantne građe izgubljen ili pak netragom nestao. Kako bih izvukla informacije oslonila sam se na tjednik „Glasa Istre“⁴ te na dva časopisa koja su izlazila u to vrijeme, a to su: „Istarski mozaik“ i „Istarski borac“. Prikupljajući činjenične podatke o temama koje su bile relevantne za ovu tematiku, uklopila sam ih u jednu priču o jednom malom gradu koji se iz „grada duhova“ pretvarao u moderni grad tijekom 1960.-ih godina.

⁴„Glas Istre“ 1969.godine počinje biti dnevnik.

2. Poslijeratna svakodnevica grada Pule

Pula je grad na samom jugu poluotoka Istre. Poznato je kako je Pula, pa samim time i Istra kroz stoljeća bila pod okriljem raznih zemalja- od Francuza, Austro-Ugarske, Italije. Svaka od tih nacija dala je Puli poseban pečat i obilježila je svojim simbolima. S obzirom na dugu i bogatu povijesnu bazu grada Pule, u ovom radu sam se odlučila usredotočiti na sam kraj Drugog svjetskog rata i dakako poslijeratno razdoblje. Bit će govora o vremenu nakon 1945. godine pa sve do 1970-ih. Za Istru, pa tako i za Pulu, to je vrijeme u kojem se ona trebala etablirati u svoju domicilnu hrvatsku kulturu te je bila prožeta antifašističkom borbom i egzodusom talijanskog stanovništva iz Istre.

Valja napomenuti kako ću u ovom poglavlju ponajprije ukratko spomenuti političku situaciju nakon što je Jugoslavija potpisala Mirovni ugovor s Italijom 1947. godine te se potom osvrnuti i ukratko opisati domene kulture, školstva, gospodarstva, trgovine i industrije.

Nakon kapitulacije Italije, goruće pitanje bilo je rješavanje granica, jednako kao što se trebalo odlučiti kome će pripasti Istra. Jedan dio Istre bio je za priključenje Italiji, a drugi dio za priključivanje Jugoslaviji. Nerijetko se događalo da se bojkotiraju izbori, ali i da se zastrašuje stanovnike kako bi se odlučili za Italiju. Međusaveznička komisija koja je bila zadužena za određivanje granice stigla je u Trst 7. ožujka 1946.godine. To je bilo vrijeme u kojem su stanovnici bili pod pritiskom i nestrpljivo su očekivali što će se dogoditi s njihovom krajem. Oblasni narodni odbor za Istru predao je komisiji Memorandum u kojem se navodi povijest Istrana te razlozi zbog kojih bi ona morala biti predana Jugoslaviji. Komisija je razgovarala s važnim osobama iz vjerske, kulturne, ali i političke domene Istre te je u Parizu 23. travnja predala podatke o tome što je prethodno bilo prikupljeno. Od 25. travnja pa sve do 16. svibnja raspravljalo se o mogućnosti razgraničenja te su osmišljene četiri opcije, međutim odluka još uvijek nije bila prihvaćena. „Tek na četvrom zasjedanju prihvaćen je francuski prijedlog po kojemu je Istra podijeljena na dva dijela: sjeverozapadni dio do Novigrada na sjever predan Slobodnom teritoriju Trsta (STT) a ostali dio Istre s Pulom predan je Jugoslaviji.“⁵ Mirovni ugovor između te dvije zemlje bio je potpisan u veljači 1947.godine, a odredbe su počele vrijediti 15.rujna 1947. godine i Pula je i službeno postala dio Jugoslavije. STT sa zonama A (anglo-američka vlast) i zona B (VUJA) je vrijedila sve do 1954.godine. Zonom B rukovodili su NOO, a administrativni centar bio je Pazin.

⁵ Dukovski, Darko. 2001. *Rat i mir istarski. Model povijesne prijelomnice 1943.-1955.* Pula: C.A.S.H. str.175.

Početak pedesetih godina obilježene su tkzv. Tršćanskom krizom. Italija nije željela napuštati svoje stanovnike, odnosno prepustiti ih tuđoj zemlji te se nikako nisu slagali s prijedlogom da Trst bude zajednički teritorij Jugoslavije i Italije. Velika Britanija i SAD su u jesen 1953. godine odlučile da Trst i Zona A pripadnu Italiji. Međutim, Jugoslavija se nije složila time već je predložila novu opciju, a ona se ticala priključenja slovenskog zaleđa Jugoslaviji. Italija je s vremenom počela okupljati i mobilizirati vojsku prema Jugoslaviji. Srećom, do okršaja nije uspjelo doći. Konačan dogovor donešen je 5. listopada 1954. godine poznat kao Londonski memorandum.⁶ Najzad je dogovoreno da zona B i jedan dio Zone A pripadnu Jugoslaviji, a drugi dio Zone A i Trst pripadnu Italiji. Jednako tako, „memorandumom se predviđa jednako postupanje prema nacionalnim manjinama, tako da se poštuju njihova nacionalna prava i načelo jednakosti u svakom pogledu.“⁷

Tadašnji život na području Pule bio je težak i nesiguran. Ponajprije zbog toga što su ljudi mogli neometano prolaziti kroz Istru, no ono što se nametalo kao problem bio je protok robe koji se događao s poteškoćama. Nedostajalo je osnovnih namirnica, a posebno su ljudi na selu osjećali taj nedostatak, a iz grada im se nije mogla isporučivati hrana. Rat je tek netom završio i čitav grad, ali i život stanovnika bio je u rasulu. Zdravstvo i materijalna sredstva bila su na minimumu, kao i broj nezaposlenih radnika. SAD je slao pomoć, no to nije bilo dovoljno kako bi se narod opskrbio hranom i ostalim neophodnim sredstvima za dostojan život. Upravo zbog toga se stvorilo i crno tržište. Dukovski (2011.) opisuje kako se hrana stanovnicima dijelila na bonove. Stanovništvo je bilo podijeljeno u razne kategorije i to po visini primanja te na taj način se određivala i prava na količinu hrane.⁸ Uljanik⁹ koji je desetljećima prehranjivao mnoge istarske obitelji, sada je bio onespособljen za rad zbog toga što su razni strojevi i alati bili odneseni u druge krajeve ili su pak bili neispravni i uništeni. No, nije samo Uljanik bio oštećen i onemogućen za daljnji rad već su u sličnoj situaciji bile i mnoge druge tvornice. Teškoj situaciji dodatno je unosio nemir i nesloga među stanovništvom. Naime, kako sam i ranije navela, Istra je bila podijeljena na hrvatski i talijanski dio i svaka strana se zalagala za pripojenje svojoj matičnoj zemlji.

⁶ Matković, Hrvoje. 1998. *Povijest Jugoslavije*. Zagreb: Naklada Pavičić.

⁷ Dukovski, Darko. 2004. *Istra: kratka povijest dugoga trajanja: od prvih naseobina do danas*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika. str. 182.

⁸Isto.

⁹ Brodogradilište Uljanik je bio u lošem stanju jer su ga Savezničke sile uništile bombardiranjem 1944. godine. Nije bilo mogućnosti da se grade brodovi jer je bila prisutna nestašica materijala, a niti strojeva koji su također uništeni ili odneseni u Rijeku ili Italiju.

Osim loših životnih uvjeta, javio se i još jedan problem, a to je egzodus. Najintenzivniji period odlaska stanovnika iz Istre bio je od prosinca 1946. pa do ožujka 1947.godine. Mnogi Talijani su na različite načine odlazili u Italiju. Jugoslavija je nakon potpisivanja mirovnog ugovora imala razriješene ruke i mogla je oduzimati imovinu talijanskih državljana. Italija, koja je bila uvelike osiromašena i uništena nakon rata, nije bila u mogućnosti pružiti izbjeglicama pomoć i smještaj te su brojni talijanski stanovnici živjeli u imigraciji po kampovima. Imigranti su odlazili s parobrodom po imenom „Toscana“ koji ih je ostavljao na dva odredišta- u Veneziji i Ankoni. Uz „Toscanu“ postojala su još dva parobroda, a to su bila „Pola“ i „Grado“ te je Pula ostala bez dobrog dijela pučanstva.¹⁰ Svaka osoba odlazila je iz svojih osobnih razloga, a nerijetko su ti razlozi bili i više nego složeni i komplicirani. Neki od mogućih razloga jesu strah, nesigurnost, političke spletki, ubojstva, gubitak građanskih prava i itd. Međutim, Dukovski (2011.) smatra kako problem tih imigranata nije niti izbliza riješen njihovim napuštanjem svojih domova u Puli. Navodi kako su se oni „većim dijelom uspjeli uklopiti u društvenu sredinu talijanskih gradova u koje su upućeni (posebice mlađi naraštaj), dok su stariji i dalje ostali duhovno vezani za zavičaj, koji nisu mogli zaboraviti. Mentalno se nisu mogli, niti su htjeli, asimilirati u novu sredinu, koju su smatrali stranom.“¹¹

Pula je postala sablasan grad u kojem je živjelo vrlo mali broj ljudi. Ulice su bile puste, trgovine su bile zatvorene, a kuće napuštene.¹² Bertoša (2007.) navodi kako je 1947. godine „Pula bila gotovo mrtvi grad, urbani prostor s malo stanovnika, nalik na svoje antičke spomenike, veličanstven, ali pust i beživotan.“¹³ U Puli je ostalo svega oko 15.000 građana.¹⁴ To je bio grad s potpuno uništenom industrijom i ekonomijom. Ono što je tada bio poveći problem jest (osim što je Pula ostala osiromašena ljudstvom), odlazak pripadnika različitih socijalnih grupa. Naime, mnogi Talijani bavili su se obrtom i trgovinom i njihovim odlaskom,

¹⁰ Dukovski, Darko. 2004. Pula XX. stoljeće; uzroci promjene identiteta. U: *Pula 3000*. Pula: C.A.S.H.

¹¹ Dukovski, Darko. 2011. *Povijest Pule: deterministički kaos i jahači apokalipse*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika. str.237.

¹² Duraković, Lada. 2010. *Ideologija i glazbeni život: Pula 1945.-1966*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.

¹³ Bertoša, Miroslav. 2007. *Kruh, mašta i mast. Prizori i memorabilije o staroj Puli (1947.-1957.)* Zagreb: Durieux. str.23.

¹⁴ Podaci su različiti. Naime, Dukovski navodi: „U Puli je nakon egzodusa do početka 1947.,navodno ostalo oko 3.600 građana. Grad je tada ponovno, za nepunih trideset godina, izgubio velik dio svoga stanovništva. U veljači 1947.bio je to grad duhova- prazan, zatvorenih radnji, kuća sa spuštenim zastorima i zatvorenim škurnicama te spuštenih roletama-ulice uste, parkovi prazni. Grad kao da je na tren prestao postojati. Petnaestog rujna 1947.Pula je i službeno postala dijelom Hrvatske, odnosno Jugoslavije.“ Dukovski, Darko. 2011. *Povijest Pule: deterministički kaos i jahači apokalipse*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika str. 233.

nastao je problem u gospodarstvu.¹⁵ Njihovi lokali, trgovine ostajale su napuštene i zapuštene. Trebalo je pokrenuti domaće stanovništvo i upregnuti radnu snagu kako bi oni sami pokrenuli posao. Možemo zaključiti kako je istarski egzodus ogromna politička, društvena i povijesna promjena koja je uvelike utjecala na sam budući život stanovnika Istre.

U periodu od 1945. pa do 1956. godine Istru je naselilo mnogo ljudi iz svih djelova Jugoslavije. To je utjecalo i na pozitivnu bilancu gospodarstva. Međutim, još uvijek nije nimalo svjetla svakodnevnica ondašnjih stanovnika Istre.: „29. studenoga 1945. godine proglašena je Federativna Narodna Republika Jugoslavija koja je bila sastavljena od šest država.“ Tada je na čelo došao Josip Broz Tito i započelo je socijalističko uređenje države i u državi je vladala jedna stranka. Ono što se nastojalo učiniti jest da ne „postoje“ imućni slojevi te se provodila agrarna reforma i kolonizacija. Više nije bilo moguće samostalno odlučivati o cijenama robe već je cjelokupno tržište bilo u nadležnosti države. Također, nije se moglo odlučivati o tome koliko je pojedincima potrebno odjeće, obuće i živućih namirnica već su stanovnicima dijelili bonove koji bi im trebali biti dovoljni za cijeli mjesec. Sva vlast bila je u rukama partije, uključujući izvršnu, zakonodavnu i sudsku vlast. Oni su postavljali na rukovodeće pozicije svoje podanike. Pomno su odabirali ljude koji su bili u njihovoj nadležnosti i radili ono što je partija od njih zahtijevala i bespogovorno slušali naredbe. Jedan od najvećih protivnika komunističkoj partiji bila je Crkva. Katolici su se ondje skrivali i ona je za njih predstavljala oblik doma, te nisu priznavali ideologiju partije. Ljudi koji su bili u partiji nisu se smjeli vjenčavati u crkvi, niti primati sakramente. Ukoliko bi to učinili, bili bi kažnjeni i izbačeni iz partije kao što je to učinjeno sa Bogoslovnim fakultetom u Zagrebu koji je bio isključen iz Sveučilišta.

Stanovnici su bili nezadovoljni, barem dio njih. Zašto? Upravo zbog toga što se proklamirala ideja o zajednici, o ravnopravnosti, bilo je govora o jednakim mogućnostima. No, ispostavilo se da to nije tako već da su ljudi morali biti poslušni i slagati se sa nametnutim režimom. Naravno, u Istri se to velikom dijelu stanovnika nije sviđelo zbog toga što su bili ranjivi od fašističke diktature, a ovakav način vladavine ih je uveliko podsjećalo na razdoblje fašizma. Ono što je dodatno zakompliciralo situaciju jest činjenica kako su na vodeće pozicije postavljeni ljudi koji nisu iz Istre. Nije se poštivao mentalitet ljudi niti se pokušalo građane uključiti na određena mjesta, već je bio doveden povećani broj ljudi iz Srbije koji su dobivali bolja mjesta od samih domaćih ljudi. Oni su, naravno, bespogovorno slušali upute koje su

¹⁵ Duraković, Lada. 2010. *Ideologija i glazbeni život: Pula 1945.-1966.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.

dobivali iz centra- Beograda i imali su mnoge povlastice. Iako, važno je napomenuti kako su se i brojni Puljani uključivali u komunističku partiju zbog uvjerenja kako je to dobro, poželjno, ispravno i da će na taj način pomoći svojoj regiji u oporavku od silnih trauma koje je proživjela tijekom prijašnjih desetljeća, pa čak i stoljeća. Naravno, bilo je mnogo i onih koji su se priključivali partiji jer su znali da će si time osigurati boljna radna mjesta i sebi i svojim obiteljima stvoriti dostojan život. Komunističkoj partiji su odgovarali nepismeni, pa i polupismeni ljudi koji su potjecali iz seljačkih obitelji jer su njima mogli manipulirati i stvarati poslušne radnike koje su „izvukli“ iz siromaštva. Krajem 40-ih godina fokus je stavljen na ulazak i stvaranje zadruga. Međutim, nije bilo mnogo Istrijana koji su ulazili u te zadruga. Neki od razloga su ti što „nisu htjeli izgubiti ono malo što su posjedovali, dok su se imućni opirali kako ne bi doista mnogo izgubili. Otpori su djelomice postojali i zbog nepovjerenja prema vlastima.“¹⁶ Zbog nepopularnosti tih zadruga s vremenom je njihov broj bio u opadanju. Sredinom pedesetih te su se zadruga pretvarale u tvrtke. Početkom pedesetih težilo se ka tome da se što više ljudi zaposli prvenstveno u industriji, a potom i u drugim granama kako bi se smanjio udio stanovnika koji se bave poljodjelstvom. Međutim, nijedna vlada nije mogla nekoga natjerati (iako je bilo pokušaja) da se prestane baviti poljodjelstvom te započne svoju karijeru u gradu, u tvornici. Godine 1950. stupio je na snagu Zakon o predaji tvornica na upravljanje radnicima. Time se nastojalo suzbiti privatno vlasništvo te je fokus bio na društvenom vlasništvu. Radnici su bili „nositelji“ te su odlučivali o budućnosti rada tvornice i morali su sami rukovoditi njome. To je povlačilo i nastanak raznih sindikata i radničkih savjeta, a sve promjene tekle su relativno sporo. Ono što je bilo karakteristično za to vrijeme jesu činjenice kako su brojni rukovodioci dobivali otkaze i bili smijenjeni sa svojih radnih mjesta zbog toga što se nisu htjeli prilagoditi novijem sustavu ili pak nisu htjeli odlaziti na obuke. Drugim riječima, više nije bilo dovoljno biti pokoran već se javila i nova komponenta, a to je znanje. Međutim, s vremenom, takav način rada ispostavio se kao nedjelotvoran i stvorila se svijest o tome kako se može postići kvalitetan život i bez puno rada. Sistem samoupravljanja bio je relativno spor, birokratiziran te neučinkovit i u osamdesetim godinama se ispostavilo kako je ovakav način nepovoljno djelovao na poduzeća.¹⁷

Međutim, nakon pripojenja Istre s matičnom zemljom, Jugoslavija je uložila sredstva u obnovu te se krajem pedesetih i početkom šezdesetih grad počeo buditi. Ono što je najvažnije

¹⁶ Dukovski, Darko. 2004. *Istra: kratka povijest dugoga trajanja: od prvih naseobina do danas*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika .str. 187.

¹⁷ Goldstein, Ivo. 2014. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber.

jesu industrija i turizam. Podizane su i mnoge nove tvornice i obnavljane stare- od tvornice stakla Boris Kidrič, tvornica dizel motora „Uljanik“, pogon za proizvodnju tjestenine, tvornica trikotaže Arena i mnoge druge. Usporedno s industrijom razvijao se i turizam i izgrađena su turistička naselja „Zlatne stijene“, „Verudica“ te Ribarska koliba. O svemu tome bit će više riječi u nastavku ovog rada. Sve spomenuto je uvelike pripomoglo u privlačenju stanovnika u Pulu. Međutim, ljude se moralo poticati na „učenje“ i prihvaćanje gradskih obrazaca života te ponašanje u skladu s njima. Mijenja se i sama etnička struktura stanovništva pa tako popis iz 1961. godine govori o daljnjemu porastu broja Hrvata (47.554), Srba (5.108), Slovenaca (1.716), dok se broj Talijana i dalje smanjuje (5.156)¹⁸.

¹⁸Dukovski, Darko. 2011. *Povijest Pule: deterministički kaos i jahači apokalipse*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika. str. 272.

2.1. Odmori se, zaslužio si!

Od sredine 60-ih godina Jugoslavija se smatrala kao jedna od najotvorenijih komunističkih zemalja na svijetu. Samim time Istra se etablirala kao jedno od najvažnijih turističkih centara te je krenula uzlaznom putanjom razvitka.¹⁹ Diljem obale građeni su kompleksi hotela, kampovi, izgrađena su radnička odmarališta te je iznajmljivanje soba postao unosan posao. Također, otvarane su razne ugostiteljske radnje te je turizam dobio svoje značajno mjesto u jugoslavenskoj svakodnevnici. Ljudi su u to vrijeme počeli u većoj mjeri putovati i van granica države. Vukonić (2005.) govori kako se „golemi zaokret u razvoju turizma, naročito inozemnog, dogodio se 1963. godine, nakon državne odluke o ukidanju viza za sve zemlje s kojima je država tada održavala diplomatske odnose. To je dovelo do konačnog otvaranja granica, koje su turistički radnici dugo čekali. Odmah iste godine udvostručio se inozemni turistički promet...“²⁰ Ove konstatacije se odnose na turiste, ali i na „naše“ ljude koji su odlazili u zapadne zemlje u potragu za poslom i nazvani su Gastarbajteri. Oni su zarađenim novcem u Jugoslaviji gradili domove, vikendice, ali i donosili novitete s područja glazbe, mode, filma, kućanskanskih preparata i aparata itd.²¹

Turistički savez Hrvatske i Turistističko društvo za Istru bili su osnovani 1953. godine. Radnike se željelo uputiti kako imaju pravo na korištenje godišnjih odmora te im stvoriti naviku putovanja. Drugim riječima, seljačko stanovništvo se pretvaralo u urbano i pripadali su tkzv. modernom svijetu. Budući da je u to vrijeme naglasak bio na radu u industriji, ljudi su radili prikovani za strojeve i u velikoj buci što je narušavalo zdravlje radnika. Osim toga, rad u industriji je predstavljao i težak fizički posao te je odmor svakako bio dobrodošao. Nadalje, tih godina radilo se svaki dan osim nedjelje, iako se radilo na smanjenju sati radnog tjedna kako bi radnik bio odmorniji pa samim time i efikasniji na radnome mjestu.²² Godišnji odmor bio je plaćen i svaki poslodavac bio je dužan pustiti radnika na odmor. Radnici su bili uključeni u sindikate koji su bili odgovorni za planiranje njihovih odmora. Tako su radnici dobivali i popuste na karte, primjerice za vlak, na smještaj i imali su razne druge pogodnosti.

¹⁹ Dukovski, Darko. 2004. *Istra: kratka povijest dugoga trajanja: od prvih naseobina do danas*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika. str. 218-219.

²⁰ Vukonić, Boris. 2005. *Povijest hrvatskog turizma*. Zagreb: Prometej. str. 138.

²¹ Goldstein, Ivo. 2014. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber str. 178.

²² Grandits, Hannes i Taylor Karin. 2013. *Sunčana strana Jugoslavije: Povijest turizma u socijalizmu*. Zagreb: Srednja Europa.

Mnoga poduzeća gradila su diljem obalnog pojasa brojna radnička odmarališta.²³ Međutim, radnička odmarališta prestala su biti u većoj mjeri atraktivna i oko 1966. godine, bilježi se veći broj noćenja u privatnom aranžmanu nego li je to bila situacija prethodnih godina. Tomu je tako zbog toga što su radnici tijekom cijele godine bili okruženi istim ljudima i nisu željeli provesti svoje godišnje odmomore s tim kolektivom već se odvojiti od radne sredine. Također, drugi razlog je taj što su svake godine ljetovali na istim mjestima te im je destinacija nakon nekog vremena prestala biti zanimljiva i željeli su posjetiti neka druga mjesta.

Ljudi do tada nisu imali priliku spoznati blagodati godišnjih odmora, odnosno da se godišnji odmori trebaju koristiti za odmaranje, a ne kao što je većina iskoristila slobodno vrijeme za rad dodatnih poslova. Na taj način su zarađivali dodatne novce koje bi uložili u druge svrhe, primjerice kupovinu televizije, automobila i slično. Mnoga poduzeća su organizirala izlete²⁴ te su na taj način željeli potaknuti ljude na putovanja, ali i na upoznavanje s drugim ljudima, kulturama, običajima te se naglašavala domoljubna svijest jer su to najčešće bila mjesta u našoj zemlji.²⁵ Primjerice, brodogradilište Uljanik je organizirao za svoje radnike proslavu 1. maja, zatim na Dan borbe u Valbandonu su se održavali susreti sa ferijalcima iz 30-tak radnih organizacija te bi se dogovarali i susreti primjerice sa kolegama iz splitskog brodogradilišta. Radna organizacija Uljanika bila je relativno aktivna u organiziranju druženja, izleta i putovanja te su radnici imali mogućnost posjetiti Krk, Omiš, Ljubljano, Kranj i ostala mjesta u zemlji.²⁶ Na taj način željelo se radnike poticati na putovanja zbog nekoliko razloga. Jedan od njih je taj što se susretima s drugim stanovnicima Jugoslavije uspostavljali kontakti i stvarala su se poznanstva čime se učvršćivala ideja o „bratstvu i jedinstvu“. Osim toga, ljudi su zbog relativnog dobrog životnog standarda sada bili u mogućnosti otputovati i susresti se sa različitostima čime bi širili vidike i obogaćivali sebe te postajali građani. Nadalje, sve više stanovništva završavalo je (bar) osnovnoškolsko obrazovanje pri čemu se interesi i prohtjevi mijenjaju. Uz sve već navedeno, ne smije se zanemariti reklamna industrija koja je dodatno „vršila“ pritisak na građane te predstavljala im nova mjesta, rekvizite za ljetovanja,

²³ „1965. Jugoslavija je bilježila 72.783 odmarališna ležaja, uz hrvatski udio od 52.268 ili 71,9%.“ str. 63. Grandits, Hannes i Taylor Karin. 2013. *Sunčana strana Jugoslavije: Povijest turizma u socijalizmu. Zagreb: Srednja Europa.*

²⁴ Duda Igor. 2005. *U potrazi za blagostanjem.* Zagreb: Srednja Europa. „Izleti su, kao i trajna potrošna dobra, postali statusnim simbolom, simbolom dobroga standarda, boljeg radnog mjesta i plaće, ali i modernih nazora koji štiju važnost povremene promjene okoline i skupljanja energije u prirodi.“ str.101.

²⁵ Isto.

²⁶ Glas Istre, br. 17, 1967. str.5.

zimovanja, jednodnevne ili vikend izlete, a potom i izlete sa vlastitim automobilom kao nešto što svaki moderan građanin mora prakticirati. Drugim riječima, putovanja su postala prestižni simbol Jugoslavena. U pedesetima i šezdesetima osnivaju se i prve turističke agencije kao što su to Kompas, Atlas, Generalturist. Izlazili su i turistički časopisi koji su pisali savjete o izletima i odmorima, na koji način se zaštititi od sunca, o morskoj bolesti, gdje otići, kako djecu pripremiti za putovanje, kako se podiže šator i razne druge korisne informacije.²⁷

Godine 1965. donešena je odluka kako radnici imaju pravo na odmor na sljedeći način²⁸:

1. Radnici koji rade manje od pet godina, imaju pravo na odmor od 14 radnih dana.
2. Radnici koji rade pet godina pa sve do petnest godina imaju pravo na odmor od 18 dana.
3. Radnici koji rade od petanest godina pa do 25 godina radnog staža, imau pravo na godišnji odmor puna 24 radna dana.
4. Radnici koji rade više od 25 godina, imaju pravo na odmor od 30 dana.

Dodatnih pet dana odmora, imaju pravo samohrane majke, ratni invalidi.

Turizam je u Puli bio najmlađa privredna grana. Međutim zbog svoje bogate prošlosti, impozantnih povijesnih građevina, podneblju, Pula se etablirala kao svjetli turistički potencijal. Ona je već pedesetih godina krenula u turističko osvajanje, no većina turista bili su domaći ljudi, međutim situacija se šezdesetih godina uvelike promijenila.

Turističko društvo Pula bilo je osnovano 1952. godine i otprilike u to vrijeme započeo je i turizam u Puli. U tom razdoblju najčešće su boravili u Puli domaći gosti iz zemlje koji su željeli iskoristiti svoje odmore na moru. Tada su ugostiteljski objekti bili u veoma lošem i derutnom stanju i Pula još uvijek nije imala niti mogla pružiti svojim gostima kvalitetnu uslugu. U to vrijeme postojala su četiri hotela- Miramar, Trst, Rivijera i Lipa i bilo je moguće primiti 266 gostiju, 11 restorana, 3 kavane i 25 gostionica.²⁹

Godine 1967., Pula je imala kapacitet od 20.772 ležaja. Ono na što se naročito ukazivala važnost kroz godine jest čistoća samog grada kao i turističkih naselja. Međutim, taj problem se nije riješavao brzo i jednostavno kako je to trebalo biti, posebice tijekom ljetnih mjeseci kada je sezona bila u punom jeku. Na plažama, u šumi i u centru grada bilo je mnogo smeća,

²⁷ Duda Igor. 2005. *U potrazi za blagostanjem*. Zagreb: Srednja Europa.

²⁸ Službene novine Pula. br.7, 1965.

²⁹ Glas Istre. Br. 13, 1967 str. 4.

a to je narušavalo izgled i dojam turista na grad. Što se tiče zabavno-kulturnog života, situacija nije bila alarmantna, no bilo je sezona koje su bile lošije popraćene koncertima i raznim drugim izvedbama. Primjerice, nerijetko se dogodilo da istu večer budu tri koncerta na različitim mjestima, a potom se u narednih nekoliko dana nije ništa događalo. Sama ta činjenica ukazuje kako je turistička strategija bila u nedovoljnoj mjeri razvijena, odnosno da je bila još uvijek u povojima.

Hotelsko poduzeće Veruda osnovano je 1960. godine. To je bilo vrijeme u kojem se počinje buditi inozemni turizam. U 8 godina postojanja i djelovanja, poduzeće je sagradilo nekoliko hotelskih naselja: Ribarsku kolibu, Verudu, Zlatne stijene, hotel Park, kamp³⁰ u Medulinu i Stupicama. Hoteli su imali mogućnost primiti otprilike 2.000 ljudi, a kampovi oko 6.000. Samim time možemo zaključiti kako je zaista bila potreba za povećanjem kapacitetnih mjesta jer je Pula bila jedna privlačna destinacija za domaće, ali sve više i za inozemne turiste. Kako bih to potvrdila, iznosim brojčani podatak kako je 1965. godine bilo ostvareno 245.227 noćenja, a samo tri godine kasnije, 1968., 447.953 noćenja. Za jedan tako mali grad i za relativno kratak „turistički staž“ od svega dva desetljeća, smatram kako su ovi podaci uistinu hvalevrijedni. Ono čime se dodatno nastojalo privući turiste, jest jednaka cijena smještaja. Naime, hotelsko poduzeće Veruda nije mijenjala cijene smještaja četiri godine.³¹

³⁰ Kampovi se pojavljuju 1960-te godine. Kobašić Antun navodi kako „orijentacija na kampove uvjetovana je nedostatkom financijskih sredstava za investicije u osnovne objekte, s jedne, te relativno velikom prilagodljivošću promjenama i omogućivanjem privatnicima (građanima) da otvaraju tzv. „vrtne kampove“, s druge strane.“ Kobašić, Antun. 1985. *Turizam u Jugoslaviji danas i sutra*. Dubrovnik: Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu. str. 33.

³¹ Od 1964.-1968.godine. Glas Istre. br.51, 1968., str. 5.

Fotografija 1. Zlatne stijene ³²

Tijekom 1961.godine stvorena je i komisija koja se bavila kategorizacijom i popisivanjem soba kod privatnih osoba. Te godine u Puli je bilo registrirano oko 150 kuća koje su se bavile iznajmljivanjem soba za turiste, i brojale su oko 300 ležajeva. Za domaćice koje su se bavile kućnom radinošću organizirala su se i predavanja na kojima su učile na koji način se moraju urediti sobe, što i kako spremite za obrok. ³³ Tijekom 1963. godine Turističko društvo okupilo je 240 domaćinstva koja su se bavila izdavanjem soba i imali su svoju kategorizaciju te je broj ležajeva iznosio 446 ležaja. Cijene su se kretale od 250-900 dinara po ležaju, ovisno u kojih se pet kategorija smještaj nalazio. Naravno, cijene su bile više tijekom srpnja i kolovoza. Gosti koji su odsjedali u kućnim radinostima bili su zadovoljni kvalitetom i Turističko društvo nije dobilo nikakve veće prigovore. Naravno, bilo je i onih domaćinstva koji su izdavali sobe na „crno“ i stvarale su se mreže ljudi od konobara, nosača kofera i domaćina koji su vrbovali ljude na autobusnim i željezničkim kolodvorima te nudili smještaj po nižim cijenama. ³⁴ S godinama bio je sve veći interes za potražnjom turističkih kredita te je tako 1965. godine čak 130 građana predalo molbu za kredit, dok je prijašnjih godina bilo svega 35 obrazaca. Stoga može se zaključiti kako je došlo do sve većeg interesa za potražnjom turističkih kredita zbog toga što se turizam pokazao kao unosan posao i vid dodatne zarade. ³⁵

Prvo turističko naselje Zlatne stijene izgrađene su 1961. godine. Te godine bila su otvorena pet ugostiteljska poduzeća: Riviera, Dalmacija, Jadran, Zelenika i Vesna. Također, postojale

³² Fotografija preuzeta iz PPMI. PULA - Zlatne stijene // Die Goldenen Felsen //The Golden Rocks // Les Rochers Dorés Zadržna štampa. Zadar, 1969. PPMI-32107.

³³ Glas Istre. br.13, 1962. str.8.

³⁴ Glas Istre. br.29. 1963. str. 6.

³⁵ Glas Istre. br.14, 1965. str. 6.

su i šezdeset i dvije ugostiteljske radnje, koje su bile uglavnom nižih kategorija (krčme, gostionice, bufet). Većina tih gostiona služila je samo piće ili poneko hladno jelo. Hotel Riviera pripala je pod Ugostiteljski školski centar, a to je važno iz razloga što je taj hotel zapravo služio za demonstraciju, učenje i izučavanje ugostiteljskog zanata- konobaru, kuhari, recepcioneri.³⁶ Tijekom 1962. godine bilježi se povećanje noćenja i ostanak gostiju više od nekoliko dana što je bio slučaj prethodnih godina, te se stvorio prosjek od osam dana boravka. To se može zahvaliti boljoj organizaciji, trudu, radu, planiranju, osmišljavanju novih strategija kako bi privukli turiste.³⁷ Pritom mislim kako su turisti tih godina imali mogućnost iznajmljivanja čamaca, pedalina, batana i madraca. Osim toga, za domaće turiste cijena smještaja bila je umanjena za 20%, zbog toga što su turistički radnici primjetili kako je manji broj domaćih gostiju naspram stranih, te su ih na taj način željeli privući i potaknuti na putovanja. „Domaći se turizam, naime, poticao uz obrazloženje da svatko u novoj državi ima pravo na rad ali i na odmor, za razliku od „bivšeg buržuskog sustava“, gdje je pravo na odmor „bilo rezervirano samo za bogatu manjinu“.³⁸ Ono što je bilo pripremljeno za ljeto 1963. godina jest nastanak velikog, sveobuhvatnog modernog turističkog grada koje je uključivalo Ribarsku kolibu, Zlatne stijene i moderni autokamp na Podstinju gdje se nalaze i Zlatne stijene. Omogućen je smještaj za 1.250 ljudi koji su imali priliku otići u restorane barove na tom području i imali su kapacitet primanja za 4.000 gostiju. Kako bi gostima učinili što bolji i kvalitetniji boravak sa što više sadržaja i usluga, na području Zlatnih stijena bile su otvorene poslovnice General turista i Kompassa koje su bile zadužene za organizaciju izleta. U ponudi su imali jedan turistički autobus koji je prevozio turiste svakodnevno u obližnja istarska mjesta. Jednako tako, otvoren je i frizerski salon, a 1970. godine i disko klub „Klub 33“, održani su i izbori za ljepotu koji su bili veoma popularni i tražila se ulaznica više. Na taj način turisti koji su odsjeli na Verudeli i Zlatnim stijenama imali dodatnu mogućnost za zabavu.³⁹

Zlatne stijene jest naselje koje je imalo 620 ležaja, restoran i kavanu. Gosti su mogli uživati na dvije terase. Na Verudeli je bilo izgrađeno 12 blokova vila u kojima se nalaze 168 soba dvokrevetnih koje imaju tuševe, 24 dvokrevetnih bez tuša i 40 jednokrevetnih koji nisu imali tuševe, i 20 dvosobnih apartmana u koje je moglo biti smješteno 464 ljudi. Uređena je i tvrđava na Verudeli unutar koje je izgrađen restoran koji je imao mogućnost primiti 800

³⁶ Glas Istre. br.34, 2000. str. 33.

³⁷ Glas Istre. br.37, 1962. str. 1.

³⁸ Vukonić, Boris.2005. *Povijest hrvatskog turizma*. Zagreb: Prometej. str. 135.

³⁹ Glas Istre. br.24, 1963. str. 6.

ljudi, a iznad restorana je bila terasa koja je mogla primiti dodatnih 1.200 ljudi.⁴⁰ Taj restoran je oduševaljao sve goste prvenstveno svojoj veličinom, arhitektonskim i estetskim uređenjem te je kompletno uređenje bilo na zavidnom nivou. Zidove restorana krasili su radovi likovnih umjetnika Borisa Mardešića, Lidije Salvaro i Slobodana Vuličevića.⁴¹

Ono što se pozitivno odrazilo i na same stanovnike Pule i okolnih mjesta, jest zaposlenost. Naime, tijekom ljetne sezone bilo je zapošljavano više stotina radnika -od kuhara do konobara i sobarica, portira, službenika. Naravno, treba se spomenuti i građevinske, prometne, turističke, kulturne radnike koji su bili od iznimnog značaja za samo pokretanje i relaiziranje godišnjih planova. U drugoj polovici šezdesetih godina, sve veći broj turista dolazilo je na more sa vlastitim automobilom. Upravo zbog toga bilo je neophodno ulagati u izgradnju cesta, ali i njihovo obnavljanje i asfaltiranje kako bi pružili dojam turistima da je Pula grad s dobrom prometnom povezanošću.

S vremenom su poslovnice van granica Istre, prepoznale potencijal i mogućnost zarade te su one otvarale svoje podružnice u Puli. Primjerice, Turistička poslovnica Kvarner express iz Opatije otvorila je svoju podružnicu u Puli 1966. godine, a njezin zadatak bio je organiziranje putovanja, izleta, doček gostiju, transfer putnika i prtljage u zemlji i inozemstvu.⁴² Kvarner express je organizirala jednodnevne izlete kao npr. ruta Pula- Rovinj- Limski kanal-Pula. Tri puta tjedno su organizirani izleti Pula-Limski kanal- Venecija.⁴³ Turisti su imali mogućnost odabrati te otići na sljedeće izlete:

1)Rovinj- Venecija- Pula

2)Poreč-Venecija

3)Pula-Rovinj-Limski kanal- Poreč- Pula⁴⁴

Turistički savez općine Pula provodio je anketu o zadovoljstvu turista sa ponudom na ljetovanju. Tako su 1966. godine, turistički radnici anketirali 200 inozemnih turista koji su bili iz Italije, Francuske, VB i Austrije. Na taj način su turistički radnici mogli dobiti mišljenja, pohvale, ali i kritike koje bi ih natjerale da razmisle o problemima te na koji način da unaprijede usluge za narednu sezonu. Rezultati koji su bili dobiveni govore o tome kako je

⁴⁰ Glas Istre. br.22, 1963. str. 4.

⁴¹ Glas Istre. br.30, 1963. str. 5.

⁴² Glas Istre. br.6, 1966. str. 5.

⁴³ Glas Istre. br.21, 1967. str. 6.

⁴⁴ Glas Istre. br. 30, 1967. str.6.

većina već i prijašnjih godina ljetovala u Puli pa su došli i ove godine na provjereno mjesto. Po tom rezultatu možemo zaključiti kako je ipak Pula i ranijih godina nudila određenu kvalitetu koju su stranci prepoznali i odlučili se vratiti nagodinu. Također, to se odnosi prvenstveno na smještaj, hranu te načinom putovanja. Ono na čemu je pulska turistička zajednica, ali i sami građani Pule trebali poraditi, jest uređenje cesta, ulica, plaža i trgovina. Nadalje, trgovine, ali i ugostiteljski objekti imali su nezahvalno radno vrijeme i često su radile veoma kratko. Osim toga, nisu imali bogate ponude.⁴⁵

Ljetne sezone 1967., otvoren je Informativni centar, a njegov prostor bio je moderno uređen i prostirao se na 52 metara kvadratna te su bila zaposlena dva radnika. Jedan radnik bio je zadužen za davanje informacija, a drugi za prodaju razglednica i suvenira. Ispred centra, bilo je osigurano parkiralište za automobile čime bi se olakšalo turistima dolazak do centra.⁴⁶ Smatram kako je otvaranje centra gdje bi turisti imali mogućnost dobivanja informacija odličan potez. Na taj način su ljudi imali priliku dobiti razne prospekte, vodiče, ali i upoznati autohtono stanovništvo koje im je imalo priliku ispričati i dodatno objasniti i uputiti ih na neke destinacije. Nadalje, bilo je omogućeno stvaranje pozitivnog ozračja između lokalnog stanovništva i turista čime se moglo upoznati različite ljude, saznati preferencije i zamjerske te pohvale turista.

Jedno od najpoznatijih kupališta bila je plaža „Zelenika“ u koju su bila uložena velika financijska sredstva za njezino uređenje. Godine 1963. kupalište je dobilo roštilj, bila je postavljena rasvjeta, skakaonica i ono što je bila velika atrakcija jest tobogan koji je bio prvi u Puli. Kakva je to bila senzacija govori ovaj citat iz novina: „*na spuštanje niz tobogan prvih dana čekalo se čak u „redu“*“.⁴⁷ Plaža je imala i kabine te garderobe, ali i kafić u kojem su se kupači mogli okrijepiti sa bezalkoholnim pićima, ali i s alkoholnim. Kupači su imali mogućnost naručiti i hranu sa roštilja koji je radio tijekom cijeloga dana. Na parkiralištu ispred plaže bio je i čuvar koji je pazio na sigurnost bicikli, a za tu uslugu kupači su morali platiti 10 dinara. „Inače, i ostale cijene na „Zeleniki“ su vrlo umjerene i prihvatljive, pa čak i cijene specijaliteta sa roštilja, za koje dobri gastronomi kažu da su izvrsni.“⁴⁸ Također, „Zelenika“ je tako ove godine postala ne samo privlačna i ugodna plaža već i mjesto za popodneve i večernje izlaske.⁴⁸ Drugo poznato kupalište bila je „Stoja“ i ondje je dnevno tijekom ljetnih mjeseci boravilo oko 800-1000 kupača, a na Zeleniki oko 1.200. Naravno, taj broj bio je povećan

⁴⁵ Glas Istre. br.7, 1967. str.6.

⁴⁶ Glas Istre. br.25, 1967. str.6.

⁴⁷ Glas Istre. br.58., 2000. str. 33.

⁴⁸ Glas Istre. br.29, 1963. str. 6.

vikendima ili praznicima kada je na Zeleniki bilo oko 2.000 ljudi, a na Stoji između 1.500-1.700 ljudi. Ulaz na ta uređena kupališta plaćala su se, pa je ulaznica za Zeleniku iznosila 10 dinara po osobi, a na Stoji 20 dinara. Na Stoji je također, kao i na Zeleniki bio otvoren kafić.⁴⁹ Sve više ljudi boravilo je na ovim plažama, dok su druge bile neuređene i na taj način nije bio iskorišten njihov potencijal.

Kako bi se što bolje promovirala Pula, turistički radnici koristili su i kolor filma sa turističkim zanimljivostima. Turističko društvo i Arheološki muzej ugovorili su suradnju i organizirali tečaj za turističke vodiče. Muzealci na području Istre željeli su da turisti, ali i domaći gosti vide i posjete bogatsvo spomenika koje posjedujemo. Na taj način željelo se pobuditi u građanima interes za očuvanje i održavanje spomenika. U Puli je početkom šezdesetih postojala tkzv. vodička služba, međutim nije se uspjela afirmirati na tržištu. Za njih je bilo odgovorno Turističko društvo koje je okupilo nekoliko ljudi koji su većinom bili profesori ili oni koji su znali strane jezike. No, njihova cijena bila je previsoka i turisti ih nisu često „unajmili“ te se i u toj domeni razvilo crno tržište vodiča koji su bili jeftiniji i traženiji.⁵⁰ Također, organizirala su se i razna predavanja koja su u prvom redu bila namijenjena za ugostitelje te se na taj način željelo obučiti stanovnike grada kako bi zainteresirali turiste i predstavili im bogatu povijest Pule.

Sredinom 60-ih Pula je relativno napredovala u privlačenju turista pomoću reklama, koncerata, raznih kulturo-umjetničkih izložaba i evenata. Ona je tijekom šezdesetih postala jedan od najposjećenijih turističkih mjesta u Istri. Pula je poprimala obrise turističkog, prestiženog, elitnog grada. Osim samog grada, razvijala su se okolna mjesta kao što su Medulin, Premanture i Banjole.⁵¹

Već od 1961.godine se pažnja usmjerila na oglašavanje i promidžbu turističkih atrakcija.⁵² Radnici koji su bili zaduženi i zaposleni u turizmu morali su mnogo raditi na marketingu te se u sve većoj mjeri pažnja usmjeravala na tiskanje letaka, prospekata, reklamiranje na televizorima i radiju. Upravo iz tih razloga bilo je potrebno da turistički radnici budu ekonomski, društveno i politički obrazovani te da se trude da svojim ponašanjem izazovu

⁴⁹ Glas Istre. br.32, 1963. str. 6.

⁵⁰Glas Istre. br.24, 1963. Str. 6

⁵¹ Glas Istre. br.4, 1966. str. 4.

⁵² Glas Istre. br. 4, 1961. str. 5.

simpatije kod turista koji će biti zadovoljni boravkom na našim područjima.⁵³ U jesen 1965. godine izdan je i foto-vodič Pule na hrvatsko-srpskom jeziku, njemačkom, talijanskom i engleskom jeziku koji je bio praktičan jer je bio džepnog formata. To je bio pokušaj i ulaganje u marketing te se trudilo dovesti Pulu na viši turistički nivo.⁵⁴

Tijekom ljetne sezone grad je bio povezan sa više autobusnih linija s ostatkom gradova. Tako su primjerice, Rijeka i Pula 1962. godine bile povezane sa čak 17 linija u danu, sa Zagrebom 10, a sa Beogradom 3 linije.⁵⁵ Godine 1970, uveden je brzi vlak „Arena express“ koji je vozio iz Pule do Ljubljane i Zagreba. Vlak je izazvao veliko oduševljenje jer je putovanje bilo skraćeno za čak tri sata i vozio je 100 kilometara na sat.⁵⁶ Pula je 1967. godine dobila aerodrom. Pista je bila duga 2.500 metara, a široka 45 metara. To je omogućavalo slijetanje i velikim zrakoplovima, a to je bilo važno zbog toga što se na taj način Pula mogla afirmirati diljem svijeta kao turistička destinacija. Aerodrom je imao sve što je jedna zračna luka morala imati od tehnike i tehnoloških instrumenata. Ondje je bila smještena carina, turističke turističke agencije, mjenjačnica, čekaonica, kafić, garderoba. Bio je od iznimnog značaja i doprinio je mnogo Puli, ali i cijeloj Istr.⁵⁷ Godine, 1969., po prvi puta su uvedeni tkzv. „studenti-saobraćajci“ koji su regulirali promet. Uvjet za taj posao bilo je znanje dva strana jezika, a prije početka rada morali su proći tečaj gdje su slušali 14 sati predavanja na temu prometa.⁵⁸

U Puli je bio osnovan Turist-biro čiji je zadatak bio preuzeti sve djelatnosti koje se tiču turizma te ih dalje razvijati, a njegov osnivač bio je Turističko društvo. Turist-biro je u svom opisu posla trebao davati besplatne informacije koje zanimaju same turiste, ali i organizacija izleta.⁵⁹ U sklopu Turist biroa, otvoren je restoran Delfin koji je omogućio 500 obroka dnevno, a to je ponajprije bilo namijenjeno za turiste koji su boravili u kućnoj radionosti.⁶⁰ Upozoravalo se kako se u turističkim biroima mora obratiti pažnja na službenike koji su morali pričati strane jezike. Također, ukazivalo se i na uređenje parkirališta, čišćenje ulica, urednost tržnice jer su ondje odlazili mnogi turisti. Savjetovalo se građane da izlaze u susret

⁵³ Glas Istre. br. 15, 1963. str. 4.

⁵⁴Glas Istre. br.42, 1965. str. 5.

⁵⁵ Glas Istre. br. 14, 1962. str. 5.

⁵⁶ Glas Istre. br. 89, 1970. Str. 10.

⁵⁷ Glas Istre. br. 27, 1967. str. 1.

⁵⁸ Glas Istre. br. 33, 1969. str. 6.

⁵⁹ Glas Istre. br. 4, 1963. str. 5.

⁶⁰ Glas Istre. br. 15, 1965. str. 6.

strancima i da im pomognu jer stranci vole lijepe geste domaćina čime se osjećaju dobrodošli te to utječe i na cjelokupan utisak boravka u našem gradu.

Turizam je u Jugoslaviji bio od iznimne važnosti jer se preko te privredne grane omogućilo ispunjenje i učvršćivanje bratstva i jedinstva. Sunarodnjaci su imali mogućnost upoznati jedne druge i stvarati kontakte. Jednako tako, putujući upoznawali su svoju zemlju. Sam turizam donio je mnogo promjena, i to onih dobrih. Prvenstveno mislim na prostor koji se stvorio, a odnosio se na zapošljavanje radnika. Umrežavale su se razne grane. Naime, za svaku gradnju nekog kompleksa hotela, turističkih naselja bili su potrebni građevinski radnici. Potom, nakon što bi hotel počeo sa svojim radom, bilo je potrebno osoblje koje bi se brinulo o funkcioniranju unutar samog hotela, ali i izvan njega. Pritom mislim na razvitak trgovina, ugostiteljskih objekata i raznih drugih zanatskih radnji. Naprosto se stvorila jedna grana koja je povezivala sve ostale. Turizam je pojava koja je mnogo donosila u privredu. Ono je ponajprije važno zbog upoznavanja različitih kultura, kulturnog uzdizanja, te rekreacije. Turizam je društveni fenomen koji donosi mnoge promjene u sredini, utječe na društvo u cjelini i mijenja svakodnevicu lokaliteta.

2.2. Ča ćeš pojisti, ča ćeš popit?

U Puli su postojale pedesetih godina kavane poput kavana „Impero“, „Olimpia“ i „Port Aurea“ u kojem su se održavale zabave. One su se najčešće održavale u prijepodnevnim satima ili pak u rano poslijepodne zbog policijskog sata.⁶¹ Važno je reći kako su u Puli nastupali i profesionalni umjetnici dok su u drugim mjestima, odnosno na selu prevladavale amaterske skupine koje su zabavljale narod. Naravno, kultura je u to vrijeme bila u duhu socijalnog realizma koji je bio novi program socijalističke kulture. Međutim, nisu svi pisci, umjetnici bili „pokorni“ i nisu se htjeli miriti s činjenicom da moraju pisati ili objavljivati stvari koje idu niz ruku ideologiji.⁶²

Kolektiv ugostiteljskog poduzeća „Zelenika“ otvorio je „Kavanu na obali“ za kojom se osjećala velika potreba. Objekt je bio namijenjen za razonodu i odmor i interijer je bio moderno uređen i građani su imali mogućnost naručivanja hrane i pića. Njezina lokacija bila je na izvrsnom mjestu jer je pružala divan pogled, a sami građani su rado svraćali i boravili u kavani. Radno vrijeme bilo je prilagođeno širokom broju ljudi, odnosno radila je od 6-24 sata. Time su bili pokriveni radnici koji bi prije ili tijekom radnog vremena otišli u kavanu, a s druge strane građani su imali mogućnost ondje otići u večernjim satima na druženje.⁶³

Tijekom 1969.godine provedena je anketa na temu pulskih kavana te koliko su građani bili zadovoljni njima. Zabilježeni su sljedeći odgovori:

Vladimir Ribarić: „Pulske kavane nisu ono što bi, barem prema nekim tradicionalnim određenjima, trebale biti: sjecišta ljudi za dokone ili čak poslovne razgovore, sastajališta društava, ili pristojno mjesto za večernji izlazak.“⁶⁴

Krunoslav Grgić: „Osnovno što imam primijetiti u pulskim kavanama jest to da im nedostaje specifičan štimung. To znači da je nemoguće biti sa svojim društvom prividno izoliran i neometan od drugih gostiju, a istovremeno sjediti u živom ambijentu punom ljudi.“⁶⁵

Po danim odgovorima možemo zaključiti kako kavane kao mjesta susreta, odmora i razbibrige te korištenje slobodnog vremena nisu ispunjavale svoju prvotnu funkciju. One još uvijek nisu pružale svojim gostima atmosferu koju su oni očekivali. Stoga je jasno kako je trebalo uložiti

⁶¹ Dukovski, Darko. 2011. *Povijest Pule: deterministički kaos i jahači apokalipse*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika.

⁶² Takav primjer je Miroslav Krleža koji se zalagao za slobodnu umjetnost i slobodu govora.

⁶³ Glas Istre. br.35, 1963. str. 6.

⁶⁴ Glas Istre. br.51, 1969. str. 4.

⁶⁵ Glas Istre. br.51, 1969. str. 4.

još mnogo truda i napora kako bi postigle određenu kvalitetu i zadovoljile kriterije svojih mušterija.

U rujnu 1965. godine otvoren je prvi restoran za samoposluživanje i nazvan je Sljeme. Građani Pule su ga spremno, ljubazno i toplo dočekali. Ono po čemu su ti restorani posebni i praktični jest što se odvija brzi protok ljudi. Međutim, u Puli nije bila takva praksa. Naime, jedan od novinara⁶⁶ Glasa Istre rekao je kako je prilikom posjeta tom restoranu naišao na veliku gužvu i to već na samom ulazu. Naime, ondje je radila samo jedna konobarica koja je ispitivala svakog gosta što bi on htio pojesti. Naravno, ljudi su razmišljali što bi mogli pojesti od ponuđenog te se stvarala gužva i zastoj. U takvim restoranima hrana je trebala biti unaprijed servirana kako bi čovjek uočio što se nudi i uzeo svoj tanjur. Također, svako jelo nije imalo naznačenu cijenu već je postojao jedan, grupni cjenik gdje je čovjek mogao pogledati cijenu određenog jela.⁶⁷ Svi ti nedostaci događali su se iz neznanja i nestručnosti te sama funkcija ovog restorana nije ostvarena.

Turisti, ali i domaći gosti nisu bili u potpunosti zadovoljni pruženom kvalitetom u ugostiteljskim objektima. Jedan od problema bio je prilično nestručan odnos ugostitelja prema gostima, a pritom mislim na neljubaznost i nekulturu. Također, restorani su pružali oskudan izbor na jelovniku, a ugostitelji su se pravdali time što nisu bili u mogućnosti doći do nekih određenih artikala zbog nestašica. Međutim, ono što je jasno jest da se bez obzira na nestašice, nisu u dovoljnoj mjeri pripremali za posao, a posebnu se to odnosilo na ljetnu sezonu te nisu stvarali rezerve i upravo iz toga razloga dolazilo je do pomankanja nekih od namirnica.⁶⁸ Osim toga u raznim bifeima nije se vodilo računa o čistoći stolova i česti prizori su bili primjerice, pune pepeljare. U nekim gostionicama moglo se pronaći parole kao što su : „Ne pluj na pod!“, a iznad umivaonika bila bi poruka: „Ručnik se nalazi kod konobara.“ Zidovi i šankovi ugostiteljskih objekata bili su puni i drugih različitih upozorenja i zabrana.⁶⁹

Novi Zakon o ugostiteljima donešen je 1965. godine koji je naizgled bio uvelike liberaliziran što se tiče otvaranja privatnih radnji pojedinca. Mnogi su se zainteresirali za otvaranje, međutim, mnogo ih je odustalo. Zašto? Upravo zbog toga što je postojao zahtjev da osoba koja otvara lokal mora imati kvalifikaciju za ugostitelja ili je morala u naredne dvije godine položiti stručni ispit za ugostiteljskog radnika. Time se željelo postići da gosti budu

⁶⁶ Vladimir Karlić

⁶⁷ Glas Istre. br.41, 1965. str. 4.

⁶⁸ Glas Istre. br.9, 1961. str. 5.

⁶⁹ Glas Istre. br. 20, 2000. str. 18.

zadovoljni i posluženi onako kako to zahtijeva vrijeme u kojem su živjeli te nikome nije bilo u interesu da se otvaraju radnje koje bi sramotile i narušavale ugled Pule. Primjerice, do sredine mjeseca svibnja 1965.godine bilo je zainteresirano za otvaranje ugostiteljskih objekata 47, a otvoreno je bilo samo tri.⁷⁰ Na taj način i uvođenjem novog zakona, pokušalo se smanjiti i selektirati one vlasnike koji su imali tendenciju otvaranja radnji koje ne bi bile u skladu sa zakonima i propisima već su vlasnici željeli tijekom ljetne sezone na brz i jednostavan način stvoriti profit bez mnogo ulaganja, truda, stručnosti. Tijekom 1969. godine bila je provedena anonimna anketa među radnicima u ugostiteljstvu i zanatstvu u privatnom sektoru. Trećina radnika izjavila je kako su radni uvjeti veoma loši i naveli su kako im je radno vrijeme minimum 12 sati dnevno što zapravo predstavlja loše radne uvjete. Također, istaknuli su kako im se prekovremeni rad nije plaćao. Anketirani radnici nisu imali mogućnost otići na godišnje odmore, a niti iskoristiti svoje zaslužene slobodne dane. Mnogi poslodavci su iskorištavali radnike što su više mogli i tjerali ih na radove koji nisu bili u njihovom opisu posla.⁷¹

⁷⁰ Glas Istre. br.21, 1965. str. 6.

⁷¹ Glas Istre. br.14, 1969. str. 5.

2.3. Delaj pak troši!

Duda (2005.) je u svojoj knjizi objasnio kako su ljudi tijekom petog i šestog desetljeća tragali za blagom. Postavlja se pitanje koje je to blago? Odgovor nam se proteže kroz cijelu knjigu, odnosno odgovori se nameću sami po sebi. Životni stil mijenjao se relativno brzo i pojavila se i tkzv. dokoličarska kultura. To je bilo razdoblje nakon turbuletne prve polovice 20. stoljeća koja je obilježena dvama ratovima koji su odnijeli mnoge ljudske žrtve i ostavili krvave tragove. No, nakon toga ljudi su bili željni zabave, smijeha i željeli su ponovo pokrenuti svoje živote. „Ljudi su vjerovali da život može krenuti na bolje i imali su vjere u budućnost.“⁷² Na neki način pedesete i šezdesete su repriza „ludih dvadesetih“. Radnici dobivaju svoja prava i osnivaju radničke savjete, na važnosti dobivaju prometnice i prijevozna sredstva, a samim time i turizam.⁷³

Tijekom prvih osam mjeseci 1966. godine Ured za putovnice i strance sekretarijata unutarnjih poslova u Puli izdao je 16.270 putovnica. Tomu je tako iz razloga što je pojednostavljen postupak izdavanja putovnica i Jugoslavija je sklopila dogovore s nizom europskih država o ukidanju viza. Time se povećao broj građana koji su bili zainteresirani za putovanja van naših granica.⁷⁴ Bio je organiziran seminar 1967. godine za osobe koje su bile zainteresirane za posao u inozemstvu, a takvih je bilo mnogo. Od srpnja 1963. godine pa do travnja 1967. godine 1.779 Istrana podnijelo je molbe za odobrenje rada van granica⁷⁵. Najviše su bili zainteresirani za rad u Saveznoj Njemačkoj, Italiji pa Austriji.⁷⁶ Upravo s inozemnim radnicima, popularno nazvanih gastarbajterima popravljao se standard života, a njihova zarada mnogo je značila i utjecala na nerazvijene krajeve.⁷⁷ Sve više dobiva na popularnosti i štednja. Tako se i u Puli s vremenom povećava broj ulagača i štediša. Otprilike svaki 4.-ti građanin Pule imao je svoju otvorenu štednu knjižicu.⁷⁸

⁷² Duda, Igor. 2004. Sve je najsuvremenije. Svakodnevnica i potrošačka kultura u Puli ranih 1960-ih. U: *Pula 3000*. Pula: C.A.S.H.

⁷³ Duda, Igor. 2005. *U potrazi za blagostanjem*. Zagreb: Srednja Europa.

⁷⁴ Glas Istre. br.40, 1966. str. 6.

⁷⁵ Nisam pronašla podatak o tome koliko ih je zaista otišlo raditi u inozemstvo.

⁷⁶ Glas Istre. br.27, 1967. str. 4.

⁷⁷ Radelić, Zdenko. 2006. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945-1991*. Od zajedništva do razlaza. Zagreb: Školska knjiga. str. 318.

⁷⁸ Glas Istre. br.45, 1965. str. 6.

Stvara se potrošačko društvo koje je neizbježno povezano sa slobodnim vremenom. Ono se definiralo na način kako je to bilo vrijeme u kojem je čovjek oslobođen rada i u kojem se ne zarađuje. Europljanima je Amerika predstavljala san te su težili ka usvajanju američkih obrasca života. Ono što se događa nakon rata jest brzi napredak urbanizacije, prisutan je i baby boom, radnička klasa naučila se živjeti usvajajući nove vrijednosti.

Radnici su boravili dulje na radnom mjestu i više su zarađivali. Dodatnu zaradu i višak novaca mogli su iskoristiti na putovanja i odmore, nabavu kućanskih aparata, automobila. Jednom riječju, životni standard se poboljšao i živjelo se iznad svojih mogućnosti. Novine su redovito izvještavale o gradnji dječjih igrališta, stvaranju radničkih sindikata, otvaranju biblioteka, čitaonica.⁷⁹ Podizani su i krediti kako bi si stanovništvo omogućilo kupnju različitih proizvoda. „Za praćenje zabave i informacija na televizijskom programu trebalo je 1962. dati čak 7 plaća, a 1969. dvije i pol, i to prije svega zbog smanjenja cijene prijemnika jer plaća je u međuvremenu realno vrijedila samo tri četvrtine više“.⁸⁰ Kupljeni proizvodi su zapravo postali statusni simboli. Duda (2005.) objašnjava kako se kućanski uređaji mogu podijeliti na one koji služe za uštedu vremena i one kojima se vrijeme troši. „Prvoj skupini pripadaju uređaji poput perilica, usisavača ili raznih miksera, koji pomažu u obavljanju kućanskih poslova, a radio, televizor i razni uređaji za reprodukciju glazbe, dakle uređaji koji doprinose zabavi i opuštanju svojih korisnika, svrstavaju se u drugu skupinu.“⁸¹ Kako je bilo sve više kućanskih aparata u upotrebi, bilo je potrebno otvoriti radnju koja će se baviti njihovim popravkom. Godine 1962., u Puli je bilo oko 4.000 kućanskih električnih aparata. U Puli je 1960.-te godine otvorena zanatska radnja „Hidraulik“ koja je bila ovlaštena za popravljavanje aparata koji su bili u domaćinstvima. Radionica je bila ovlaštena za čak 27 proizvođača električnih uređaja.⁸² Ostvarila je suradnju sa raznim proizvođačima tih električnih aparata.⁸³ Tijekom 1965. godine povećao se broj zanatskih radnji. Zanatlije su imale svoj Klub u kojem su održavali sastanke, održavali radionice i seminare. Okupljao je oko 30 vrsta zanata. Zanatstvo je bilo važno zbog toga što je pomagao radu u industriji te su se te dvije grane međusobno nadopunjavale. Najčešće su u zanatskim obrtima radili ljudi koji nisu bili uključeni u industriju.⁸⁴ U tvornicama se radilo na boljim strojevima i imali su bolje i

⁷⁹ Duda, Igor. 2005. *U potrazi za blagostanjem*. Zagreb: Srednja Europa.

⁸⁰ Isto. str.65.

⁸¹ Duda, Igor. 2005. Tehnika narodu! Trajna dobra, potrošnja i slobodno vrijeme u socijalističkoj Hrvatskoj. U: *Časopis za suvremenu povijest*. 37/2.: 371-392.

⁸² Glas Istre. br.22,1963. str. 6.

⁸³ Glas Istre. br.11, 1962. str. 6.

⁸⁴ Glas Istre. br.25., 1967. str. 6.

kvalitetnije uvjete. 60-ih godina bila je prisutna ideologija kako bi bilo poželjno da se radnicima plaćaju godišnji odmori. Upravo tada se otvaraju mnoga radnička odmarališta diljem zemlje, a najvećim dijelom na obali. Godišnji odmori trajali su u prosjeku od tri do četiri tjedna. Radni tjedan i fond sati iznosio je 48 sati tjedno 1958. godine te su radnici imali pravo na polusatnu pauzu. Već 1965. godine, radni tjedan smanjio se na rad od 42 sata. Ono što se nerijetko događalo jest činjenica kako su ljudi koristili godišnje odmore za obavljanje drugog, dodatnog posla te su na taj način imali još jedan izvor prihoda.

Trgovina je bila iznimno važna grana i morala se prilagođavati zahtjevima vremena. Duda (2005.) objašnjava kako se s vremenom stanovništvo sve bolje, raznovrsnije i kvalitetnije hranilo. Ono što je bio plan Općine Pula za razdoblje 1961.-1965.godine jest reorganizacija trgovina koja bi morale postati modernije, otvoriti samoposluge i robne kuće te da se u poduzećima otvore prodavonice. Nastavlja kako je 60-ih „u gradu bilo 249 prodavaonica što znači da je na jednu prodavaonicu dolazilo 150 stanovnika. Prodavaonicama je, naravno, gravitiralo stanovništvo iz seoskog dijela općine i ostatka Istre, ali vrijednosti za gradsko područje daleko su najpovoljniji u usporedbi s odnosom broja stanovnika i prodavaonica u šest tada najvećih hrvatskih gradova.“⁸⁵ Prva samoposluga u Puli bila je otvorena 1962. godine. U prvoj godini postojanja samoposluga se pokazala kao mamac za potrošače, a zbog preopterećenja velikim prometom kvariti su se znale i blagajne.“⁸⁶ Neposredan pristup robi i moderne prodavaonice poticale su kupce na veću potrošnju.“⁸⁷ Potrošačima se nastojalo izlaziti u susret te su neke trgovine imale organiziran sustav za dostavu artikala na adresu. Mnogi Puljani su odlazili u shopping u Italiju, najčešće u Trst, Palmanovu i Mestre. Ondje su nabavljali stvari koje nije bilo moguće kupiti u Jugoslaviji.⁸⁸ Tijekom 1961. godine, otvorile su se tri trgovine: modna konfekcija Jadran, Kombinat Sport i Foto radnja.⁸⁹ U travnju 1963. godine bila je otvorena izložba prehrambenih artikala i tekstilne industrije. Svoje proizvode su

⁸⁵ Duda, Igor. 2004. Sve je najsuvremenije. Svakodnevnica i potrošačka kultura u Puli ranih 1960-ih. U: *Pula 3000*. Pula: C.A.S.H.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Duda, Igor. 2004. Sve je najsuvremenije. Svakodnevnica i potrošačka kultura u Puli ranih 1960-ih. U: *Pula 3000*. Pula: C.A.S.H. str. 50.

⁸⁸ Dukovski Darko. 2011. *Povijest Pule*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika

⁸⁹ Glas Istre. br. 10, 1961. str. 6.

izlagale razne tvornice: Kraš, Podravka, Zvijezda, Varteks itd. Na taj način dano je potrošačima mogućnost da se upoznaju sa novim proizvodima.⁹⁰

Što se tiče prehrambenih artikala, glavne trgovine bile su Veletrgovačko poduzeća Ishrana i Istra. One su bile zadužene za nabavu artikala. Također, ono što je problem prilikom nabavke prevelikih količina je nedostatatak skladišnih mjesta i prostora. Tijekom 1963. godine bila je otvorena moderna trgovina Samoizbor. Ona je bila moderno uređena i imala je suvremeni namještaj. U toj trgovini se moglo pronaći za svakog kupca ponešto -od tekstila, tehničkih stvari, pa do predmeta za domaćinstvo.⁹¹ Otvorene su i dvije trgovine 1963.godine u auto-kampu Zlatne stijene, a druga je bila blizu Ribarske kolibe. One su većinskim djelom bile opskrbljene prehrambenim proizvodima i bile su suvremeno uređene i radno vrijeme bilo je prilagođeno turistima, odnosno radile su od 7-20 sati.⁹² No, bez obzira na te dvije trgovine, većina ih se nije prilagođavala turističkoj sezoni što se tiče radnog vremena, a niti opskrbe artiklima, primjerice, turisti nisu imali gdje kupiti japanke.⁹³ Takav način trgovanja nije bio reprezentativan niti je ostavljalo dobar dojam na goste. Trgovine su morale ulagati veće napore kako bi stvarale zalihu za nadolazeću sezonu jer je primjećeno kako od sredine 60-ih godina turisti su kupovali u sve većoj mjeri u našim prodavaonicama. Većini trgovaca se to i nije baš svidjelo iz razloga što je bilo komplicirano zbog administracije. Naime, morali su ispunjavati razne formulare, a turisti su morali pokazivati putovnice i to se nije svidjelo strancima niti domaćima. Međutim, od 1964. godine moglo se kupovati u raznim valutama. Trgovci su imali unaprijed izrađene tablice pomoću kojih su izračunavali i preračunavali stranu valutu, u naš dinar.⁹⁴ S vremenom su se otvarale i male radnje koje su prodavale suvenire, markice i ostale turističke proizvode. Otvorenjem Istarskih knjižara Pula je dobila još jednu specijalizirani objekt gdje su potrošači mogli kupovati knjige. Također, u sklopu knjižare otvoren je i manji antikvarijat.⁹⁵

U pulskim trgovinama često bi nedostajalo osnovnih proizvoda što je dovelo do velikog nezadovoljstva kod kupaca. Trgovci nisu obavljali osnovne stvari koje su bile potrebne za uspješno poslovanje, primjerice, nisu prali svoje kecelje, kao što prodavaonice nisu bile

⁹⁰ Duda, Igor. 2003. Samoposluga kao vijest dana. Počeci suvremenog potrošačkog društva 1950-ih i 1960-ih godina. U: *Problemi sjevernog Jadrana*. 267-278.

⁹¹ Glas Istre. br.4, 1963. str. 6.

⁹² Glas Istre. br.4, 1963. str. 6.

⁹³ Glas Istre. br. 35, 1963. str. 5.

⁹⁴ Glas Istre. br. 37, 1964. str. 5.

⁹⁵ Glas Istre.br. 3, 1966. str. 2.

higijenski čiste. Također, cijene su varirale od dana do dana, pa čak i sata. Neke trgovine nisu bile u mogućnosti pokriti troškove pa su stoga povećavale svoje marže.⁹⁶ Kupci su često bili i zakinuti na vazi, a pritom mislim kako su prodavači nerijetko varali potrošače. Također, mnogo puta se dogodila situacija u kojoj su trgovci lagali iz razno raznih razloga u vezi nekih proizvoda imaju li ih u trgovinama.⁹⁷ U centru i u gradovima je donekle bila strukturirana trgovinska mreža, međutim na selu je taj dio bio potpuno zanemaren. Tijekom srpnja 1964. povećane su cijene kruha i ulja. Shodno s time, i neki ugostiteljski objekti su povišili cijene i samim time narušavao se standard građana.

Tržnica se obnovila 1968. godine i njeno renoviranje trajalo je dva mjeseca. To je bilo važno učiniti i iz nekoliko razloga, a ponajprije iz higijenskih budućih da su se ondje kupovale namirnice za jelo te je postojala mogućnost od raznih bolesti i zaraza. Drugi razlog je taj što su turisti često odlazili na tržnicu i gradu nije odgovaralo da tržnica bude zapuštena, neuredna i prljava.⁹⁸ Na tržnici su se mogli kupiti razni proizvodi- od prehrambenih artikala do ukrasnih predmeta. Trgovci koji su prodavali na tržnici morali su paziti na količinu proizvoda koje su donijeli toga dana. Nakon što bi se tržnica zatvorila, trgovci bi morali ukloniti sve što nisu uspjeli prodati. Tržnica je radila svakog dana, osim tri dana u godini: 1.1., 1.5. i 29.12. Radno vrijeme ljeti je od 5 ujutro pa do 12 sati, zimi od 6 sati ujutro pa do 13 sati.

Modni salon Pula je dobila u prosincu 1969. godine. Unutar tog salona prodavala se roba za suvremeno ugostiteljstvo, dekoraciju stanova, posteljina, tekstil za kuhinju i barove, odjeća za svečane prilike kao što su to maturalne haljine i vjenčanice.⁹⁹ Te godine u Puli je bilo čak 10 trgovina koje su prodavale namještaj. Tako je Veletrgovačko društvo Istra davala kupcima kredit za kupnju namještaja u razdoblju na 12, 18 i 24 mjeseca.¹⁰⁰ Cijene namještaja su bile veoma skupe, no potrošači su željeli imati moderan namještaj. Većina građana je kupovala na kredit.¹⁰¹ Salon automobila otvorio se 1970. godine. Građani su mogli kupiti autodijelove za marku Zastavu i još desetak marki.¹⁰² Tijekom 1970-te provedena je anketa u kojoj su građani davali svoje mišljenje¹⁰³:

⁹⁶ Glas Istre. br.17, 1961. str.4.

⁹⁷ Glas Istre. br.27., 1962. str. 6.

⁹⁸ Glas Istre. br.22, 1968. str. 5.

⁹⁹ Glas Istre. br.91, 1969. str. 4.

¹⁰⁰ Glas Istre. br.4, 1967. str. 6.

¹⁰¹ Glas Istre. br.57, 1969. str.4.

¹⁰² Glas Istre. br.117, 1970. str. 8.

¹⁰³ Glas Istre. br.125, 1970. str. 4.

Mirjana Lacković: „Izbor robe u našim trgovinama više je nego oskudan, a odnos prodavača prema kupcima prilično neodgovoran.“

Marijan Devetak: „Ne znaju svoj posao, a niti se ne trude da ovladaju njime.“

Karlo Pliško: „Izbor robe slab, ljubaznost također. Samo toliko o našim trgovcima.“

Barbara Kojić: „Asortiman robe koju nude pulski trgovci isuviše je malen za grad s ovakvom kupovnom moći potrošača. Prodavaonice su snabdjevene svim i svačim, ali najčešće demodiranom robom. Način na koji velika većina trgovaca dočekuje i ispraća kupce još uvijek je provincijski.“

Stanje broja prodavaonica i raznolikosti specijaliziranih trgovina nije bila u kritičnom stanju, no još uvijek je bila nedostatna kao što se moglo iščitati iz danih odgovora kazivača. Iz tog razloga mnogi Istrani su se odlučili za prekogranične shoppinge, a najčešće je to bio Trst. Ondje su potrošači imali veći izbor prilikom kupnje raznih artikala i proizvoda. Odlazak u prekogranične gradove u kupovinu zapravo je predstavljao i neku vrstu statusnog simbola, posebice ukoliko bi osoba kupila nešto što je za ondašnje jugoslavenske prilike bilo praktički nedostižno. Osim toga, cjelokupno putovanje je zapravo bio izlet za koji se pripremalo neko vrijeme prvenstveno zbog deviza. Jednako tako, ovakvi izleti bili su idealni za obiteljsko druženje. Stoga ne čudi da su ovakvi odlasci bili s vremenom sve više popularni i ljude je hvatala *trstomanija*. Također, valja reći kako su ljudi očito bili zadovoljniji kvalitetom trgovačke usluge koju su dobivali za svoje novce u Italiji, nego li su to bili u svome gradu. Do tog zaključka navodi nas prethodno spomenuta anketa gdje su stanovnici Pule izrazili svoje mišljenje. Bez obzira što se ulagalo u obrazovanje trgovaca i održavani su razni seminari, njihova promjena tekla je sporo. Upravo iz svih tih navedenih razloga, ne čudi da su Istrijani rado odlazili u Trst gdje su za svoje novce dobili i određeni asortiman i kvalitetu.

U Službenim novinama bio je objavljen program za razvitak općine Pule za razdoblje od 1966. pa sve do 1970.godine.¹⁰⁴ Ono što se istaknulo jest vrijeme nakon 2. svjetskog rata gdje Pula još uvijek nije imala administrativni centar. U programu se navodi kako je u dvije godine, točnije od 1945.-1947. Pula potpuno stagnirala. Nadalje, iz Pule je bio odvezen veliki broj strojeva koji su bili od velikog značaja za razvitak industrije. Na taj način se unazadila proizvodnja i bilo je upitno hoće li se i kada će Pula razviti kao industrijski grad. Međutim, nakon što su otišle okupacijske snage iz grada, „cjelokupno je područje dobilo novi okvir za

¹⁰⁴ Službene novine Pula. Br.9, 1967.

ustupostavljanje ekonomske cjeline jer su, iako demontirani i uništeni, industrijski kapaciteti i ostali objekti predstavljali osnovicu za privrednu aktivnost, daljnji privrednji i društveni razvitak.¹⁰⁵ Grad se morao uzdignuti iz pepela, ali imao je vrlo dobre izgledje za razvitak u jedan prosperitetni grad. Najbrže se razvila industrija, a tomu je tako zbog toga što su ostavljeni temelji za razvitak. Ovo su bile najprosperetnije firme u tom razdoblju: brodogradilište, Siporex, Uljanik, Boris Kidrič, Elektromlin. Od 1965. godine počinje se sve više ulagati u turizam, poljoprivredu, ugostiteljstvo.

Što se tiče stambenog pitanja, situacija nije još uvijek bila ni približno sređena. Naime, najveći dio pulskih zgrada i stambenih prostora bila su izgrađena za vrijeme dok je Pula bila pod Austro-Ugarskom, prije 1914.godine. Otprilike oko 70% zgrada izgrađene su u to vrijeme. Naravno, ti objekti bili su dotrajali i trebala im je hitna obnova kako bi stanari mogli živjeti u dostojnim životom u tim prostorima. Na dodatno propadanje zgrada i stanova utjecao je i 2.svjetski rat. Krajem 1965. godine u privatnom i društvenom vlasništvu bilo je oko 12.000 stanova, a u razdoblju između 1955.-1965.godine izgrađeno je oko 3.500 novih stanova.¹⁰⁶

U to vrijeme, građani su dobivali stanove od radnih poduzeća, ali i sam grad brinuo se oko njihovog smještaja. Primjerice, 1962. godine prihvaćen je pravilnik za dodjelu stanova. Narodni odbor brinuo se da građani kotara Pule usele u stanove te kako bi se uspješno dogovoriti koji će to ljudi prvi useliti, bili su podijeljeni su u pet kategorija koje su se odnosile na prioritete. Najhitniji su bili oni građani koji su izgubili stan tijekom neke od elementarnih nepogoda, druga kategorija obuhvaćala je one koji su živjeli u stanovima kojima je prijetilo rušenje, treću kategoriju zauzeli su oni koji su zbog određenih razloga morali otići iz stana u kojem su živjeli, četvrta kategorija je bila namijenjena za invalide koji su stradali u ratu, i zadnji su oni kojima jednostavno treba stan.¹⁰⁷ Stanovi u kojima su živjeli ondašnji stanovnici nisu (u većini slučajeva) imali svoje kupaone. Pretpostavlja se da 20-tak tisuća građana nije imalo unutar svog stana kupaonu. Iz tog razloga postojalo je javno kupalište, a posljednje kupalište nalazilo se u Domu zdravlja i imalo je 16 tuševa. No, čak ni ti tuševi nisu bili dovoljni za sve građane, a posebno vikendima kada se stvorila velika gužva i čekao se red za kupanje. Međutim, ono je bilo zatvoreno 1964.godine zbog starih instalacija, a nije bila omogućena

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Glas Istre . br.51, 1965. Str. 1.

¹⁰⁷Glas Istre. br.4, 1962. str. 6.

obnova jer nije bilo novaca.¹⁰⁸ „Uljanikovcima“ su s vremena na vrijeme, ovisno o mogućnosti bili dodijeljeni stanovi. Tako je tijekom 1968. godine u prvom krugu bilo zbrinuto 60 radnika. Bili su smješteni u stambenu zgradu na Verudi koja je imala 30 trosobnih i 30 dvosobnih stanova. Nedugo nakon toga bilo je podijeljeno još 116 stanova onima koji su bili najugroženiji.¹⁰⁹

Domaćice su dobivale savjete kako bi jedna moderna kućanica morala izgledati. Pritom se to odnosilo na to kako brinuti za svoju obitelj, što skuhati, kako se odjenuti, na kojim način odgajati djecu i slično. U Glasu Istre postojala je rubrika „Dom i žena“ gdje su se mogli pronaći savjeti o prethodno navedenim temama. Tijekom lipnja 1961. godine održana je izložba „Mjesec obitelji i domaćinstva“.

Sve veći broj motornih vozila u gradu, posebice ljeti, stvarao je veliki problem prvenstveno zbog parkinga. Također, stvarale su se velike gužve na određenim i prometnijim raskrižjima. Velika novost za Pulu bili su semafori koji su se pojavili u gradu 1964. godine. Njihov značaj i potreba za postavljanje razvila se zbog povećanja motornih vozila i morao se na neki način regulirati promet. Naročito se osjetila potreba za njima u ljetnim mjesecima.¹¹⁰ Godine 1964. bilo je registrirano 3.336 vozila, a 1965. 3.853. To ukazuje na potrebu da se više pažnje treba usmjeriti na izgradnju na parkirališta, benzinskih crpki, otvaranju servisa itd.

Zaposlenost¹¹¹ u Puli kretala se u ovim razmjerima:

- 1) 1948.god.:11.155.
- 2) 1956.god:14.195.
- 3) 1960.god:16.652.
- 4) 1965.god.:20.677.

Prema brojčanim podacima, vidljivo je kako se veliki dio ljudi ipak uspio zaposliti. Međutim, koliko je ta brojka uistinu pohvalna, moglo bi se diskutirati. To kažem zbog toga što je 1948. godine u gradu ostao živjeti mali broj ljudi, dok se sredinom 60-ih taj broj i više nego

¹⁰⁸Glas Istre. br. 1-2, 1966. str. 7.

¹⁰⁹ Glas Istre . br.9, 1968. str. 6, Glas Istre . br.34, 1968.

¹¹⁰ Glas Istre.br. 34, 1964. str. 6.

¹¹¹ Službene novine Pula. br.7, 1965.

udvostručio. Samim time veliki broj građana kako u Puli i Istri, tako i u drugim djelovima zemlje, je bio nezaposlen i upravo to je stvaralo velike probleme i zadavalo je brige. Drugim riječima, smatram kako je problem nezaposlenosti bio manje alarmantno zbog niza tvornica, ali i turističke sezone gdje je stanovništvo imalo priliku naći posao, nego li je to bilo u drugim, nerazvijenim krajevima Jugoslavije.

Osnovni ciljevi ekonomsko-društvenog razvitka Pule do godine 1970.godine bili su¹¹²:

1. Stabilan porast životnog standarda i realne osobne potrošnje.
2. Proširenje materijalne osnovice samoupravljanja
3. Veće uključivanje u međunarodnu podjelu rada
4. Osiguranje kontinuiranog, dinamičnog i stabilnog razvitka.
5. Razrješavanje postojećih disproporcija u privredi i vanprivrede.
6. Oblikovanje novih razvojnih središta i otvaranje novih radnih mjesta.

Samim tim točkama smatralo se da će se povećati osobni dohodak te da će ljudi više trošiti i imati veću kupovnu moć. U tom petogodišnjem planu kojeg je usvojila platforma gradskih vlasti navodi se kako je potrebno unaprijediti i modernizirati druge grane i djelatnosti-poput prometa, građevine, trgovine, obrta... Na taj način grad bi postao urbanije središte i pritom, mislim, da se na taj način željelo privući još više turista, a lokalnom stanovništvu se utirao put modernom načinu života. Osim toga, povećavao se broj stanovnika koji se nisu bavili poljoprivredom i bilo je potrebno otvoriti nova radna mjesta i kao idealno rješenje bilo je proširenje, iskorištavanje dosadašnjih kapaciteta i razvitak industrijske grane koja je imala skoro pa neograničene mogućnosti razvitka. Što se tiče trgovinske mreže, ona se morala prilagođavati zakonitostima tržišta te uspostavljati i proširiti izvozno-uvozno trgovinu čime bi domaći proizvođači otvorili svoj put prema Zapadnim zemljama, a jednako tako uvozili bi se artikli kojih kod nas još nije bilo mogućnosti kupiti.

¹¹² Službene novine Pula. br.7, 1965.

2.4. Razvoj popularne kulture

Treba se spomenuti kako su tijekom pedesetih i šezdesetih godina djelovale različite glumačke sekcije koje su izvodile predstave i različite igrokaze. One su ujedno bile i naj snažnije sredstvo Narodnooslobodilačkog pokreta. Javljala se tendencija kako se kultura treba širiti, odnosno provlačiti kroz narod. Kultura i umjetnost morale su biti dostupne širem društvu te ih oplemenjivati kao osobe. Sve izvedbe trebale su biti realne i ljudi su morali stvari povezivati s onim što je njima poznato i znano.¹¹³ Kultura je bila prilagođena politici te možemo reći kako je kultura radila za politiku. Održavale su se one filmske produkcije i kazališne predstave koje su mogle predočiti i na nesuptilan način promovirati razne političke ideje koje bi potom stanovnici morali usvojiti i živjeti prema tim nametnutim pravilima i obrascima života. Krajem četrdesetih i pedesetih godina, bilo je nekoliko amaterskih kazališnih udruga koje su prepričavali viceve, anegdote, podizali narodnu svijest pjevajući svečane recitale i himne. Sve se to odigravalo na improviziranim kazališnim daskama, no glumci-amateri su to radili s ljubavlju. U to vrijeme postojalo je i kazalište, no nije bilo zaposlenog osoblja koji bi se brinuli o toj instituciji. Naravno, prvenstveno se trebalo osvrnuti na zapošljavanje radnika te na njegovo preuređenje budući da je bio u veoma lošem stanju.¹¹⁴

Kultura je šezdesetih godina doživljavala svoj procvat. Josip Broz je na samim počecima šezdesetih godina optužio neke časopise s objašnjenjem kako truju omladinu. U to vrijeme nije bio zadovoljan u kojem smjeru se odvija kulturni i politički život naroda zbog toga što nije bila dovoljno realizirana i naglašena socijalistička komponentna. Ideologija i njeno prenošenje na mlađu populaciju nije se shvaćala dovoljno ozbiljno. Već početkom šezdesetih godina osjetio se prodor amerikanizacije i masovne te popularne kulture. Posebno se to primjetilo u tiskanju tkvz. šund literature.¹¹⁵ Šušvar je kazao kako je masovna kultura ipak doprinijela bogaćenju stanovnika jer je pružala široke perspektive. Ona je zapravo suprotan pojam i obuhvaća različite sadržaje od elitne kulture.¹¹⁶ Pojavila se na Zapadu te je zapravo ucrtala put čovjeku koji je imao više slobodnog vremena zbog skraćenog radnog tjedna te je to vrijeme morao negdje utrošiti. Usporedno s time javila se i popularna kultura. To je pojam

¹¹³ Duraković, Lada. 2010. *Ideologija i glazbeni život: Pula 1945.-1966.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.

¹¹⁴ Isto.

¹¹⁵ Senjković, Reana. 2008. *Izgubljeno u prijenosu: pop iskustvo soc kulture.* Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

¹¹⁶ Isto.

koji označava kulturu „koja je svima dostupna i široko rasprostranjena.“¹¹⁷ Pritom pod svoju domenu obuhvaća niz svakodnevnih medija- od televizije, radija, športa, filma, glazbe. Nastale su nove ideje koje nisu bile rado prihvaćene. One su se odnosile na nove poglede na svijet, društvenu situaciju te na svakodnevni život stanovnika. Popularna kultura unijela je velike promjene koje su se posebno odnosile na seoske mase koje su se preselile u gradske centre. Njene karakteristike direktno su utjecale na odmak od tradicionalne kulture i odvajanje radnog od slobodnog vremena. Tijesna poveznica sa pop kulturom je dakako i komercijalizacija koja je omogućena zbog višeg životnog standarda. Naravno, tu valja spomenuti i snažni razvitak industrijalizacije koja je omogućila stanovnicima da uživaju u blagodatima novih proizvoda.¹¹⁸

Komunističkoj partiji bilo je važno širiti svoju ideologiju i obuhvatiti što šire slojeve stanovništva. Upravo iz tog razloga kultura je bila primarno sredstvo širenja socijalističke propagande. Janjetović (2011.) navodi kako je kulturna politika „stavljena na široku osnovu zadovoljavanja najosnovnijih kulturnih potreba stanovništva. Njen zadatak bio je popularizirati izgradnju nove vlasti i privredne obnove, a da kroz rad u domeni kulture i stvaralaštva upoznaje mase sa ciljevima KPJ, mobilizira ih i izvlači ispod tuđih kulturnih i ideoloških uticaja.“¹¹⁹

Problem koji se stvorio oko domene kulture bio je taj što organizacije koje su se bavile kulturnim pitanjima nisu bile koordinirane i organizirane na pravilan način. Osim toga, osjetio se i nedostatak novaca. Kulturni djelatnici napominjali su kako se treba širiti vijest o kulturi, organizirati različita savjetovanja i organizirati seminare te uvoditi različite aktivnosti kojima bi se osvještavalo ljude kako je kultura važan društveni segment. Jednako tako pitalo se i kulturne djelatnike na stvaranje suradnje s drugim kulturnim institucijama, kako na području grada tako i regionalno. Bilo je važno evaluirati programe kako bi se moglo vidjeti što je dobro, a što nije te izrađivati godišnje planove koje bi trebalo slijediti kako bi se konačno i realizirali. Nerijetko, kao što sam već napomenula, održavali su se seminari kojima se željelo postići bolje rezultate i upoznati, kako voditelje tako i članove pojedine institucije, o

¹¹⁷ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49511>

¹¹⁸ Janjetović, Zoran. 2011. *Od internacionale do komercijalije: popularna kultura u Jugoslaviji 1945-1991.*, Beograd: Altera.

¹¹⁹ Isto. str. 21.

određenom polju. Primjerice na početku 1963. godine u prostorijama Doma mladih održan je sedmodnevni seminar za folklorne rukovoditelje i dirigente harmonikaških orkestra.

Radni ljudi, a posebno mladi bili su željni zabave i opuštanja. Naravno, važnu ulogu imali su i turisti koji su svoje godišnje odmore proveli na našem području. Proučavajući istarski tjednik „Glas Istre“ može se zaključiti kako situacija s kulturnim sadržajima u Puli nije bila alarmantna te da su se kulturni radnici trudili ponuditi svojim građanima, ali i posjetiteljima raznovrsne kulturno-zabavne elemente.

Tijekom ljeta bilo je više različitih kulturno-umjetničkih događanja nego li je to bilo na zimu. Građanin Pule Armando Černjul smatra kako: „Postoje zapravo dvije Pule: ona ljetna, kad zabave i živosti ima dosta, i ova zimska, kad caruje mrtvilo. Istina je da je to po sastavu stanovništva raznolik grad, ali koliko god mu to smeta u stvaranju određene fizionomije, tako mu daje šansu da bude živ i raznovrsan. Mislim da Koncertna poslovica i Udruženje muzičara tu mogu dosta učiniti. I omladina bi vjerojatno pokazala više inicijative kad bi joj se, kao na Verudi, ustupile prostorije kojih zapravo ima dosta, ali se pretvaraju u gostionice. Puli se zameo svaki trag nekoj tradiciji javnog i zabavnog života. Osim toga, oni koji stvaraju programe ne vode računa o kontinuitetu, pa se događa da u jednom momentu ima toliko događaja i mogućnosti, da je to nemoguće konzimirati, a zatim nastupe dugi periodi mrtvila i odvikavanja od vesele i zabavne Pule.“¹²⁰ Iz intervjua je jasno vidljivo kako su kulturni radnici više pažnje posvećivali ljetnim priredbama. Također, veliku ulogu su imali i turisti te se pokušalo sve kako bi oni imali gdje izaći, vidjeti štogod i zabaviti se.

Kultura je tijesno povezana i s afirmacijom u društvu. Sve više ljudi završavalo je osnovno školovanje koje je trajalo osam godina. Samim time bili su duhovno i intelektualno obrazovaniji i zreliji te su i sami apetiti za kulturom bili veći.

U radu će biti vidljivo kako je bez obzira na sve napore kulturnih radnika i borbe s traženjem financijskih sredstava iz različitih fondova, mnoge institucije su bile u lošem, a neke i u kritičnom stanju. Osim manjka financijskih sredstava, javljao se još jedan problem, a to su dvorane gdje bi primjerice KUD-ovi mogli uvježbavati svoje točke za nastupe. Razne sekcije i organizacije dijelile su prostore u kojima su pripremale svoje nastupe. To je uvelike utjecalo na kvalitetu rada tih organizacija iz razloga što su bili vremenski ograničeni. Drugi problem je bio taj što neke organizacije nisu dobivale novce iz proračuna te su se morale vlastitim sredstvima financirati.

¹²⁰ Glas Istre . br. 80, 1969. str. 4.

„Glas Istre“ je tijekom 1961. godine provodio anketu o kulturi te je iznosio mišljenja različitih stručnjaka koje su njihovi novinari dobili putem intervjua. Tako je, primjerice Josip Šraj koji je bio tadašnji ravnatelj INK rekao: „Bio bih vrlo neiskren kada bih rekao da kulturni život, onakav kakav mi sada ovdje kod nas imamo, zadovoljava, iako ima i dobrih rezultata. Sadašnja situacija u kulturnom životu Pule i ostalih mjesta u kotaru posljedica je, po mom mišljenju, jednog ozbiljnog osnovnog problema, a to je nedovoljna društvena briga za to područje u odnosu na sva ostala“.¹²¹ Dodaje i pokoju riječ za rad kazališta: „Vjerujemo da smo na pravom putu, jer već godinama radimo za svakog čovjeka u svakom mjestu Istre, pa i van nje, a najviše nas raduje što iz dana u dan ima sve više onih koji nas razumiju i primaju.“¹²²

Također, intervjuiran je i Marko Zlatić koji je bio član Odbora prosvjetne skupštine kotara Pule koji kaže: „Ne mislim reći kako kulturnog života nema, već, naprotiv, ima ga sve više i više, samo što bi organizatori i učesnici kulturnih priredbi trebali više razlikovati pojam kulture od onoga što se češće puta pod formom kulturne priredbe sprovodi. Kultura pripada čitavom narodu i jedna se nacija mjeri po njenoj kulturnoj razini. Prema tome, ulaganjem više sredstava za razvitak kulture, vraća nam se na drugi način stotruko u svim vidovima opće društvenog razvitka.“¹²³

Nadalje, Miloš Ribarić koji je bio referent za kulturu narodnog odbora kotara kaže da: „Ne možemo negirati i bilo bi pogrešno kada bismo rekli da kulturnog života nema u našem kotaru. Ima ga, samo se moramo pitati kakav je on, i da li zadovoljava naše potrebe. Po mom mišljenju kulturno-zabavni život prepušten je stihiji. Taj rad nije organiziran onako kako bi trebalo. On je povremen i gotovo uvijek nedovoljno pripremljen. Rezultat svega je, da nam se na taj način na terenu prikazuju i priređuju razne priredbe, koje imaju za cilj samo ubiranje novca, i to ponajprije za one koji ih priređuju, a kvalitet je vrlo loš.“¹²⁴ Smatra kako su kina ipak najaktualnija među građanima „ali da je to skroz razumljivo iz razloga što je pristupačno i ugodan je ambijent.“¹²⁵ Također, osvrnuo se i na mlade i rekao kako njih ne zanima ništa ozbiljno, već da se oni zabavljaju plesovima koji su prilično modernizirani i ne donose ništa dobrog.¹²⁶

¹²¹ Glas Istre. br.14, 1961. str.5.

¹²² Isto. , Glas Istre br.15, 1961. Str .5.

¹²³ Glas Istre. br. 15, 1961. str. 5.

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ Isto.

¹²⁶Glas Istre. br.20, 1961. str. 5.

Ono što je u Puli kronično nedostajalo jest segment likovne umjetnosti. Na taj problem se osvrnuo akademski slikar i profesor Martin Bizjak koji kaže: „želio bih govoriti o jednom vidu kulturnog života koji je kod nas u priličnoj mjeri zapostavljen i prepušten slučajnostima: likovnom životu.¹²⁷ Pula nije imala galeriju gdje bi se mogle održavati izložbe, već bi se one održavale na raznim mjestima poput Doma hrvatskih branitelja ili slično.

Možemo zaključiti kako su kulturni radnici bili svjesni propusta i predlagali su što bi se trebalo učiniti u daljnjim koracima. Ono što napominju jest činjenica kako bi se trebalo posvećivati ipak mnogo više pažnje kulturi nego li se to do sada radilo. Ono što je bilo vrlo važno jest težnja da se što više mlade nagna na sudjelovanje u samo stvaranje kulture. Razlog tome možemo promotriti iz raznih gledišta. Prvenstvo, na taj način se odvlačilo mlade s ulica i spriječavalo se stvaranje delikvencije. Nadalje, bilo je važno da mladi budu upoznati s umjetnošću i kulturom kako bi bili u trendu s ostalim zemljama. Također, kultura je u Jugoslaviji bila ideološki obojena te se time od malih nogu učilo kako postati pravi socijalistički čovjek koji brine i doprinosi zajednici. Politička situacija se uvelike poklapa s kulturom posebice u obilježavanju velikih državnih praznika kao što je to bio Prvi maj ili Dan republike u kojem su se veličale socijalističke vrijednosti. Čitajući između redaka, to se odnosi na razvijanje intelektualaca koji mogu u svijetu širiti i pokazivati odanost i ponos pripadanju jugoslavenskom narodu. Možemo zaključiti kako je financiranje kulture bilo od iznimne važnosti jer se na taj način doprinosilo cjelokupnoj zajednici i širilo se bratstvo i jedinstvo.

U društvenom planu za 1966.-1970.godine navodi se kako će Pula postati „ne samo značajno privedno već i kulturno središte Istre sa nizom kulturnih institucija od značaja za cijelu Istru i sa bogatim naslijeđenim monumetalnim spomenicima-kulturno-prosvjetnog, estetskog i turističkog atraktivnog značaja.,¹²⁸ Za taj period nastojalo se raditi na tome da kultura postane masovna. U narednih pet godina odlučeno je da će se u Puli morati otvoriti likovna galerija koja je kronično nedostajala gradu te se pobrinuti za uređenje stare jezgre grada.¹²⁹ Pod time se smatralo kako je valjalo uključiti što više ljudi u domenu kulture i iskoristiti što više kapaciteta. Primjerice, ispred Augustovog hrama su se tijekom ljetnih mjeseci održavale kazališne predstave. Samim time prepoznao se i povijesni značaj koji se ukomponirao u jednu

¹²⁷ Isto.

¹²⁸ Službene novine Pula. Br.9, 1967.

¹²⁹ Isto.

cjelinu s kulturom. To je bila odlična i hvalevrijedna ideja budući da je svake godine sve više turista boravilo u Puli. Oni su bili željni zabave i kulturnih sadržaja, a time se upravo to i dobilo. Štoviše, glumci INK koji su izvodili predstave su time nastojali privući što više građana Pule te ih osvojiti i za stalne, godišnje gledatelje.

2.5. Mladi u potrazi za kulturom i zabavom

Mladi šezdesetih godina sve su više tragali za novim vidom zabave. Mnogi su se uključivali u razna kulturno-umjetnička društva jer su ondje mogli upoznati nove prijatelje i putovati. Osim toga, mnogo ih je odlazilo u kina kako bi se upoznali sa novim trendovima i umjetnosti. Posebno je značajno kako su se u kinima prikazivali filmovi iz različitih kinematografija svijeta te su na taj način mladi mogli biti upoznati i sa svjetskim trendovima. Upravo se uz pomoć filma, amerikanizacija ušuljala na ove prostore. Na konferenciji Narodne omladine 1962. godine raspravljalo se o kulturnom, ali i zabavnom životu za mlade. Na području kotara Pule postojalo je u to vrijeme čak 35 omladinskih KUD-ova koji su ukupno brojali oko 3.500 članova. Još jedan od razloga zašto je bilo pozitivno i poželjno da se mladi okupljaju u sekcijama raznih kulturno-umjetničkih društava je taj što mladi nisu imali vremena boraviti na ulici. Ondje su se odgajali, doprinosili društvu i učili vrednotama života i bivali su poučavani ideologiji koja im je tada nametnula i propagirala država. Također, mladi su s vremena na vrijeme imali mogućnost odlaska na „plesnjake“ u kulturnim domovima, disko klubu Uljaniku, Domu hrvatskih branitelja.¹³⁰ Imali su mogućnost od rujna 1969. godine odlaziti i u novotvoreni disko klub Doma Braće Ribar. Radno vrijeme kluba bilo je od 19-22 sata, a subotom od 19-23h. Ondje su mladi mogli čuti najnovije muzičke hitove, upoznati nove prijatelje, družiti se s vršnjacima.

U siječnju 1961.godine, u vrijeme zimskih praznika, osnovana je Estetsko-plesna škola za mlade koju je organizirala Tribina mladih Narodnog sveučilišta. Odaziv mladih je bio relativno dobar, čak 120 polaznika prijavilo se na radionice gdje su učili klasične i latino plesove. Osim samog plesa, instruktori su održavali i teorijska predavanja o teoriji plesa, moralu, higijeni i ostalim temama koje su se ticale mladih.¹³¹

Ono što je nezaobilazno kada se govori o mladima, odnosno o omladini jesu radne akcije. Primjerice, za 1961. godinu omladina kotara Pule je pomogla u izgradnji komunalnih objekata i bila je prisutna ondje preko 150.000 sati koji su zabilježeni. Oni su velikim dijelom zaslužni i za izgradnju Muzeja revolucije na pulskom Kaštelu.¹³² Također, radili su i na izgradnji cesta koje su povezivale Pulu s okolnim selima. Nadalje, omladinci su bili aktivni i prilikom uređivanja sportskih objekata u osnovnim školama kao što su i sudjelovali i radili na uređenju

¹³⁰ Glas mladih, br.1, 1962. str. 5.

¹³¹ Glas Istre . br. 4, 1961. str. 4.

¹³² Glas mladih. Br. 1, 1962. str. 5.

prihvatilišta koje se nalazilo u sklopu Ferijalnog saveza. Tijekom mjeseca listopada 1963.godine, obavljani su završni radovi na autocesti Bratstva i jedinstva na čijoj su izgradnji uvelike doprinijeli i mladi Puljani.¹³³ U razdoblju 1958.-1963.godine iz našeg kotara, prisustvovalo je na radnim akcijama izgradnje autoceste Bratstva i jedinstva čak 2000 omladinaca. Oni su proglašeni i najboljima. Dobili su različita priznanja za trud i anagažman.¹³⁴ Tijekom ožujka 1964. godine bilo je formirano oko 30 omladinskih radnih jedinica. Oni su svakodnevno radili na „na uređenju parkova i okoliša u Turističkom naselju Zlatne stijene na Podstinju kraj Pule.... Tokom ovog mjeseca omladinske radne brigade iz Pule započet će radove na izgradnji pješačke staze i proširenju puta od izlaska iz Pule do Ribarske kolibe i naselja na Verudici. One će također učestvovati u uređenju kupališta, okoliša i samih zgrada Ferijalnog odmarališta u Valsavinama.“¹³⁵

Iako su se čelnici ondašnje komunističke vlasti opirali amerikanizaciji, ona se kroz razne medije provlačila i pronalazila svoj put do mladih ljudi. Bilo je vidljivo kako su mladi u sve većem broju nosili jeans hlače, djevojke su nosile mini suknje. Pomoću tog odjevnog izričaja mladi su se se identificirali sa grupom svojih vršnjaka. U to vrijeme starije generacije su to dočekale s gražanjem jer se nije shvaćalo kako je to dio mode, „a ne plod djelovanja antikomunista.....“¹³⁶

Veliki praznik za omladinu bio je Dan mladosti. Primjerice 1961. godine omladinci su otišli posjetiti aerodrom gdje su se upoznali sa najnovnijim metodama rada koja su važna za avijaciju. Također, u školama su se pisali referati na temu Dana mladosti i o životu mladih ljudi. Oni radovi koji su bili najbolji bili su nagrađeni. Te godine bila je održana i parada, dok su Gradska i Vojna glazba održale svoje koncerte. Nadalje, tijekom toga dana organaizirala su se razna takmičenja (šah, jedriličarstvo, veslanje, vokalne i instrumentalne izvedbe) na području grada.¹³⁷ Nadalje, 1962. godine Omladina je Dan Mladosti provela u Šijanskoj šumi. Bile su uručene nagrade učenicima za njihove radove koji su bili napisani na temu Druga Tita. Potom su svi zajedno u povorci krenuli iz Šijanske šume prema gradu gdje su se također održavala razna natjecanja, a navečer je bio organiziran ples.¹³⁸ Slična situacija bila je i 1968.

¹³³ Glas mladih. Br.3, 1963. str. 4.

¹³⁴ Isto.

¹³⁵ Glas Istre . br.15, 1964. str. 6.

¹³⁶ Radelić, Zdenko. 2006. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945-1991*. Od zajedništva do razlaza. Zagreb: Školska knjiga. str. 369-370.

¹³⁷Glas Istre. br. 19, 1961. str. 2.

¹³⁸Glas Istre. br. 23, 1962. str. 1.

godine. Mladost je krenula od gradskog stadiona pa do grada u paradi. Bili su svi veseli raspjevani i nosili su transparentne.

U ljeto 1963. godine u Puli su boravili mladi Egipćani koji su odlučili podijeliti svoja mišljenja o pulskom životu za mlade. Oni su zapazili kako je Korzo u popodnevnim i večernjim satima bio živ. Jedan od ispitanika, Mahmud je izjavio: „Sve što grad ima od života skoncentrirano je u centru grada dok je periferija bezživotna.“ Njegov kolega Mustafa dijeli slično mišljenje te je rekao: „Meni se Pula ko grad sviđa , ali mi se ne sviđa sa druge strane. U njoj nema života. Ona broji oko 40 tisuća stanovnika, a zabave imaa malo s obzirom na ovaj broj ljudi. Nema dovoljno mjesta gdje bi se radni čovjek odmorio nakon rada. Kada bi Pula imala više zabave sviđala bi mi se u potpunosti. Međutim ljudi su ovdje dobri i puni respekta prema nama.“¹³⁹

Ovdje je jasno kako je strancima, a posebno mladima ipak nedostajalo svakodnevnih zabava. Posebno se to osjetilo tijekom zimskih mjeseci gdje nije bilo toliko plesnjaka i organiziranih zabava za mlade ljude gdje bi se mogli opustiti i u konačnici družiti se. Puležani su se mogli uključivati u kulturno-umjetnička društva ili druge grupe koje su postojale u to vrijeme, no nije se vodilo računa o strancima koji nisu bili upoznati sa kulturom, niti jezikom grada u koji su stigli.

Djeca su se okupljala u Pionirskom domu. Ondje su se održavale predstave, prikazivali su se filmovi, održavali su se tečajevi stranih jezika, djeca su imala mogućnost učiti balet, pjevanje. Tijekom 1962. godine bile su izvedene 32 predstave koje je pogledalo 10.000 posjetitelja. Kazalište lutaka koje je djelovalo u sklopu Pionirskog doma je tijekom te godine izvelo 41 predstavu. Također, bilo su osnovane i dvije grupe pjevača zabavne glazbe. Godine 1962. bilo je prikazano ukupno 32 filma. Može se zaključiti kako su se radnici Pionirskog doma zaista trudili održavati i organizirati što raznovrsnije sadržaje za svoje najmlađe građanine.¹⁴⁰ Godine 1968., šahovsko društvo „Pula“ je uspostavilo suradnju s Pionirskim domom te je osnovana šahovska škola. Na samom početku rada ove škole bilo je upisano 36 djece. Kako bi se uopće poučilo djecu što je to šah, organizirali su tečaj te nakon toga je slijedila praksa.

Godine 1969. bilo je krajnje vrijeme da na dnevni red dođe renoviranje zgrada Pionirskog doma jer je bila dotrajala. Naime, svakog je dana ondje boravilo oko 500 djece u dobi između

¹³⁹ Glas mladih. Br. 1., 1964. str. 2.

¹⁴⁰ Glas Istre. br. 25, 1962. str. 3.

3-4 godine.¹⁴¹ Upravo iz tog razloga sakupljen je novac iz različitih strana te se krenulo u obnavljanje zgrade.

Za djecu su se organizirale svake godine maškare, najčešće u Pionirskom doma. U Glasu Istre iz 1962. godine vidljivo je kako su djeca bila iznimno uzbuđena zbog održavanja tog događaja. „Stotinjak dječaka i djevojčica (pvih drugih više) veselo se poigravalo i kretalo po dvorani uz žamor i vesele uzvike samo s jednom željom- da pokažu svoju masku. A njih je bilo puno i vrlo originalno izrađenih.“¹⁴² Program je započeo recitatorima, a pjesme su izražavale ljubav prema majkama¹⁴³, zatim su svoje točke prikazali ritmička sekcija i plesači. Nakon toga, djecu su imala organiziran ples, te na samom kraju uručile su se tri nagrade za najbolju masku¹⁴⁴.

Za vrijeme novogodišnjih praznika, mališanima je bio organiziran susret sa Djeda Mrazom. Tijekom 1961. godine Djed Mraz je 30. prosinca nosio poklone djeci te je obilazio škole. U popodnevnim satima bila je povorka u centru grada, te je na tadašnjem trgu Bratstva i jedinstva, postavljeni štandovi gdje su građani imali priliku kupiti igračke i slatkiše.¹⁴⁵ Nadalje, 1966. godine, Djeda Mraz je došao do mališana s helikopterom.¹⁴⁶ Prilikom tog susreta, redovito bi se okupilo mnogo djece s roditeljima. Gotovo identična situacija bila je i 1967. godine kada je Djeda Mraz stigao s brodom. Djeca su bila oduševljena i uzbuđena. Pozdravio je dječicu i bio je s njima četiri sata. Organizatori su iz godine u godinu pokušavali usrećiti i iznenaditi mališane kako bi im ti trenuci zauvijek ostali u sjećanju.¹⁴⁷

¹⁴¹ Glas Istre. br. 16, 1969. str. 7.

¹⁴² Glas Istre . br.11, 1962. str. 6.

¹⁴³ Budući da su maškare bile održane na 8.mart

¹⁴⁴ Nagrada je bila bombonjera.

¹⁴⁵ Glas Istre . br.1, 1961. str. 2.

¹⁴⁶Glas Istre. br 1-2,1966. str. 7.

¹⁴⁷ Glas Istre . br. 1-2, 1968. str. 4.

2.6. KUD-ovi kao simbol između tradicijskog i modernog načina života

Ono što je za tadašnju društveno-političku situaciju bilo iznimno važno jest rad KUD-ova. Ona su u Istri nakon Drugog svjetskog rata bila iznimno važna. Jedan od najjačih argumenata za to je taj što je Istra bila mnogo vremena pod tuđom vlašću. Upravo kako se ne bi zaboravio istarski identitet i kako bi se i dalje njegovao, bilo je potrebno oživljavati glazbu iz naroda. Ona se njegovala u seoskim predjelima za vrijeme nekih većih blagdana ili praznika. No, kada se Istra sjedinili sa maticom zemljom, novostvorenom Jugoslavijom, bilo je od iznime važnosti da se Istra dokaže kako je s razlogom prolivena krv njenih stanovnika bila opravdana. Bez obzira što su im neprijatelji nametali drugi jezik, imena, zakone, istarski nacionalni ponos i dalje je ostao među žiteljima Istre.

Pedesetih godina bilo je formirano već devet kulturno umjetničkih društva¹⁴⁸ na području Pule. Iako je to povećani broj za to vrijeme i ondašnje prilike, njihov rad je bio prilično loš. Tadašnji rukovoditelji su se najčešće žalili na neozbiljnost svojih članova. Naime, dio članova nije dolazilo redovito na probe te su zbog toga često zaostajali i nisu bili u mogućnosti pripremati nastupe.¹⁴⁹ Većina članova u KUD-ovima bili su radnici i službenici iz srednjeg društvenog sloja. Tada je većina stanovništva imala nižu razinu obrazovanja. Sekcije unutar KUD-ova su najčešće bile one folklorne ili dramske. Tome je tako iz razloga što su ljudi iz naroda i svakodnevnih običaja crpili svoju inspiraciju gdje se veličao seoski način života. Naročito je to bilo vidljivo na selima gdje su ljudi vrlo često improvizirali svoje izvedbe i koje nisu pratile ideološku kariku koju je bilo veoma poželjno slijediti.¹⁵⁰ KUD-ovi su u određenom periodu bili veoma dobro prihvaćeni i građani su rado posjećivali njihove nastupe. No, s vremenom situacija se mijenja i kulturno-umjetnička društva imaju sve manju popularnost. To se dogodilo u vrijeme kada je bio intenzivniji porast kupovanja radija, televizije, posjeti kinu i kazalištu.¹⁵¹

Veliki dio članova KUD-ova bili su amateri. Njihov rad i trud trebao se posebno cijeniti jer su oni svoje slobodno vrijeme posvećivali za napredak svoje zajednice. Može se reći kako su oni u poslijeratnom razdoblju bili pokretači kulturnih inicijativa.

¹⁴⁸ Lino Mariani, Olga Ban, Joakim Rakovac, Matko Brajša Rašan...

¹⁴⁹ Duraković, Lada. 2010. *Ideologija i glazbeni život: Pula 1945.-1966.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.

¹⁵⁰ Janjetović, Zoran. 2011. *Od internacionale do komercijale: popularna kultura u Jugoslaviji 1945.-1991.* Beograd: Altera.

¹⁵¹ Isto.

60-ih godina u Puli postajalo je nekoliko KUD-ova, a to su : RKUD „Matko Brajša Rašan“, OKUD „Istra“, KUD „Lino Mariani“. Članovi tih društava su najčešće bili rijatelji, kolege ili poznanici koji bi se okupili te pokrenuli rad kulturnog-umjetničkog društva. Tako su primjerice, pokretači pjevačkog zbora RKUD-a „M.B. Rašan“ bili Zlatko Špoljar, Dušan Marčelja, Josip Kaplan, Josip Rojnić, Antun Ivče i Marko Zlatić koji su potom pozvali svoje poznanike da im se pridruže, a potom su to učinile i žene. Iako su to bila amaterska društva, nije se svatko mogao priključiti. Tako je prilikom odabira kandidata za ulazak u društvo „Brajšanaca“ bilo potrebno proći audiciju te se odlučivalo hoće li određena osoba biti primljena.

Društva su ponajprije osnivali pjevački zbor te su potom širili svoju djelatnost na folklorne grupe, svirače gitare i ostalih glazbenih instrumenata, orkestar i slično, a to je sve ovisilo o interesu publike. KUD-ovi su gostovali po selima, istarskim gradićima, ali i odlazili su na razna gostovanja po zemlji, pa čak i preko granica naše države. RKUD „M.B. Rašan“ i OKUD „Istra“ nastupali su po Dalmaciji, Lici, Hrvatskom primorju, Kosovu, Bosni, Italiji, Sloveniji, Crnoj Gori... Na taj način se omogućavalo široj publici da se upoznaju sa njihovim radom. Također, na taj način širila se „istarska besida“ i širila se umjetnost. Publika ih je dočekivala s velikim oduševljenjem. Primjerice, godine 1960. „pjevači¹⁵²“ su krenuli put Crne Gore koja je odabrana zato što je bila daleko od Istre i bilo je sigurno da joj je istarski melos bio stran. Nastupili su u Herceg Novom, Titogradu, Nikšiću s opsežnim programom sastavljenim od pjesama istarskih skladatelja- Brajše, Ronjgova, Zlatića te djela brojnih jugoslavenskih autora. ¹⁵³ Na toj turneji „Brajša“ se imao priliku upoznati sa KUD-om „Zahumlje“. Između njih se rodilo prijateljstvo te su ih pozvali u Istru kako bi prisustvovali sljedeće godine (1961.) na njihovoj desetoj godišnjici postojanja, što su članovi „Zahumlja“ vrlo rado prihvatili. Članovi „Zahumlja“ su prilikom posjeta Istri, održali dva koncerta u Puli kojima su se predstavili istarskoj publici.

Punim imenom Omladinsko kulturno-umjetničko društvo Istre osnovano je u veljači 1959. godine. Ono što je bio njihov zadatak jest da među omladinom prošire kulturne i umjetničke sadržaje. Trebalo se na neki način skratiti i upotpuniti slobodne dane mladih ljudi. Na samom početka bila je aktivna grupa folkloru koja je imala svega 25 članova. Njihov naum bio je da pokažu ostalim sugrađanima navike, običaje koji su prisutni u drugim dijelovima Jugoslavije.

¹⁵² RKUD-a M.B. Rašan

¹⁵³ Duraković, Lada. 2010. *Ideologija i glazbeni život: Pula 1945.-1966.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo. str. 125.

„Ubrzo nakon osnivanja OKUD-a Istre Pula se počinje afirmirati kao najnapredniji i najmasovniji harmonikaški centar u državnim razmjerima.,¹⁵⁴ OKUD „Istra“ bila je nagrađena na Dan Mladosti 1961.godine od CK NOJ. Članove je to posebno razveselilo, a dobili su i novčanu nagradu 150.000 dinara. Njihova dramska sekcija dobila je i diplomu od Saveza kazališnih amatera Hrvatske.¹⁵⁵ Mnogi su im pomagali u održavanju njihovog rada. Uljanik im je darovao te iste godine 50.000 dinara, Društvo naša djeca su im poklonili dva stalka za note, a pomoć su im pružili i Općinski komitet Narodne omladine i mnogi drugi. RKUD „Matko Rašan Brajša“ im je ustupio svoje prostorije kako bi mogli vježbati.¹⁵⁶ OKUD je nastupao tijekom ljetne sezone, 1963. godine, po obalnim područjima Istre. Održali su koncerte u Umagu, Banjolama, Poreču, Puli. Imali su čak 11 koncerata¹⁵⁷. Tako primjerice u Umagu je bilo čak 450 gledatelja. U Poreču su održali tri koncerta na kojima je prisustvovalo 15000 ljudi. Ukupno na tih 11 koncerata bilo je oko 5.500 posjetitelja. Među domaćim posjetiteljima, bilo je i turista kojima su se izvedbe naročito svidjele. Imali su priliku upoznati domaći istarski melos, te vidjeti narodne nošnje i plesove...¹⁵⁸ OKUD „Istra“ imala je plan za osnivanje zabavnog orkestra. Do te ideje su došli nakon što su primjetili kako na terasama sviraju razne grupe koje dolaze iz nekih drugih gradova i često su tražili poveću svotu novaca. Smatrali su da bi bilo za svih efikasnije da oni preuzmu tu ulogu. Njima bi to uvelike pomoglo u financiranju i u etabliranju na glazbenoj sceni, a organizatorima bi bilo jeftinije i jednostavnije. Ta društva mogu koristiti zimu za svoje pripreme i planiranje repertuara koje će izvesti na ljeto.¹⁵⁹ Godine 1964. OKUD „Istra“ počela je djelovati tijekom ljetne sezone, odnosno, nastupali su za turiste te time obogatili turističke sadržaje.

Svake godine, kulturno umjetnička društva imala su turneje po različitim dijelovima zemlje kako bi se oni sami upoznali sa drugim nacionalnostima i njihovim običajima, ali kako bi i predstavili sebe i svoj kraj. Na taj način, gostovanja su zapravo predstavljale međurepubličke razmjene i ostvarivanje kontakata i sklapanja prijateljstva.

KUD-ovi su pažljivo birali skladbe za svoj program i najčešće su to bila djela istarskih skladatelja, iako su izvodili i druge skladatelje. Jedan od zadataka KUD-a bio je veličanje

¹⁵⁴Duraković, Lada. 2010. *Ideologija i glazbeni život: Pula 1945.-1966.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo. str.129.

¹⁵⁵Glas Istre. br.22, 1961. str. 5.

¹⁵⁶ Glas Istre . br. 22, 1961. str. 5.

¹⁵⁷ Ukupno posjetitelja na svih 11 koncerata je bilo 5.500 ljudi.

¹⁵⁸ Glas Istre . br. 35, 1963. str. 5.

¹⁵⁹ Glas Istre . br. 3, 1961. str. 4.

Partije i da na taj način nauči članove pa potom i publiku kako voljeti svoju zemlju te na koji način se treba ispravno ponašati. Pripreme za festivale ili druga gostovanja bila su mukotrpan posao. Trebalo se odlučiti koje gradove otići i pokazati svoja umijeća. Potom, trebalo se stupiti u kontakt s odabranim gradovima. Ono što je kod tih gostovanja bilo zanimljivo jest činjenica da su to zapravo bile razmjene. Ukoliko bi KUD otišao na turneju u neku zemlju, potom bi oni trebali biti domaćini KUD-u zemlje u kojem su gostovali. Na taj način stvarala su se poznanstva i širilo se bratstvo i jedinstvo. Osim toga, članovi su bili u mogućnosti vidjeti različite krajeve svoje zemlje i upoznati se s različitostima. Dakako, na taj način su se učvrstile mnoge veze među narodima. Gotovo uvijek su članovi društva imali organizirane posjete radnim organizacijama, školama, obilazak grada i okolnih mjesta gdje su se nalazile posebne znamenitosti toga kraja. Kontakti uspostavljeni sa srodnim društvenim organizacijama u inozemstvu nisu samo politički interesantni i društveno korisni, nego i simulativni zbog novog pozitivnog odgoja i kreativnog djelovanja na članove našeg pjevačkog zbora.¹⁶⁰ OKUD „Istra“ je uvelike doprinijela kulturno-umjetničkoj sceni i pripomogla učvršćivanju istarskog nacionalnog identiteta. Porast broja članova ovog kulturno umjetničkog društva kao i veliki interes publike nalaže kako je ono jedno bilo jedno od važnijih čimbenika pri kreiranju kulturne scene u Puli i okolici.

¹⁶⁰ Glas Istr . br. 9, 1969. str. 6.

2.7. Zakantajmo, zatancajmo

Što se tiče zabavnog života društva i galzbenog izričaja 60-ih godina, ona također doživljava promjene. Zabavna muzika i rock and roll se ustaljuju u svakodnevicu. Posebno je to bilo prisutno kod mlade populacije, no s vremenom su to počeli prihvaćati i stariji. Bile su veoma popularne gramofonske ploče i u Puli ih je bilo moguće kupiti u Istarskim knjižarama. Glazba je trebala biti u socijalističkom duhu i dostupna svima. Trebala je progovarati o svijetu u kojem živimo, no bile su postavljene jasne granice koje je nametala vladajuća ideologija. Tako su primjerice koncertne dvorane, kazališta bila pod strogom kontrolom i nisu imali mogućnost samostalnog biranja što će dovesti u svoje prostore. U korak s time, otvarane su i brojne glazbene škole diljem zemlje. Kako bi sve teklo po zadanim pravilima, osnovan je tkzv. Kulturno-umjetnički odbor koji je imao zadatak nadzirati glazbene manifestacije kao što su to koncerti, festivali, simpoziji itd. Nerijetko su se održavali i koncerti u tvornicama kako bi se kultura približila radnicima te kako bi i oni bili uključeni u domenu glazbenog stvaralaštva. Na taj način se poticalo da se i sami radnici kulturno uzdižu te kako bi im se usadile kulturne norme.¹⁶¹

Kako bi se poboljšao rad glazbene djelatnosti u Puli osnovana je Koncertna poslovnica 1957. godine. Ona se financirala iz vlastitog fonda te je bila primorana na snalaženje prilikom traženja sredstava za daljnje funkcioniranje. Njezin zadatak bila je kontrola kulturno-umjetničkih izvedbi te njihova organizacija. Njezinim radom upravljao je odbor, upravitelj i sekretarijat. Upravni odbor imao je najveće ovlasti i on je bio nadležan za sam rad Koncertne poslovnice. Imao je 15 članova, od kojih je jedan bio upravitelj. Sekretarijat se sastojao od 5 članova. Njegov zadatak bio je da osmišljava i daje prijedloge za statut te da brine o proračunu. Također, morao se brinuti i o osoblju te radnicima. Koncertna poslovnica dovodila je razne izvođače kako iz naših prostora tako i inozemstva. U relativno kratkom vremenu, otprilike oko godinu dana, uspjela je učiniti velike stvari. No, tijekom vremena poslovnica se našla u financijskim problemima. Koncertna poslovnica bila je zadužena za cijelu Istru, te je odlučeno da je to vrlo zahtjevan posao. U skladu s tim, donijeta je odluka da se ograniči samo na okrug Pule. Također, zamjećeno je kako je sve manje ljudi zainteresirano za ozbiljnu glazbu već se više preferira zabavna glazba. Uviđajući to morali su i preusmjeriti svoje djelovanje. Ono što je potrebno za uživanje u ozbiljnoj glazbi jest muzičko obrazovanje. Janjetović (2011.) govori kako je u vrijeme socijalizma ona ostala elitistički fenomen kojii su

¹⁶¹ Duraković, Lada. 2010. *Ideologija i glazbeni život: Pula 1945.-1966.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.

tvorili uski krug visokoobrazovanih ljudi ili pak snobovi koji su punili dvorane u povodu nekih svečanosti ili prilikom koncerata svjetskih poznatih imena.¹⁶² No, rad Koncertne poslovnice postao je prepoznatljiv i vandržavnih granica te je na taj način dobila mogućnost upoznavanja poznatih kulturno umjetničkih društava i samostalnih izvođača.

Koncertna poslovnica bila je zadužena za organiziranje ljetnih priredbi u areni. Na kraju ljeta 1961. godine, zbrajajući posjetitelje iznesen je podatak od 160.000 posjetitelja. To je svakako pokazalo kako je to veliki doprinos i posjećenost kulturnih priredbi.¹⁶³ Godine 1962. Koncertna poslovnica bilježila je uspjehe i bila je aktivna u svome poslu. Davala je prilike i našim domaćim izvođačima kako bi se mogli afirmirati na sceni. Pokušala je uvesti i neke promjene i prikazati pulskoj publici neke izvođače koji su bili glazbenim opusom drugačiji od „tradicionalnog.“ Međutim, unatoč vrlo dobrom poslovanju, financijska sredstva koje je posjedovala nisu bila dovoljna. Godine 1963. Koncertna poslovnica spaja se s Istarskim narodnim kazalištem. Na taj način željela se urediti financijska situacija jer bi postojala mogućnost organiziranja koncerata za jeftiniju cijenu. Također, mnogi zajednički poslovi bili bi reducirani. Međutim, ispostavilo se kako ni to nije bila najbolja ideja. Obje institucije su gomilale dugove i postalo je jasno kako se opet moraju razdvojiti i djelovati samostalno. Osim toga, bio je aktualan još jedan problem. Naime, Koncertna poslovnica je željela organizirati više zabavnih sadržaja kako bi privuklo što više ljudi na izvedbe, dok se kazalište zalagao za ozbiljne dramske predstave.¹⁶⁴ Primjerice, pozvala je poznatog gitarista iz Beograda Jovana Jovičića koji je svoj koncert održao u Domu hrvatskih branitelja. On je bio poznat diljem Europe. Publika se odazvala u velikoj mjeri i bili su prilično zadovoljni koncertom. Svoju turneju nastavio je po drugim istarskim gradovima- Pazinu, Buzetu i Rovinju.¹⁶⁵ Te je godine poslovnica otvorila još jednu pozornicu, a to je Romanički portal. Pozornica je bila smještena kod crkve Sv. Franje. Ondje se održao koncert „Muzika baroka i rokoko“ koje su izveli ansabl iz Zagreba Colegium musicu.¹⁶⁶

Kako je turizam cvjetao u šezdesetim godinama, izvodile su se live svirke na terasama hotela, restorana. Ono što je neizostavno za spomenuti je i prodor rock glazbe. Puljani su imali

¹⁶² Janjetović, Zoran. 2011. *Od internacionale do komercijale: popularna kultura u Jugoslaviji 1945.-1991.* Beograd: Altera. str. 97.

¹⁶³ Glas Istre. br. 4, 1961. str. 5.

¹⁶⁴ Duraković, Lada. 2010. *Ideologija i glazbeni život: Pula 1945.-1966.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.

¹⁶⁵ Glas Istre. br. 2, 1963. str. 4.

¹⁶⁶ Glas Istre. br. 25, 1963. str. 3.

moćnost susreta s takvom glazbom preko ploča koje su nabavljane iz inozemstva.¹⁶⁷ Tako je primjerice, Koncertna poslovnica 1966. godine organizirala u sklopu ljetne priredbe „Gitarijadu“ koji su svirali rock pjesme. Gitarijada je bila održana i godinu dana ranije gdje su nastupali bandovi Logaritmi, I Diamanti Azzuri i Sateliti. „Repertoar bandova bio je sastavljen od raznih inozemnih hitova, a ovisio je i o instrumentima kojima su sastavi raspolagali, a koji su bili većinom kućne izrade.“¹⁶⁸ Za rock je bio karakterističan liberalizam, kulturna sloboda te utjecaj Zapada i u Jugoslaviji je bio osuđivan i nije bio dobrodošao. Koncertna poslovnica nastavila je s radom i promicanjem važnosti glazbe među omladinom, ali i ostalim stanovništvom. Kroz niz godina rada u glazbeno umjetničkom miljeu otvorila je vrata mnogim glazbenicima, zborovima i orkestrima koji su za uzvrat sadržajno upotpunili kulturnu scenu grada Pule. Godine 1963. Pula dobiva još jednu organizaciju, a to je : Podružnica Muzičke omladine. Ona je preuzela na sebe jedan dio poslova Koncertne poslovnice. Muzička omladina imala je zadatak da „putem predavanja, organiziranjem klubova, koncerata kazališnih predstava, izložbi i drugim pogodnim oblicima djelovanja razvija razumijevanje smisao i ljubav naše omladine za umjetnost, napose glazbu. Muzička omladina želi da proširi doživljajni svijet mladog čovjeka, da udovolji njegovim potrebama za kulturnom zabavom i da mu to pruži prema njegovim financijskim mogućnostima. Organizacija će omogućiti da njezini članovi dobivaju popust za priredbe drugih organizatora prilikom nabavke gramofonskih ploča, literature itd.“¹⁶⁹ U svojim radnim planovima imali su zakazane izvedbe s kojima bi se predstavili kako u Puli, tako i u ostalim krajevima NR Hrvatske. Na samom početku nije bilo previše zainteresiranih članova, no usprkos tome, članovi su se i dalje sastajali i odlazili na koncerte te komentirali ono što su čuli. S vremenom, broj članova se povećavao, a najviše je bilo uključeno srednjoškolaca. Srijedom su se organizirale muzičke večeri na koje bi prisustvovalo mnogo omladinaca, a predavanja bi držao profesora Dolički koji bi im „puštao“ glazbu s gramofonskih ploča. Muzička omladina je na taj način saznavala za glazbene novitete te je učila kako je to voljeti i slušati te kako razumijeti novu, ozbiljnu glazbu. Muzička omladina, osim što je imala zadatak približiti mlade s glazbom i oblikovati njihov glazbeni ukus, također su organizirali predavanja, koncerte, balete, opere i time obogaćivali habitus građana. Povezali su se s nekoliko kulturnih

¹⁶⁷ Duraković, Lada. 2010. *Ideologija i glazbeni život: Pula 1945.-1966.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.

¹⁶⁸ ipd-ssi.hr/Izlozbe/Glazba%20narodu/Izlozba%20Glazba%20narodu.pdf

¹⁶⁹ Glas mladih. Br. 1-2, 1963. str. 6.

institucija i medija kao što je to primjerice radio Pula te su široj javnosti omogućili da se svakodnevno informira o glazbi i željenim žanrovima.

2.8.Hramovi kulture

U ovom poglavlju osvrnut ću se na dvije institucije, a to su kazalište i muzej. Povijest pulskog kazalište seže još u dane kada je Pula bila pod talijanskom vlašću. U to vrijeme najvećim djelom su se predstave „uvozile“ iz Italije, što je i logično. Mussolini je smatrao kako su glazba i gluma vrlo važne za buđenje i promišljanje nacionalne svijesti. Krajem 40-ih godina, kazališni radnici ulagali su napor kako bi privuklo mase u svoje prostore. Tada je bilo najviše predstava iz Narodnog kazališta Rijeke. Međutim, unatoč nastojanjima, odaziv publike je bio veoma loš. Upravo zbog toga pokušalo se održavati predstave u radničkim prostorima, kao što su to bili brodogradilište Uljanik, bolnica i druge radne organizacije. Službeni početak djelovanja kazališta za vrijeme Jugoslavije jest siječanj 1949. godine. No, kazalište se osim planiranja predstava, moralo ponajprije pobrinuti za samu zgradu. Ona je bila ruševna i derutna te je trebalo uložiti mnogo sredstava u njezinu obnovu kako bi institucija postala dostojna svojoj funkciji koju obavlja. Osoblje koje je bilo zaduženo za odabir izvedbi, trebalo je obratiti pažnju na raznolikost nacija u Puli. Fokus privlačenja masa u kazalište bio je na radnicima i seljacima koji su se nastojali asimilirati u grad te uhvatiti životni ritam grada. Tijekom prve godine svog službenog djelovanja, u kazalištu je bilo izvedeno relativno velik broj predstava, no posjećenost je bila loša. Jedan od mogućih razloga je taj što ljudi nisu živjeli u samom centru Pule već u udaljenim selima te im predstave u večernjim satima nisu odgovarale. Jednako tako, valja napomenuti da još mnogo seljaka nije imalo vlastite automobile nego su u grad dolazili radničkim busevima ili vlakovima. Moguća pretpostavka je da bi bila veća posjećenost da su se predstave održavale nakon radnog vremena. Početkom pedesetih godina, u Istarskom narodnom kazalištu osnovan je i operni ansambl. Međutim, financijsko stanje kazališta bilo je loše i prijetilo mu je zatvaranje. Aktualno pitanje koje se tada provlačilo jest kako bi Pula, s ionako malim brojem stanovnika, svega nešto više od 30.000, bez kazališta, i sa sve manje kulturnih sadržaja, mogla biti pretvorena u selo. Od 1953. godine, kazališne predstave se odigravaju u većem broju. Činilo se kao da će iza kiše neuspjelih sezona, napokon krenuti na bolje.

INK je bilo putujuće kazalište. Pritom mislim kako su njegovi glumci osim Pule, putovali po raznim mjestima po Istri (i šire) gdje su izvodile predstave. Tako je primjerice, ansambl INK

bio na turneji u Sloveniji 13 dana gdje su izveli svoju premijeru komedije Vuk Bubalo.¹⁷⁰ Ono što je bilo važno učiniti kako bi se stvorila kazališna publika jest suradnja koja se trebala ostvariti sa školama. Na taj način bi mladi imali mogućnost od najmlađih dana kvalitetno obrazovati i stvarati kulturne navike. INK je poslao 1963. godine poziv učenicima i studentima da se pretplate na kazališne predstave. Cijena pretplate je iznosila od 700-800 dinara i uključivala je 10 predstava. Imali su mogućnost isplatiti pretplatu na tri rate. Na taj način su nastojali privući što više gledatelja, što su i uspjeli.¹⁷¹ U petnaest godina rada, INK je izvelo 161 premijeru, 2.213 predstave koju je gledalo 838.384 gledatelja. Najčešće su bile izvedene domaće predstave.¹⁷² INK je osim glavne sezone, uveo i ljetnu sezonu. Pripremali su nekoliko predstava koje su prikazali pred publikom tijekom srpnja i kolovoza. Kazališne daske zamijenjene su pozornicom ispred Augustovog hrama, na Forumu. Prva predstava je bila Dundo Maroje 26. srpnja 1963.godine. Za tu sezonu bilo je planirano dva puta prikazati predstave Kralj Edip, a dva puta Dundo Maroje. Ovakva akcija INK je svakako bila hvalevrijedna jer je prepoznata mogućnost korištenja povijesnih spomenika. Publika je bila veoma zadovoljna i sva mjesta bila su popunjena.¹⁷³

Godina 1970-ta bila je veoma značajna za INK iz razloga što je tada potpisan sporazum o suradnji sa poljskim kazalištem „Jelenja Gura“. „Jedan od osnovnih ciljeva suradnje je posredovanje u naizmjeničnom upoznavanju kazališne publike iz ova dva grada s kazališnim dostignućima Poljske i Jugoslavije u poslijeratnom razdoblju. Suradnja će se sastojati u razmjenjivanju redatelja, scenografa, glumaca, scneografije i kostima...“¹⁷⁴

INK je uspio u svojoj misli „da širi, propagira i “i kreira kazališnu umjetnost na materinskom književnom jeziku većine stanovnika na Poluotoku...“¹⁷⁵ Kazalište je vrlo važna institucija za grad iz razloga što je služila za razvitak umjetnika na našem području, ali i zbog stvaranje intelektualne elite, zadovoljavanje kulturnih apetita, susretanja s novitetima, solidarnosti i mnogo drugih točaka. INK se zaista trudio kako bi svoj repertuar prilagodio publici kako bi mogli shvatiti predstave te da ih ujedno one i zabave. Puli je kazalište bilo neophodno i to ne samo zbog građana, već i zbog turista koji svake godine u sve većem broju dolaze. Nerijetko je Istarsko narodno kazalište bilo domaćin raznih putujućih skupina iz ostalih krajeva zemlje.

¹⁷⁰ Glas Istre. br. 45, 1963. str. 5.

¹⁷¹ Glas mladih. br.5, 1963.

¹⁷² Štandeker, Lojze.1964. 15 godina INK. U: *Istarski mozaik*. 2 : 173-176.

¹⁷³ Glas Istre. br. 33, 1963. str. 5.

¹⁷⁴ Glas Istre . br. 84, 1970. str. 4.

¹⁷⁵Glas Istre. br. 44, 1969. str. 13.

Kulturni djelatnici su uspijevali održati kazalište otvorenim sve do 1971. godine, kada je ono bilo zatvoreno zbog financijskih razloga. U vremenu od 22 godine, bilo je prikazano čak 213 predstava koje su glumci izveli čak 2.050 puta.¹⁷⁶

U Puli šezdesetih godina bila su otvorena dva muzeja: Arheološki muzej i muzej Narodne revolucije. Povijest arheološkog muzeja Istre seže još u 19. stoljeće, no u postavu kakvom je danas otvoren je 1947. godine. Jedan dio zbirke Arheološkog muzeja bio je odnesen u Italiju, no vraćen je početkom šezdesetih. Muzej se postepeno obnavljao i kustosi su radili na svojim zbirkaama i vršili razna iskopavanja. Godine 1963. muzej je otvorio izložbu o arheološkim iskopinama iz Pule i njene okolice. Posjetitelji su imali mogućnost vidjeti razne predmete od keramike, stakla i kamena.¹⁷⁷ Međutim, posjetitelji nisu imali mogućnost ući u muzej i pogledati antičke predmete još idućih nekoliko godina. Tomu je tako iz vrlo jednostavnog razloga, a to su financije. Muzej nije imao dovoljno sredstva kako bi bio u mogućnosti srediti svoje prostore i zbirke.¹⁷⁸ No, sredinom 60-ih muzej je dobio kredit od Istarske banke, a potom i donaciju od Republičkog fonda za unapređenje kulturnih djelatnosti te se s vremenom krenulo s adaptacijom zgrade. Krajem srpnja 1966. godine Arheološki muzej otvorio je dvije izložbe, a jedna je bila u Augustovom hramu, a druga u Franjevačkom samostanu. Tu je jasno vidljivo kako je i muzej ulagao napore kako bi prikazao svoje eksponate strancima.¹⁷⁹

Muzej Narodne revolucije¹⁸⁰ otvorio je svoja vrata za posjetitelje 24. prosinca 1963. godine u 13 sati, a smjestio se na Kaštelu. Na otvaranju prisustvovalo je mnogo ljudi i orile su se partizanske pjesme, a prostor je bio ukrašen zastavicama koje su vijorile na vjetru. Osim stanovnika na otvorenju su bila i mnoga poznata lica kulturnih i političkih radnika. Tadašnji ravnatelj Muzeja narodne revolucije bio je Herman Buršić koji je održao pozdravne govore. U muzeju su bile prikazane fotografije, dokumenti koji su bili vezani uz Narodnooslobodilačke borbe u Istri u razdoblju između 1941.-1945. godine.¹⁸¹

¹⁷⁶ Dukovski, Darko. 2004. *Istra: kratka povijest dugoga trajanja: od prvih naseobina do danas*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika.

¹⁷⁷ Glas Istre. br.22, 1963. str. 4.

¹⁷⁸ Glas Istre. br. 24, 1967. str. 5.

¹⁷⁹ Glas Istre. br. 28, 1966. str. 5. , Glas Istre. br. 28, 1966. str. 5.

¹⁸⁰ Danas Povijesni i pomorski muzej Pula. „Muzej je osnovan 30. prosinca 1955. godine Rješenjem Narodnog odbora Kotara Pula pod nazivom ‘Muzej narodnooslobodilačke borbe Istre’. Od 1962. godine djeluje pod imenom Muzej narodne revolucije Istre, a koji naziv će mu ostati sve do 1990. godine.“
Preuzeto sa: <http://www.satnica.com/profil/povijesni-pomorski-muzej-istre/>.

¹⁸¹ Glas Istre : br. 1-2, 1962. str. 1.

Muzej je postao dio kulturnog života Pule, iako je po vlastitom sudu bio zanemaren. Naime, u novinama se nije posvećivalo mnogo pažnje tim institucijama. Ono što je pozitivno za to vrijeme jest činjenica da su postojala čak dva muzeja koja su mogla biti od iznimne važnosti za Pulu. Mogli su mnogo pridonijeti u kulturnom i obrazovnom smislu. Što se tiče prvog aspekta, kulturnog, da su pravovremeno muzejska vrata bila otvorena, ljudi bi zasigurno odlazili i stekli naviku odlaska u te institucije. Pritom bi kroz razne izložbe bili upoznati s mnogo novih i zanimljivih stvari iz njihove prošlosti. Na taj način imali su mogućnost obrazovati se. Jednako tako, postojanje muzeja u gradu, bilo je važno jer su u to vrijeme postojale i više škole koje su iznjedrile visokoškolovalane osobe čiji su apetiti za znanjem bili veći. Osim toga, i manje školovanim osobama, bilo je pristupačnije i zanimljive pogledati izložbu i informirati se o određenim stvarima nego li bi to sami učinili čitajući knjige. Važnu ulogu ima i turizam. Muzeji su zapravo institucije koje su trebale biti otvorene za široku populaciju te na taj način pokazati strancima bogatu povijest Pule, ali i cijele Istre. To je bio još jedan vid i mogućnost kulturnog uzdizanja za stanovnike i upotpunjavanje turističke ponude. Međutim, vidljivo je kako pred kraj 60-ih godina muzejska profesija polako traga za svojim mjestom te ulaže napor kako bi muzeologija kao disciplina bila prepoznata.

2.9. Film- brzi prodor socijalističke ideologije u mase

Godine 1954. godine u Puli bila su otvorena čak tri kina, a to su Partizan, Beograd i Dom kulture. „Kinooperateri su čak odlučili održavati prigodna predavanja i tumačenja kratkih sadržaja prikazivanih filmova, kako bi publika, koja dotad nije poznavala ovaj medij, ipak razumjela što gleda.“¹⁸² Ta ista godina značajna je i zbog osnivanja Pulskog filmskog festivala domaćeg filma. Bilo je prikazano sedam igranih filmova. Jedan od razloga osnivanja samog festivala jest i činjenica da je vlast shvatila kako će film biti brzo prihvaćen među masama i na taj način oni su dobili mogućnost za promicanje svojih ideja.

Šezdesetih godina bila su otvorena još dva kina, a to su kino Zagreb i kino Istra. Tih godina se mnogo ulagalo u interijer samih prostora dvorana, ali i u uvozu novih filmova svjetske kinematografije. Primjerice, godine 1962. kino Zagreb bio je obnovljen te „sve prostorije su oličene, ulaz preuređen kao i blagajna, renovirane instalacije centralnog grijanja, otvorena nova prodavaonica bombona i nada sve, uređen krov.“ Gledatelj se u preuređeno kinu mogao osjećati komforno te se prepustiti uživanju u filmovima.¹⁸³

Kino Beograd bilo je najveće kino i moglo je primiti 1.000 gledatelja. Ono je bilo ekstenzija Filmskog festivala. Filmovi koji se nisu prikazali u areni, gledatelji su mogli pogledati u ovom kinu u jutarnjim terminima. Budući da je kino bilo u lošem stanju, odlučilo ga se obnoviti te je ponovo otvorio svoja vrata 8. ožujka 1964. godine. Unutrašnjost je adaptirana i ima mogućnost primiti čak tisuću gledatelja. „U dvorani su instalirani najsuvremeniji uređaji za klimatizaciju i potpuno obnovljene sve ostale tehničke instalacije. Neosporno je da ni sada postojeći kapaciteti četiri dvorane ne zadovoljavaju potpuno potrebama grada od preko 40 tisuća stanovnika, ako i izuzmemo činjenicu da je upravo pulska publika ona, koja već deset godina prati, prva ocjenjuje i daje pravo građanstva najznačajnijim ostvarenjima jedne nacionalne kinematografije.“¹⁸⁴ Mnogo se radilo i na tome da Pula dobije i tzv. ljetno kino. Smatralo se da je to odlična ideja i od iznimne važnosti. Razmišljalo se o najboljoj lokaciji za njegov smještaj. Konačno, Pula je dobila ljetno kino dana 7. srpnja 1962. godine, a bilo je smješteno na tadašnjem Trgu Oslobođenja. Projekcije su se održavale tijekom cijelog ljeta i jeseni, sve dok nije zahladilo. Za njegovo otvorenje bilo je zaduženo Narodno sveučilište, a moglo je primiti 550 ljudi, a cijena ulaznice iznosila je 80-100 dinara. Na danu otvorenja bilo

¹⁸² Dukovski, Darko. 2011. *Povijest Pule*. Pula: Nova Istra. str. 247.

¹⁸³ Glas Istre, br. 3, 1962. str. 5.

¹⁸⁴ Glas mladih. Br. 2, 1964. str. 6.

je mnogo ljudi te su sva mjesta bila popunjena. Tijekom tjedna prikazivao se po jedan film, a subotom dva.¹⁸⁵ U broju 63 Glasa Istre iz 1969. godine, izašli su rezultati ankete o tome jesu li građani zadovoljni repertuarima kina. Ovo su rekli građani:

Vladimir Lisičin: „Repertuar filmova nije loš, čak je dosta dobar, ali nedovoljno se brzo mijenja.“

Vladimir Kovačić: „Mislim da repertuar nije dovoljno raznovrstan. Često se događa da se jedno vrijeme „lupa“ gotovo isključivo po jednom žanru.“¹⁸⁶

Pulska kina imala su relativno dobar promet i bila su posjećena. Ulaznice su cijenom bile dostupne svima. To ukazuje, osim ljubavi prema filmu, da su ljudi bili željni zabave i izlaska. Posvećivala se pažnja na raznovrsnost žanrova filma, ali i na zemlju produkcije. Na taj način željelo se publiku upoznati sa raznim svjetskim trendovima i kinematografijama. Upravo uz pomoć filmova, ljudi su saznavali za druge kulture, načine života i blagodati modernog načina života. Primjerice, publika je preko američkih filmova mogla dobiti utisak kako je to živjeti „američki san“ i što je potrebno imati i kupiti kako bi se on realizirao. Kina su osim društvenog, imali i politički značaj i pomoću filmske umjetnosti širile su se ideje KPJ. Film je zapravo medij koji je mogao najbrže i najjednostavnije doprijeti do mase. Pulsko Kinematografsko poduzeće ulagalo je veliki trud u održavanje kino dvorana. Prethodno sam navela kako su se izdvajala financijska sredstva kako bi se sve dvorane renovirale te pružile publici bolji ugođaj. Osim toga, postojala je i pokretna kino služba koja je obilazila sela te na taj način su i seljani bili uključeni u ovaj aspekt kulture.

¹⁸⁵ Glas Istre . br. 29, 1962. str. 6.

¹⁸⁶ Glas Istre . br. 63, 1969. str. 4.

2.10. Film pod zvijezdama

Filmski festival u Puli po prvi puta održan je 1953. godine. Njegov osnivač bio je Mario Rotar koji je bio i ravnatelj Gradskog kinematografskog poduzeća u Puli. Važno je spomenuti kako je tek nakon završetka rata, odnosno nakon 1945. godine počinje se buditi interes za stvaranje nacionalne kinematografije. Također, počela su se i ulagati sredstva u razvitak filmske industrije.¹⁸⁷ Kosanović (2013.) navodi kako je upravo grad Pula bila „mjerilo vrijednosti, dokaz umjetničkog uspjeha, ili pokazatelj umjetničkih lutanja i slabosti, u svakom slučaju nacionalni festival koji je imao svoje mjesto u javnom i kulturnom životu zemlje.“¹⁸⁸ Festival je mijenjao svoje ime kroz povijest. Od 1956. godine bio je poznat kao „Revija jugoslavenskog filma“, 1960-te godine mijenja ime u „Festival jugoslavenskog igranog filma“, 1992. godine „Filmski festival u Puli“, te 1995. godine dobija naziv „Hrvatski filmski festival Pula“. ¹⁸⁹ Pokrovitelj festivala je sve do 1980-te godine bio Josip Broz Tito koji je svake godine prisustvovao i boravio u svojoj rezidenciji na otočju Brijunima.

Iz godine u godinu festival postaje sve posjećeniji i popularniji diljem Jugoslavije, ali i Europe. Bivanjem dio festivala bio je čin prestiža i mnogo ljudi dolazilo je na godišnje odmore u Pulu baš u vrijeme održavanje festivala. Godine 1961. pa do 1968. godine, za najbolji film bila je dodijeljena Velika zlatna arena, a za drugi Velika srebrna arena, dok je treći najbolji film bio nagrađen Srebrnom arenom.

Godine 1963., festival je slavio svoju desetu godišnjicu postojanja. U Glasu Istre navodi se kako “festival u Puli još je doprinio stalnom sazrijevanju naše kinematografije, koja je nikla, raste i razvija se usporedo s našom današnjicom i cjelokupnom poslijeratnom stvarnošću.”¹⁹⁰ Zahvaljujući njemu, sve nacionalne kinematografske kuće su se konstantno razvijale i težile ka usavršavanju. Također, još jedna blagodan koja se povezuje s ovim festivalom jest da je on omogućio novim redateljima, glumcima da se predstave javnosti. Također, usvajali su se i novi načini snimanja, razvijale su se nove ideje. Festival je omogućio da se popularizira naša, domaća kinematografija. Tijekom 1962. godine donesen je Zakon o zaštiti domaćeg filma.

¹⁸⁷Gilić Nikica, Vidačković Zlatko. 2013. *60 godina festivala igranog filma u Puli i hrvatski film*. Zagreb: Matica hrvatska.

¹⁸⁸ Gilić Nikica, Vidačković Zlatko. 2013. *60 godina festivala igranog filma u Puli i hrvatski film*. Zagreb: Matica hrvatska 60 god. str. 10.

¹⁸⁹ <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2272>

¹⁹⁰ Glas Istre . br. 30, 1963. str. 1.

Janjetović (2011.) objašnjava kako je „u principu, zabranjeno je bilo ono što je bilo upereno protiv državnog i društvenog uređenja Jugoslavije, protiv mira, čovječnosti i prijateljstva među narodima, ono što je vrijeđalo čast i ugled Jugoslavije, njenih i drugih naroda, kao i ono što je vrijeđalo javni moral i što je štetno djelovalo na obrazovanje omladine.“¹⁹¹

Tijekom 1964. godine mjesta u areni bila su numerirana i bilo je omogućeno dolazak za 7.500 ljudi. Ulaznice su bile rasprodane čak desetak dana prije samog otvorenja festivala.

Upravo razdoblje šezdesetih godina bilo je obilježeno eksperimentiranjem i slobodom. Naime, sami umjetnici bili su poticani na to da govore o suvremenim problemima te im je bilo omogućeno da budu kritični prema politici, društvu i svakodnevi. Tito se nije slagao sa tkzv. prodorom *novog filma*. Smatrao je kako se prihvaćaju zapadnjačke ideje koje se kose sa socijalističkim uređenjem. Međutim, nakon 1966. godine i padom Rankovića, osjetna je sve veća liberalizacija na svim poljima te su i sami redatelji postajali sve kritičniji prema okolini.

Nagrada umjetnicima za njihove filmove, svima je mnogo značila. No, kako nisu svi filmovi mogli biti nagrađeni glavnim nagradama, dodijeljivale su se različite diplome ili manje nagrade. U Puli su se okupljali svi najbolji filmaši iz cijele tadašnje države te je to bilo od iznimne koristi iz više razloga. Prvenstveno zbog izmjene iskustva, razmjene ideja te međusobnog povezivanja i upoznavanja. Filmovi koji su se prikazivali nisu bili samo domaće produkcije, već i strane pa su tako gledatelji mogli vidjeti zapadnoeuropsku i američku kinematografiju.¹⁹² S vremenom, sami redatelji, ali i svi radnici koji su uključeni u stvaranje filma koristili su sve bolju i moderniju opremu i samim time bili su vještiji i uspješniji u obavljanju posla. Šezdesetih godina izlazila su i neka glasila¹⁹³ koja se tiču filmske umjetnosti te su sami kritičari imali mogućnost iskazivati svoja mišljenja te je poticana sloboda izražavanja.¹⁹⁴ Svaka zemlja u Jugoslaviji imala je vlastitu kinematografiju i umjesto da to bude pozitivna stvar, izazivalo je suprotne učinke. Naime, pojavio se natjecateljski duh te su kritičari imali veoma nezahvalan posao, a to je odabir jednog jugoslavenski film koji će biti prikazan na festivalu. Sve to je uvelike otežalo rivalstvo koje je bilo itekako prisutno. Jedan od članova žirija na Filmskom festivalu 1963.godine., Budislav Šoškić rekao je: „stalno smo

¹⁹¹ Janjetović, Zoran. 2011. *Od internacionale do komercijale: popularna kultura u Jugoslaviji 1945.-1991.* Beograd: Altera. str. 178.

¹⁹² Gilić Nikica, Vidačković Zlatko. 2013. *60 godina festivala igranog filma u Puli i hrvatski film.* Zagreb: Matica hrvatska.

¹⁹³ Primjerice, časopis *Filmska kultura* koji je počeo izlaziti 1957.godine.

¹⁹⁴ Goulding, J. Daniel. 2004. *Jugoslavensko filmsko iskustvo 1945.-2001.* Zagreb: VBZ.

imali u vidu stanje naše kinematografije i njene razne razvojne tendencije nastojeći da podržimo i odamo službeno priznanje onome što ima posebni značaj za daljnji razvoj jugoslavenskog filma. Smatrali smo da je od posebnog značaja okretanje naših filmskih stvaralaca ka suvremenim temama, izražena tematska prodornost (...) u vezi s tim ocijenjivali smo kao poseban kvalitet sva nastojanja, naročito ona uspješna, u tom smislu, koja nisu išla za šablonskim prikazivanjem naše stvarnosti i tema iz historije i rata što je od velikog značaja za njegovanje daljnje uobličavanje našeg filmskog izraza.¹⁹⁵ Najviše filmova bilo je snimljeno u Beogradu, a tri najpoznatija redatelja iz tog razdoblja bili su: Dušan Makavejev, Aleksandar Petrović te Živojin Pavlović.¹⁹⁶ U Zagrebu su se istaknuli Vatroslav Mimica, Ante Babaja i Zvonimir Berković.

Teme filmova na festivalima bile su raznolike. Primjerice, 1962.godina bila je obilježena temama rata i Narodne revolucije, dok je 1963. prevladavala tematika trenutne kulture u narodu. Gledatelji su bili zasićeni filmovima s ratnom tematikom te su željeli pogledati filmove koji su prikazivali suvremenu tematiku. Otvorenje festivala uvijek je bilo popraćeno mnoštvom gledatelja i vatrometom.¹⁹⁷ Godine 1963. bila je otvorena i izložba o jugoslavenskom filmu koja je bila popratni sadržaj festivalu. Na taj način željelo se upoznati goste festivala s njegovom povijesti. Jubilarna deseta godišnjica prošla je u mirnoj atmosferi bez zvižduka i raznih upadica kojih je ranijih godina bilo mnogo više. Publika je s vremenom usvajala pravila ponašanja koja su bila primjenjena za ovakav festival koji je bio prepoznat diljem svijeta.

Koliko je festivala bio značajan govori i činjenica kako se radilo i na popratnim aktivnostima, uređivale su se trgovine, otvarale su se samoposluge, ugostiteljski objekti se renoviraju,

¹⁹⁵ Glas Istre . br. 32, 1963. str. 4

¹⁹⁶ Živojin Pavlović: „pisao je kratke priče i romane, bio je filmski kritičar i esejist, a njegovi su radovi još od najranijih dana i amaterskih pokušaja predstavljali žarište vruće rasprave i polemike. Njegov je stil bio naturalistički, pokatkad do granica brutalnosti, ali je na trenutke blistao mračnim lirizmom i poetičnošću. On je, na mnogo načina, bio strogi moralist, koji je svoje viđenje svijeta agresivno bacao na neposlušnu publiku. Njegovi filmovi: Buđenje pacova, Kad budem mrtav i beo, Zaseda, Crveno klasje.“ Goulding, J. Daniel. 2004. *Jugoslavensko filmsko iskustvo 1945.-2001*. Zagreb: VBZ . str. 76-77.

Aleksandar Petrović: „Njegovi najvažniji filmovi ovoga razdoblja bili su Tri, smješten u ratne i poratne godine; Skupljači perja, koji govore o tragičnoj priči Roma prikazanih u suvremenim ambijentima Vojvodine i beograda; te Biće skoro propast sveta koji se suzdržava od pitoresknog i naivnog romantiziranja seoskog života da bi prikazao razoren svijet zla, nazadnosti i izolacije.“ Goulding, J. Daniel. 2004. *Jugoslavensko filmsko iskustvo 1945.-2001*. Zagreb: VBZ. str. 77.

¹⁹⁷ Vatrometa i ceremonije otvaranja nije bilo 1963. godine zbog toga što je Skoplje doživjelo zemljotres prilikom čega je nastradalo nekoliko tisuća ljudi. Istrani i ostatak zemlje iskazali su žalovanje te su i sam početak festivala odgodili za dva dana. Počast građanima Skoplja odali su minutom šutnje. Glas Istre. br. 31, 1963. str. 1.

uređuju, sređuju. Također, radilo se i na stvaranju putničkih linija. Stoga je tako, primjerice smjer Rijeka-Pula imala liniju 17 puta u danu.¹⁹⁸ Bio je od iznimne važnosti sam izgled grada te su se domaćini morali više truditi kako bi zadovoljili apetite svojih gostiju.¹⁹⁹ Tijekom trajanja festivala, izlazio je i njihov Bilten svakoga dana na hrvatskom i engleskom jeziku.²⁰⁰ Bilten je od 1964.godine bio preveden i na ruski i njemački. Svake godine bilo je sve više novinara koji su dolazili popratiti festival. Primjerice, 1965.godine, bilo je čak 89 domaćih i 56 stranih novinara i kritičara filma.

Mora se naglasiti kako je Filmski festival u Puli najstariji nacionalni festival na svijetu. Bilo je potrebno uložiti mnogo truda, volje, znanja kako bi se pobjedile i prevazišle sve prepreke na koje je festival naišao tijekom desetljeća svog postojanja. Zahvaljujući njemu, razvio se turizam kao jedna od najznačajnijih grana u gradu, ali i regiji. Mnoge poznate zvijezde su prisustvovala na festivalu, od kojih su Tito, Ranković, Sophia Loren te mnogi glumci, redatelji, političari iz Hrvatske, ali i iz svijeta. Festival je predstavljao ugled i čast te ponos svoje države, koji je prisutan sve do današnjih dana.

¹⁹⁸ Glas mladih. br. 4-5, 1962. str. 5.

¹⁹⁹ Glas Istre. br. 18, 1961. str. 6.

²⁰⁰ Glas Istre. br. 32, 1962. str. 1.

Fotografija 2. Otvaranje Filmskog festivala²⁰¹

²⁰¹ Fotografija preuzeta iz PPMI: PULA Amfiteatar (Arena) Alojz Orel; „Glas Istre“ Pula, 7. des. 20. st. PPMI-48395.

2.11. Dugo iščekivana stanica „Radio Pula“

Radio i kina bila su dva medija koja su mnogo utjecala na život stanovnika. Pomoću njih se i najjednostavnije prenosila politička riječ. Ono što je radio nudilo, za razliku od kina jest njegova pristupačnost. Naime, radio se mogao slušati na više različitih mjesta, kod kuće, na radnome mjestu, u vozilima itd. Šezdesetih godina mnogo se toga promijenilo u pozitivnom smislu i stvorene su mnoge jugoslavenske radio-stanice i broj radio prijemnika povećao se iz dana u dan.²⁰²

Upravo na samom početku tog desetljeća, Pula je pokrenula radio stanicu Pula. Ona je bila osnovana u sklopu Narodnog sveučilišta Pula. Građanima se predstavila u 23:45 31 prosinca 1960.godine. Za samo osnivanje stanice uvelike su pripomogla sa financiranjem istarska poduzeća. Radijska frekvencija od 1960-te pa do 1984. godine bila je na valnoj duljini od 202 metara. Na samom početku imala je 23 ploče koje su služile za glazbeni program i 500 snimaka snimljeni na magnetofonskoj vrpci.²⁰³

Na čelu tog pokreta bio je novinar Vjenceslav Edo Cenčić koji je uspio realizirati projekt zajedno sa svojim kolegama entuzijastima. Radio Pula je značajna i važna zbog toga što je ona prva emitirala emisije na hrvatskom jeziku u Istri. Repertuar je sadržavao pozdrave, vijesti, informacije i novosti iz brodogradilišta Uljanik. Tjedni program se razlikovao od nedjeljnog. Slušatelji su nedjeljom imali mogućnost čuti najslušanije emisije. Urednici su se trudili redovito mijenjati programe i unositi novine pa su tako u razdoblju od lipnja do rujna, emitirali emisiju pod nazivom „Turistički koktel“.²⁰⁴ Također, od 1964.-1966. godine građani su imali priliku poslušati „Dnevnik“ gdje bi saznali što se sve toga dana dogodilo u našim krajevima i šire. Potom bi se nedjeljom emitirao „Tjednik“ u kojem bi bio dan kratak sažetak svih događanja proteklog tjedna.

Godine 1963. stanica se spaja s tjednikom Glasa Istre, a potom 1966. godine se pridružila Radiju Zagrebu.²⁰⁵ Godine 1968. u sklopu stanice počela je djelovati i Talijanska redakcija koja je emitirala emisije na talijanskom jeziku. Mladi su imali svoju emisiju „Mladi za mlade“ koja je započela s emitiranjem 1964. godine. Njezin termin bio je nedjeljom u 9:15 sati. Ta

²⁰² Janjetović, Zoran. 2011. *Od internacionale do komercijale: popularna kultura u Jugoslaviji 1945.-1991.* Beograd: Altera. str. 66.

²⁰³ Glas Istre . br. 3, 1962. str. 5.

²⁰⁴ 1964. I 1965.godine.

²⁰⁵ Duraković, Lada. 2010. *Ideologija i glazbeni život: Pula 1945.-1966.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.

emisija bila je, kako i njeno ime govori, namijenjena prvestveno za mlade. Bilo je omogućeno saznati niz različitih informacija- od svakodnevnih problema sa kojima se mladi susreću pa sve do nekih zanimljivih stvari koje su se bavile interesima mladih. „Uspjeh emisije uglavnom leži u njenoj svježini i aktualnosti. Mnoga interesantna i itekako važna pitanja obrađuju se na zanimljiv i originalna način.“²⁰⁶Tijekom emisije bio je organiziran i kviz koji se sastojao od zanimljivih pitanja. Mladi su imali mogućnost poslati svoja pisma redakciji emisije.

Godine 1966. ukinute su neke od emisija koje su bile emitirane u prošlom razdoblju kao što su: „Susreti“, „Kulturni život“, „Aktualno“ i „Djeco za vas“. Umjesto ovih spomenutih emisija, uvedene su nove: „Svakidašnji razgovori“²⁰⁷, „Naša reportaža“ i „Znamenite ličnosti Istre.“²⁰⁸ Godine 1969.godine ukidaju se još dvije emisije, a to su „Svakidašnji razgovori“ i „Sportski pregled“.

Građani Pule su radio stanicu Pule prigrlili i vrlo rado slušali. Ulagali su se veliki naponi kako bi se postavio odašiljač koji bi pokrio cijeli kotar Pule te da i građani Rovinja, Poreča, Buja imaju mogućnost slušati emisije stanice Pula. Tijekom vremena oko radia okupili su se i neki od profesionalaca te više nije bilo mjesta amaterizmu. Unosile su se i mnoge nove ideje i osmišljavale su se raznolike emisije kao što je prethodno navedeno. Slušatelje je posebno oduševljavalo to što su imali mogućnost naručivanja pjesama. Njihovo mišljenje je bilo važno i zbog toga je 1963.godine bila pokrenuta anketa u kojoj su slušatelji imali mogućnost iskazati svoja mišljenja. Emisija „Jurina i Franina“ je bila najbolje ocijenjena emisija, a ono što su tražili jest da budu emitirane vijesti iz ostalih krajeva zemlje, a ne samo sa područja Pule. Također, slušatelji su istaknuli kako je potrebno „puštati“ više narodnih istarskih pjesama.²⁰⁹ Jednako tako sami slušatelji željeli su da program koji je bio emitiran traje dulje. To je dokaz kako je pokretanje radio stanice Pula bio u potpunosti pogodan projekt.

²⁰⁶ Glas mladih. br. 2, 1964. Str. 7.

²⁰⁷ Prikazivala se od utorka do subote.

²⁰⁸ Grdinić, Iva. 2009. Sumarno-analitički inventar fonda radio televizija Zagreb. Radio stanica Pula : hrcak.srce.hr/file/141823.

²⁰⁹Glas Istre. br. 1, 1963. str. 5.

2.12. Čitajte, gledajte, učite

U Puli je bila otvorena tkzv. Naučna biblioteka²¹⁰ „s ciljem promicanja znanstvenog rada te prikupljanja i obrade bibliografske građe koja se odnosi na Istru.“²¹¹ S vremenom se povećao broj časopisa, dnevnika, tjednika. Žitelji Istre imali su mogućnost čitati „Glas Istre“, „Voce del popolo“, „Arena“, „Vijesnik“, „Borba“, „Istarski borac“... Istarski tjednik „Glas Istre“ je bio najvažnije glasilo, a prvi broj je tiskanu srpnju 1944. godine. Taj broj stanovnici Istre su dočekali s radošću jer su građani dobili mogućnost informiranja što se događa u obližnjim mjestima, ali i saznati vijesti iz svijeta. On je bio pod službom Agitpropa koji je, naravno, bio zadužen i za ostale čimbenike kulturno-umjetničkog rada. Tijekom 1964.godine zabilježeno je da se u Puli prodavao list „Borba“ u 2700 primjeraka, 1.420 primjeraka „Politike“, 600 primjeraka „La voce del popolo“ te su izdavani i ostali listovi.²¹² „Glas Istre“ počeo je izlaziti 1943. godine kao tjednik, a kao dnevnik 1969.godine. Bio je (i ostao je) najčitaniji tjednik Istri. Sam nastanak i pokretanje istarskog tiska dio je borbe za slobodu i imao je ogroman značaj za podizanje svijesti stanovnika. Tada je (istarski) čovjek bio bez nacionalnih prava i prava na etničko opredjeljenje te su bili željni čitati vijesti na svome jeziku. U svojim počecima glasilo je bilo prije svega informativnog, ali i prosvjetiteljskog karaktera. Od samih svojih početaka izdaje se u 7.500 primjeraka. To nije malena brojka ako se uzme u obzir da je on namijenjen samo za kotar Pulu. Također, pretpostavlja se da jedan „Glas Istre“ pročitalo otprilike četiri ljudi, odnosno jedna obitelj. Godine 1963. novinarsko društvo „Glas Istre“ imalo je 4 stalna novinara i jednog glavnog urednika. Pomoć prilikom stvaranja lista bili su vanjski suradnici kojih je bilo dvadesetak. Postojala je mogućnost pretplate na tjednik te je tijekom te iste godine bilo oko 2.000 pretplatnika.²¹³ Kao što sam navela, „Glas Istre“ je 1969. godine postao dnevni list. Prvi broj ovog tjednika izašao je 2. studenog 1969. godine. Njegova važnost ističe se te je u broju 45. -tog lista rečeno da je utjecao u „u širenju naprednih ideja“ i imao je „mobilizatorske uloge u toku Narodnooslobodilačke borbe kao i poslijeratne obnove i izgradnje zemlje, učvršćivanja i razvijanja radničkog samoupravljanja i socijalističkih društvenih odnosa i doprinosa u širenju društvenih odnosa i doprinosa u širenju bratstva i jedinstva Hrvata i Talijana...“²¹⁴ „Glas Istre“ je veoma važno istarsko glasilo kojeg je tih godina kupovalo čak 13.200 ljudi. Također, koliko je on zaista važan za zajednicu Istre

²¹⁰ Danas Sveučilišna knjižnica

²¹¹ Duraković, Lada. 2010. *Ideologija i glazbeni život: Pula 1945.-1966.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo. str. 59.

²¹² Glas Istre . br. 26, 1964. str. 6.

²¹³ Glas Istre . br. 33, 1963. str. 6.

²¹⁴ Glas Istre . br. 45, 1969. str. 3.

jest sam podatak da je on do današnjih dana etabliran kao najvažniji tisak na ovome području. Nadalje, u to vrijeme izlazio je i „Istarski mozaik“ koji je bio časopis za kulturu, književnost i umjetnost, a „pokrenut je na inicijativu Kulturno-prosvjetne zajednice i Društva za književnost i umjetnost Istre u Puli, tj. kulturnih i javnih djelatnika Pule. Za taj časopis pisali su brojni povjesničari, kritičari, jezikoslovci, književnici i učitelji. U časopisu su se obrađivale razne teme: politika, demografija, kultura, umjetnost, šumarstvo, etnologija, poljoprivreda i mnoge druge. Šezdesete su bile godine koje su bile obilježene novim društvenim fenomenima, kao što je to slobodno vrijeme i dokolica. Bilo je važno promišljati o svim tim novim kulturnim i društvenim procesima te ih približavati narodu. „Istarski mozaik“ je u svojih 11 godina postojanja izašao u 58 brojeva. Kroz njegov rad pratile su ga financijske neprilike. Upravo iz tog razloga većina brojeva je kasnila sa svojim izlaženjem. Postavljalo se pitanje ima li smisla uopće njegov tisak kada bi njegovim objavljivanjem mnoge kulturne teme bile zastarjele.²¹⁵ Prestao je izlaziti 1974. godine, kada mijenja svoje ime u „Istra“. Nadalje, spomenut ću još jedan časopis koji je izlazio u vrijeme šezdesetih, a to je „Istarski borac“ koji je bio predstavljen prvi put 1953. godine. To je bio časopis Narodne omladine Istre. Osnivačica tog literarnog kluba bila je Ljubica Filipić Ivezić. Ono što mu je bila primarna funkcija jest da se obrati pažnja na opismenjivanje mladih ljudi te da im se u što većoj mjeri približi materinji jezik. U samom klubu djelovalo je oko sto članova. Neki od njih ponukani samim radom u ovom klubu, kasnije su se odlučili i za karijeru profesora književnosti. Literarni klub „Istarski borac“ je prilikom svog rada i djelovanja imao velikih problema, prvenstveno zbog financija, a potom i nedovoljna briga određenih ljudi za taj list. Naime, neki su smatrali da je taj list isključivo za učenike gimnazije i to pulske te da se ne treba uključivati druge. Prvi broj je bio tiskan u svega 500 primjeraka i imao je osam stranica. Njega su napisali učenici Gimnazije u Puli, a u drugom broju su se uključili i učenici drugih škola. Tada se časopisu dodaje i podnaslov: „Časopis Narodne omladine Istre“. Kasnije su u tom časopisu izlazili radovi učenika iz ostalih djelova Istre- Rovinja, Labina, Žminja itd. No, i ovi mladi entuzijasti su imali financijskih poteškoća. Uspijevali su jedva pokriti troškove tiska. Međutim, mladi su se zaista trudili i novine su bivale sve kvalitetnije, od broja do broja. Ono što je bio cilj ovog lista jest da se „mlade u Istri upoznaje sa suvremenim omladinskim zbivanjima na društvenom, kulturnom i literarnom polju. Za one pak koji su osjećali potrebu da pišu „Istarski borac“ svakako da je bio prva stepenica za daljnji rad.“ Kasnije „Istarski borac“ mijenja ime u „Glas mladih.“²¹⁶ Literarni klub „Istarski borac“ je tijekom vremena

²¹⁵ Glas Istre . br. 9, 1968. str. 5.

²¹⁶ Glas mladih. br.1, 1962. str. 1.

bilježio uspjehe. Članovi su se nalazili svakoga tjedna, ali su i organizirali literarne večeri u osnovnim školama i školama drugog stupnja. Također, mora se naglasiti da su oni i nastupali na radio stanici za vrijeme važnijih praznika- primjerice Nove godina, Dan Republike...²¹⁷ Klub je pokrenuo 1960.-te godine i glumačku scenu – „Eksperimentalna omladinska scena“, koja je brojala preko sto članova. Oni su radili, tj. pokušavali su raditi bez materijalne pomoći, bez stručnih suradnika, ali unatoč tomu uspjeli su osmisliti nekoliko predstava..²¹⁸

Uljanik je imao svoj list „Informator“. On je bio važan iz razloga što su se u tom listu objavljivale neke od najvažnijih vijesti vezane uz njihovo poduzeće- od planova, rasprava, poslovanja, obrazovanja. Također, „Uljanik“ je izdavao svaka tri mjeseca „Bilten“. U tom listu su se sumirali najvažniji događaji u proteklom radzoblju. Ta dva lista su besplatno dobivali zaposlenici poduzeća. Tvornica „Siporex“ je također izdavala svoj list „Bilten“.

Pula je imala Sveučilišnu knjižnicu koja je oformljena pod nazivom Naučna biblioteka 1949.godine. Knjižnica je od 1951. godine dobivala neke od primjeraka publikacija iz Hrvatske, a od 1956.godine dobivala je sve primjerke koji su izlazili u Hrvatskoj.²¹⁹ Općina Pula postala je njezin vlasnik 1961.godine. Početkom šezdesetih bila je smještena na drugom katu Arheološkog muzeja i imala je oko 220.000 knjiga i publikacija. Ono što je pozitivno jest da su ljudi već u to vrijeme prepoznali njenu važnost te su odlazili i koristili literaturu koja im je bila dostupna. Međutim, prostor koji je imala bio je premalen te joj je prijetila opasnost od urušavanja.²²⁰ Upravo iz tog razloga bila je zatvorena (1961.godine) i građanima je bio onemogućen dolazak u njene prostore. Drugi problem s kojim se susretala bilo je njezino preseljenje. Naime, nije se znalo gdje će se smjestiti, no krajem šezdesetih dobila je prostor u bivšoj zgradi više ekonomske škole. U to vrijeme broja je preko 400.000 svezaka i 30.00 naslova²²¹ i zalagala se i za uređenje seoskih čitaonica. Sveučilišna knjižnica bila je vrlo vrijedna institucija i bila je neophodna i potrebna za Istru. Ponajprije što se Pula razvijala u to vrijeme i u obrazovnom smislu. Naime, zbog postojanja muzeja, škola, viših škola, arhiva knjižnica je bila baza za istraživanje građe. Osim Sveučilišne knjižnice, postojala je i Općinska knjižnica sa čitaonicom. Obje institucije okupljale su veliki broj ljubitelja knjiga. Otprilike 80% čitatelja bile su mlade osobe, a to je iznimno važan podatak iz razloga što su mladi pokazali interes za znanjem i intelektualni rad. Čitaonica je bila relativno dobro

²¹⁷ Glas Istre . br. 22, 1962. str. 6.

²¹⁸ Glas Istre. br. 5, 1963. str. 5.

²¹⁹ http://skpu.unipu.hr/o_nama/sveucilisna-knjiznica.

²²⁰ Glas Istre . br. 8, 1961, str. 5.

²²¹ Glas Istre . br. 15, 1968. str. 5.

opremljena i čitatelji su imala mogućnost pročitati oko tridesetak domaćih novina i osam stranih. Naravno, i ove institucije bile su u financijskim problemima i nije bilo dovoljno novaca za kupnju novih knjiga i obnavljanje građe.²²²

²²² Glas Istre . br. 5, 1962. str. 5.

2.13.Obrazovanje = oblikovanje novog modernog socijalističkog čovjeka

Što se tiče školstva i nastave, na tom polju situacija je poslijeratnih godina bila nesređena. Više nije bilo moguće da učenici, kao za vrijeme rata, imaju nastavu na otvorenom. Školske zgrade su s vremenom obnovljene i bile su spremne za doček novih učenika. Naime, kao što sam navela, s vremenom se otvaraju nove škole, no nije bilo stručnog osoblja koje je moglo podučavati djecu, već su to činili tek malo pismeniji seljaci. Usudim se reći kako su godine odmicala, a problem nepismenosti je ostao. Naime, većina stanovnika nije znala pisati, a posebno se to osjetilo u nerazvijenim područjima, primjerice u zabačenim selima koji su daleko od većih gradskih centara. Ono što je bio veliki problem sve do sredine pedesetih je taj što djeca jednostavno nisu odlazila u školu. To se naročito osjetilo u vrijeme proljeća, ali i jeseni kad su bili aktualni radovi na poljima. Dukovski (2004.) navodi kako „kazne za takve prijestupe nisu bile stroge, što se pokazalo neproduktivnim, i dapače, poticalo je roditelje da djecu još češće zadržavaju kod kuće.“²²³

Tijekom šezdesetih godina povećao se broj djece. Stvorio se problem u manjku mjesta u školama. Često su bile tražene „veze“ kako bi se dijete upisalo u školu. Zbog pomanjkanja prostora otežavao se rad školskih djelatnika. Gotovo i da nije bilo razreda koji su brojali manje od 35 učenika. Neke učionice koje su nekada bile namijenje za laboratorij ili specijalizirane kabinete, pretvarani su učionice. Radilo se i na otvaranju brojnih novih škola, viših škola i održani su različiti tečajevi, seminari kako bi se seljačka masa preoblikovala u obrazovane građane. Obraća se pažnja i na davanje stipendija kako bi se potaknulo što više mladih na daljnje obrazovanje. Obrazovanje je zapravo predstavljalo jednu od najznačajnijih institucija koje je bilo usredotočeno na odgoj socijalističkog čovjeka.

U Istri je bilo vrlo malo ljudi koji su bili stručni za rad u ugostiteljstvu i trgovini, a to je šezdesetih bilo od iznimnog značaja zbog razvitka turizma. U Puli je postojao Trgovinski školski centar koji je bio namijenjen za omladinu, ali i za odrasle ljude gdje su dobivali osnovna znanja za zanimanja poput prodavača i skladištara. Imali su praksu gdje su se na praktičnom radu mogli uvježbavati za budući posao.

Šezdesetih godina u Puli postojalo je Radničko Sveučilište Jurice Kalc, Viša ekonomska škola, Pedagoška akademija. Radničko sveučilište je održavao razna predavanja, seminare, izložbe, dodatnu naobrazbu kako bi doprinijela višem stupnju intelektualnog ostvarenja

²²³ Dukovski, Darko. 2004. *Istra: kratka povijest dugoga trajanja: od prvih naseobina do danas*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika . str. 213.

građana, ali i ostvarivanje boljih učinaka radnika na određenim pozicijama. U sklopu sveučilišta djelovalo je više škola koje su trajale dvije godine i služile su za opće obrazovanje radnika:

1. Viša radnička škola- trajala je dvije godine
2. Politička škola- trajala je pet mjeseci
3. Omladinska politička škola- trajala je 4 mjeseca
4. Škola stranih jezika- trajala je 5 mjeseci

U sklopu sveučilišta organizirali su se i tečajevi poput: kvalifikacija za polukvalifikaciju i višu kvalifikaciju radnika, za polaganje prijemnih ispita, usavršavanje u polju daktilografije, statistike, domaćinstva i mnogi drugi.²²⁴ Godine 1967. otvorena je i škola za likovno ostvarenje. Mentor bi obilazio polaznike i sugerirao polaznicima što i na koji način trebaju raditi. Također, nakon nekog vremena organizirane su i izložbe s njihovim radovima. Osim što su učili slikati, dobivali su i teorijsko znanje o povijesti umjetnosti.²²⁵

U veljači 1968. godine održan tečaj kojem je tema bila „Vještina predavanja.“ Na tečaj je bilo upisano oko 150 polaznika koji su odslušali 16 sati u kojima su bili poučavani o raznim temama koje bi svaki trgovac morao znati: što je trgovačka mreža, koje su kvalitete dobrog prodavača, kako razgovarati s kupcima itd.²²⁶

Pedagoška akademija osnovala se 1961. godine. Ta institucija bila je značajna zbog toga što je predstavljala visokoškolsko obrazovanje za nastavnike. Studenti su imali mogućnost odabrati više predmetnih kombinacija, a to su: hrvatski/srpski jezik, zemljopis, povijest, biologija, kemija, matematika, fizika, razredna nastava i tehnički. Prve godine upisalo se 300 studenata. U prvih godinu dana djelovanja akademije diplomiralo je 112 studenata. Također, studenti su izdali i prvi zbornik radova Pedagoške akademije. Studenti su imali mogućnost koristiti se i školskom kuhinjom kako bi se okrijepili za vrijeme nastave.²²⁷

²²⁴ Glas Istre . br. 36, 1965. str.5.

²²⁵ Glas Istre . br. 46, 1967. str. 5.

²²⁶ Glas istre. br. 8, 1968. str. 6.

²²⁷ Glas Istre. br.50, 1968. str. 2.

Broj diplomiranih studenata na Pedagoškoj akademiji	
1963.godina	21 student
1964.godina	42 studenta
1965.godina	63 studenta

Tablica 1.²²⁸

Tijekom 1963. godine Pedagoška akademiju upisala su 97 studenata, dok su ekonomsku višu školu upisali 34 i svi oni bili su u statusu redovnih studenata.²²⁹ Krajem kolovoza 1965. godine u prostorima Pedagoške akademije bila su organizirana savjetovanja i seminari koji su bili namijenjeni za profesore i nastavnike srednjih škola. Uvodile su se razne promjene na polju didaktike i metodike i nastavnike se poučavalo da predaju na praktičan način kako bi djeci bilo jednostavnije shvatiti gradivo.²³⁰ Pedagoška akademija je polučila mnoge uspjehe, te je 1965.godine osnovan i studij glazbenog odgoja, a 1967. godine razredna nastava postaje jednopredmetni studij. Njezino otvaranje je označilo prekretnicu u obrazovanju. Naime, u Istri se kronično nedostajalo učitelj te mogle škole nisu imale stručno osoblje koje bi poučavalo djecu.²³¹ Upravo iz tog razloga bilo je veoma važan rad Pedagoške akademije koja je zaslužna za poučavanje i iznjedrila je niz stručnjaka u određenim strukama. Osim toga, studenti su usvajali osnovne smjernice iz područja didaktike i metodike. Na taj način i sami učenici su slušali predavanja od nastavnika koji su pismeni, podučavani i znalci određenog područja. U petnaestak godina Pedagošku akademiju je završilo oko 1.500 odgajatelja i nastavnika.

Viša ekonomska škola bila je osnovana 1960. godine te je mnogo ljudi bilo zainteresirano za studiranje u toj instituciji. U prvih godinu dana upisano je više od 200 studenata. Bilježili su se i uspjesi nakon prvog semestra i pokazalo se kako je čak 82% ispita bilo uspješno položeno. Po tome se može zaključiti kako su studenti ozbiljno shvatili posao i mnogo su radili kako bi postigli takve rezultate.²³² U šest godina postojanja Više ekonomske škole, u razdoblju od 1960.-1966.godine Višu ekonomsku školu završio je 251 student. Viša ekonomska škola je 1967. godine osnovala Odsjek za turizam koje je služilo za školovanje i

²²⁸ Glas Istre . br. 50, 1965. str. 5.

²²⁹Glas Istre. br. 44, 1963. str. 5.

²³⁰ Glas Istre . br. 35, 1965. str. 5.

²³¹ Glas Istre . br. 7, 1961, str. 4. <http://www.istrapedia.hr/hrv/1348/visoka-uciteljska-skola-u-puli/istra-a-z/>, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=862>

²³² Glas Istre . br. 13, 1961. str. 4.

doškoloavanje ljudi koji su zaposleni u toj privrednoj grani.²³³ Upravo iz ovog razloga možemo zaključiti kako se turizam zaista sve ozbiljnije shvaćao tijekom godina te je bilo veoma važno da se ljudi školuju i postanu stručnjaci u svom području kako bi znali privući goste te se ophoditi s njima.

U Puli se javio interes za osnivanjem studentskog servisa. Naime, Pula je postajao grad sa sve više visoko-obrazovanim ustanovama. Mnogi studenti nisu primali nikakve oblike dodatnih prihoda, primjerice u obliku stipendija. Studentski servis je u to vrijeme već postojao u Poreču i Rijeci. Kada je krenuo s osnivanjem u Puli, naišao je na niz problema. Naime, tvrdilo se da je to veoma skupo za realiziranje s tim više što po nekim računicama, radilo bi samo oko tridesetak posto studenata. Time je ojačana tvrdnja da je to zasada još nepotrebno.²³⁴ Studenti su negodovali i zahtijevali su da se ono osnuje kako bi mogli zaraditi novce potrebne za život. Traženo je od SC u Zagrebu da objasne i pošalju upute Puli način na koji funkcionira, međutim ideja tada nije zaživjela i ostalo je samo „mrtvo slovo na papiru.“²³⁵

²³³ Glas Istre . br.31, 1967. str. 6.

²³⁴ Glas mladih. br. 2, 1964. str. 5.

²³⁵ Glas Istre . br. 13, 1962. str. 5.

2.14.Zdravstvo

Zdravstvo je pred kraj šezdesetih godina u Puli bio na relativnom visokom nivou. U prosincu 1967. godine zdravstvo je slavilo 20-tu obljetnicu preuzimanje zdravstvene službe i 70-ti rođendan pulske bolnice. Otkad je Pula oslobođena i pripojena matici zemlji, ulagalo se mnogo financijskih sredstva upravo u tu domenu. U to vrijeme djelovale su tri zdravstvene ustanove: Medicinski centar, Zavod za zaštitu zdravlja i Vojna bolnica. Medicinski centar imao je kapacitet od 1.060 kreveta i bilo je zaposleno 960 radnika. Od tog broja 95 ih je bilo liječnika, 154 medicinskih sestara, 240 bolničara i 15 stomatologa. Tijekom 1961.godine zdravstveni radnici su putovali autobusom koji je bio opremljen fluorografom te su snimali ljudima pluća po „terenu“. U godinu dana bilo je snimljeno 126.000 ljudi. Ta akcija bila je pokrenuta iz razloga što se željelo suzbiti pojavu tuberkuloze.²³⁶ Građani su redovito bili pozivani na dobrovoljno darivanje krvi. Tako su primjerice, građani Pule u 1961.godini postigli najbolje rezultate u cijeloj Hrvatskoj.²³⁷ Roditelji su bili dužni cijepiti svoju djecu protiv dječje paralize, a cjepivo je bilo besplatno i obavezno za djecu koja su starija od 6 mjeseci.²³⁸

Epidemija žutice vladala je u Puli tijekom 1966. godine i bilo je mnogo zaraženih i te je potrebno oko mjesec dana da se čovjek oporavi od bolesti. Bolnica je imala zadatak spriječiti daljnje širenje zaraze te je tako Medicinski centar zajedno sa školskom poliklinikom obilazio škole i pregledavali su učenike. Kada bi i ako primjetili da neka djeca imaju simptome bolesti, bili bi odvedeni u bolnicu.²³⁹ Također, te iste godine u rujnu pojavila se dizenterija te je postojala mogućnost da se epidemija proširi. U „Glasu Istre“ navodi se kako su o samom suzbijanju ove bolesti trebali brinuti građani zajedno sa zdravstvenim radnicima. Najčešći bolesnici bila su djeca od jedne do pete godine. Zdravstveni radnici su pozvali građane na suradnju te su im savjetovali da peru ruke sa sapunom, prije konzumiranja voća i povrća neka temeljito operu te da hranu pokrivaju i zatvaraju.²⁴⁰ Krajem 60-ih godina bilježio se povećani broj oboljelih od raka i iz tog razloga u prosincu 1969. godine održana je akcija za rano

²³⁶ Glas Istre . br. 2, 1961. str.2.

²³⁷ Glas Istre . br. 3, 1961. str. 3.

²³⁸ Glas Istre . br. 7., 1961. str. 6.

²³⁹Glas Istre . br. 10, 1966. str. 7.

²⁴⁰ Glas Istre . br. 42, 1966. str. 6.

otkrivanje raka te su tako građani bili pozvani na testiranje, posebno oni koji su u dobi znad 40 godina.²⁴¹

Već početkom 60-ih bilježio se osjetan pad smrtnosti novorođečadi. Tomu je tako jer se skoro 97% poroda vršilo od stručnim nadzorom.²⁴² Zdravstvo 60-ih godina u Puli nije bilo u velikoj mjeri zabrinjavajuće. Dakako, moralo se još mnogo uložiti u obnovu zgrada, uvođenje modernih aparata, primjenjivanje novih metoda te samo zapošljavanje većeg broja stručnjaka. S vremenom su se povećavali smještajni kapaciteti u bolnici i medicinskim centrima. Prilikom izbijanja neke epidemije, liječnici su upozoravali građane što i kako činiti kako bi se pokušao suzbiti broj novo oboljelih. Naravno, još uvijek je bilo velikih nedostataka, no situacija se obzirom na prošlo desetljeće odvijala i razvijala uzlaznom putanjom.

²⁴¹ Glas Istre . br. 81, 1969. str. 4.

²⁴² Glas Istre . br. 13, 1962. str. 5.

3. Zaključak

Pula je jedan osebujan grad u kojem su utkane karakteristike raznih nacija i na taj način stvorio se hibridni identitet njegovih stanovnika. U ovom radu dana je kratka povijest Pule, odnosno svega dva desetljeća kako bi se čitatelja uvelo u problematiku i razumijevanje društveno-političko-kulturnih odnosa koji su se stvarali u to vrijeme. Također, težnja je bila prikazati razne segmente svakodnevice u gradu Puli tijekom 1960-ih godina, iako je naglasak bio na kulturnoj i turističkoj domeni. Pula je nakon Drugog svjetskog rata ostala gotovo pusti grad i nerijetko se nazivala „gradom duhova“. Bilo je potrebno udahnuti život tom usamljenom gradu i dignuti ga, praktički, iz temelja. Industrija je bila uništena, u turizam se još nije dovoljno ulagalo, mnoge trgovine su bile zatvorene jer su vlasnici najčešće bili Talijani koji su pobjegli nakon što je Istra bila pripojena Jugoslaviji. Bilo je mnogo problema koje je trebalo sustavno riješavati. Već krajem pedesetih godina, stanje se uvelike promijenilo u svim aspektima života građana Pule. Grad se počeo buditi i događale su se mnoge promjene u svijetu koje su (in)direktno utjecale i na stanovnike u gradu. Veliki broj ljudi iz cijele Jugoslavije, a posebice sa seoskih predjela doselili su se u Pulu. Naročito su to bili mlađi ljudi koji nisu vidjeli svoju budućnost na selu te su ih privlačila svjetla grada i urbani način života. Kako su se sve djelatnosti krenule specificirati i bivati sve stručnije, tako je bilo potrebno i školovati radnike kako bi bili kvalificirani za poslove koje obavljaju. Ljudi su nakon što je rat završio bili željni zabave i boljeg načina života. Jednostavno su težili kao otvaranju nove stranice svog života te iskoristiti blagodati koje je moderni život pružao. Javlja se i novi termin, a to je potrošačko, konzumerističko društvo. Ljudi su bili veće platežne moći te su si mogli priuštiti nove i moderne stvari. U prvom redu to su bili kućanski aparati, ali i motorna vozila. Svakako ne smijemo zaboraviti i jedan *boom* koji se dogodio u šezdesetima, a to su putovanja i izleti. Sredinom šezdesetih ukidaju se i vize te se na taj način otvorila mogućnost slobodnog prelaska granica.

Jedan od ciljeva u ovome radu bio je ustanoviti koliko je kultura bila zastupljena u tom razdoblju. Ponajprije valja istaknuti kako je svakako više kulturnih sadržaja bilo tijekom ljetne sezone. Koncertna poslovnica trudila se osigurati raznovrsnost kulturno-umjetničkih sadržaja kako bi se zadovoljili svakojaki ukusi. Mogli smo primijetiti kako je ponajprije bila dostupna i široko prihvaćena tradicionalna kultura koja uključuje rad KUD-ova. Najznačajniji su bili RKUD „Matko Brajša Rašan“ i OKUD „Istra“. Oni su značajni iz razloga što je širokoj seljačkoj populaciji ona bila bliža. Polako, s vremenom, uvodilo ih se u „elitnu“ kulturu. Osim toga, njihov rad bio je važan zbog toga što su putovali po zemlji, ali i van granica. Imali su

priliku upoznati nove ljude i učvrstiti bratstvo i jedinstvo. Osim toga, susreli su se s novim kulturama, običajima što ih je obogatilo kao osobe. Građane se pozivalo da budu dio ljetnih opernih sezona, kazalište je organiziralo tijekom ljeta predstave na Forumu te na taj način stvarala se stalna publika. Osim toga, na taj način, izlazak glumaca iz institucije te ulazak među publiku, razbijao se jaz između umjetnika i građana. Također, u to vrijeme kinofikacija je bila veoma značajna iz više razloga. Prvenstveno što su filmove shvaćali svi i bili su namijenjeni za svakoga. Ulaznice su bile pristupačne i svaki radnik si ih je mogao priuštiti. Nadalje, film je jedan od medija kojim se dopiralo do masa i prenosile su se razne ideologije na taj način. Godine 1960.-te osnovana je i Radio stanica Pula koja je osvojila veliki broj publike. U svakom slučaju, više obitelji je u to vrijeme imalo radio prijemnike nego li televizore i na taj način bili su uključeni u aktualna događanja. Mladi su imali ograničene mogućnosti za zabavom. Najčešće su to bila druženja prilikom radnih akcija ili u popodnevnim satima na popularnom Korzu nakon čega bi otišli u kino. Imali su mogućnost uključiti se u KUD-ove, Eksperimentalnu omladinsku scenu gdje su mogli iskazati svoje glumačke vještine ili pak biti dio Muzičke omladine. Za djecu najvažnija institucija bio je Pionirski dom. Ondje su se redovito okupljala djeca i imala su priliku izabrati nekoliko aktivnosti- od tečaja stranih jezika, igranja šaha, baleta, zbora ili sviranje određenog instrumenta.

Drugi cilj ovoga rada bio je uvidjeti ima li poveznice između razvitka turizma i kulture te na koji način su te dvije djelatnosti djelovale jedna na drugu. Naime, s razvitkom turizma, počele su se osim kulture, razvijati razne grane- od građevine, trgovine, prometa, umjetnosti, ekonomije itd. Zapravo, jednom riječju, turizam je podigao na noge razne oblasti. Dakako, nije bilo dovoljno turistima ponuditi samo smještaj, restorane, trgovine već su kultura i njeni sadržaji odigrali veoma važnu ulogu. Jedan od najvećih događaja tijekom ljetnih mjeseci jest Filmski festival. On se s vremenom etablirao kao važna kulturna manifestacija i svi su željeli biti dio te kulture. Turisti su s vremenom postajali sve zahtjevniji i nisu se zadovoljavali samo suncem i morem već su željeli zabavu i doživjeti odmor u pravom smislu riječi. S vremenom su kulturni radnici uvidjeli kako je to zaista potrebno te su tijekom ljetnih sezona, organizirali „plesnjake“ na terasama restorana, kao što je to bio slučaj na Verudici. Jednako tako, još jedan vid popularne zabave u to vrijeme je bio i izbor ljepote koji je punio terase i tražilo se mjesto više. Turizam je bio šezdesetih godina u Puli ključan čimbenik u njezinom razvitku i podizanju gradu na zavidnu razinu na području Jugoslavije. Iz godine u godinu nicali su novi turistički objekti koji su primali sve veći broj ljudi. Osim toga, uređivale su se i kupališta kao i

sadržaji na plažama kako bi kupaći bili zadovoljni. Redovito se upozoravalo građane da brinu o urednosti i čistoći svoga rada jer se na taj način stvara i cjelokupna slika o gradu, ali i o njima kao stanovnicima. Sve više pažnje se posvećivalo i izdavanju vodiča, snimanju reklama, tiskanju brošura, letaka. Jednako tako, otvarane su i turističke agencije koje su organizirale izlete za turiste kako bi vidjeli i okolna mjesta Pule. Posvećivala se i sve veća pažnja na snabdijevanje kisoska s raznim artiklima koji su za turistički grad važni, a to su: suveniri, razglednici, duhanski proizvodi, novine i časopisi iz drugih država. Također, postavljane su i telefonske govornice u gradu koje su svojevremeno bile atrakcija.

Za kraj, moraju se sumirati i ostali segmenti koji čine svakodnevicu. Naime, Pula je s vremenom postajala sve značajniji grad za cijelu Istru. Njezini stanovnici živjeli su u prostoru gdje su postajale knjižnice, čitaonice, muzeji, kazalište, kina, trgovine, kulturni domovi, škole i više škole. Na taj način građani su imali mogućnost razvijati sebe i napredovati u kulturnom, intelektualnom i duhovnom smislu. Pula se mogla u to vrijeme pohvaliti sa čak dva muzeja i Sveučilišnoj i Gradskom knjižnicom koje su u svom fundusu imale brojna izdanja. Veliki uspjeh bilježilo je i Radničko sveučilište koji je organizirao niz seminara, predavanja i radionice za odrasle kako bi se doškolovali i napredovali u svojoj struci. Također, zahvaljujući otvaranju Pedagoške akademije, učenike su podučavali pismeni i obrazovani učitelji, za razliku od prijašnjih godina. Za njih su također održavani seminari i uvodile su se novine u didaktičkom i metodičkom smislu. Viša ekonomska škola je iz godine u godinu upisivala veći broj studenata. Po statističkim podacima, može se zaključiti kako su mladi ljudi bili ambiciozni i željeli su činiti promjene. Trgovine su poprimale moderniji izgled, kao i izlozi. Željelo se privući potrošače u što većem broju, iako je samo osoblje bilo u velikoj mjeri nestručno. Također, ugostiteljske radnje nisu u stopu pratile suvremene trendove i također, osoblje je bilo nerijetko bezobrazno prema gostima, a još k tome u velikoj mjeri i nestručno. To su sve stvari koje su se relativno sporo mijenjale, a definitivno su tražile višu razinu stručnosti. Što se tiče zdravstva, ono je u Puli bio u relativno dobrom stanju, iako je trebalo još mnogo toga učiniti kako bi taj sektor bio doveden na razinu kakvo zahtijeva vrijeme.

Svakodnevicu 1960.-ih u Puli bilo je veoma zanimljivo istraživati iz razloga što je to meni bilo u potpunosti strano razdoblje. Čitajući tjednik „Glas Istre“ bilo je nadasve inspirativno i neiscrpno te bi se još mnogo toga moglo napisati i zaključiti. Jednako tako, bilo je interesantno vidjeti i uočavati kako se grad iz dana u dan razvija i osvaja nova tržišta te kako

stanovnici doprinose i dio su svakodnevnog života te zajedničkim snagama bore se za ostvarivanje bolje budućnosti.

4. Izvori i literatura

Izvori:

A) Novine i časopisi:

- Glas Istre, Pula, 1960.-1970.
- Glas mladih, 1962.-1964., 1966.
- Istarski mozaik, 1963.-1964., 1967.
- Službene novine Pula, 1960.-1970.

B) Internetski izvori:

- Grdinić, Iva. 2009. *Sumarno-analitički inventar fonda radio televizija Zagreb. Radio stanica Pula* : hrcak.srce.hr/file/141823
- Jelenić, Marko. 2014. *Intelektualni kozmos jednog povjesničara. Mikrohistorija u posljednjih četrdeset godina.* : hrcak.srce.hr/file/202573
- http://skpu.unipu.hr/o_nama/sveucilisna-knjiznica
- <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2272>
- <http://www.satnica.com/profil/povijesni-pomorski-muzej-istre/>
- <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49511>
- ipd-ssi.hr/Izlozbe/Glazba%20narodu/Izlozba%20Glazba%20narodu.pdf
- <http://www.istrapedia.hr/hrv/1348/visoka-uciteljska-skola-u-puli/istra-a-z/>,

Literatura:

- Bertoša, Miroslav. 2007. *Kruh, mašta i mast. Prizori i memorabilije o staroj Puli (1947.-1957.)* Zagreb: Durieux.
- Duda, Igor. 2005. Tehnika narodu! Trajna dobra, potrošnja i slobodno vrijeme u socijalističkoj Hrvatskoj. U: *Časopis za suvremenu povijest.* 37/2.: 371-392

- Duda, Igor. 2003. Samoposluga kao vijest dana. Počeci suvremenog postrošačkog društva 1950-ih i 1960-ih godina. U: *Problemi sjevernog Jadrana*. 267-278
- Duda, Igor. 2004. Sve je najsuremenije. Svakodnevice i potrošačka kultura u Puli ranih 1960-ih. U: *Pula 3000*. Pula: C.A.S.H.
- Duda, Igor. I vlakom na vikend. Prilog socijalnoj i kulturnoj povijesti slobodnoga vremena u Hrvatskoj krajem 1960-ih. U: *Časopis za suvremenu povijest*. 34/3.: 659-678
- Duda, Igor. 2005. *U potrazi za blagostanjem*. Zagreb: Srednja Europa
- Dukovski, Darko. 2011. *Povijest Pule*. Pula: Nova Istra
- Dukovski, Darko. 2001. *Rat i mir istarski. Model povijesne prijelomnice 1943.-1955*. Pula: C.A.S.H.
- Dukovski, Darko. 2004. *Istra: kratka povijest dugoga trajanja: od prvih naseobina do danas*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika
- Dukovski, Darko. 2004. Pula XX. stoljeće; uzroci promjene identiteta. U: *Pula 3000*. Pula: C.A.S.H.
- Duraković, Lada. 2010. *Ideologija i glazbeni život: Pula 1945.-1966*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.
- Gilić Nikica, Vidačković Zlatko. 2013. *60 godina festivala igranog filma u Puli i hrvatski film*. Zagreb: Matica hrvatska 60 god.
- Goldstein, Ivo. 2014. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber
- Goulding, J. Daniel. 2004. *Jugoslavensko filmsko iskustvo 1945.-2001*. Zagreb: VBZ
- Grandits, Hannes i Taylor Karin. 2013. *Sunčana strana Jugoslavije: Povijest turizma u socijalizmu*. Zagreb: Srednja Europa.
- Gross, Mirjana. 1994. Mikrohistorija, dopuna ili suprotnost makrohistoriji? U: *Otium, časopis za povijest svakodnevica*. 1-2: 18-35
- Janjetović, Zoran. 2011. *Od internacionale do komercijale: popularna kultura u Jugoslaviji 1945.-1991*. Beograd: Altera

- Kobašić, Antun. 1985. *Turizam u Jugoslaviji danas i sutra*. Dubrovnik: Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu
- Matković, Hrvoje. 1998. *Povijest Jugoslavije*. Zagreb: Naklada Pavičić
- Miljanić, Duško. 1967. Sjećanje na oslobođenje Istre i Pule 1945.godine. U: *Istarski mozaik.1/2: 83-87*
- Radelić, Zdenko. 2006. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945-1991*. Od zajedništva do razlaza. Zagreb: Školska knjiga
- Senjković, Reana. 2008. *Izgubljeno u prijenosu: pop iskustvo soc kulture*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku
- Vukonić, Boris.2005. *Povijest hrvatskog turizma*. Zagreb: Prometej
- Štandeker, Lojze.1964. 15 godina INK. U: *Istarski mozaik. 2 : 173-176*

